

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for USN Handelshøyskolen
Masteroppgave i historie
Lektorprogram i historie
Vår 2021

Camilla Østvik

Danskekongen og Viken ca. 950-1016

En studie av maktbildet i Viken og danskekongens rolle

Jellingsteinen på Jylland, Danmark. Innskriften lyder: «*Harald konge bød gjøre dette minnesmerke etter Gorm sin far og Tyra sin mor – den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne.*»

Foto: Jürgen Howaldt. Gjengitt med tillatelse fra Store Norske Leksikon og Wikimedia.¹

---

¹ Jürgen Howaldt, *Jellingsteinen*, 2003, Foto, 2003,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runenstein_Blauzahn_2.jpg.

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for USN Handelshøyskolen
Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Camilla Østvik

Denne masteroppgaven representerer 60 studiepoeng

Forord

Veien mot å bli ferdig med masterutdannelse skulle være 5 år lang. Veien ble i stedet 6,5 år lang. Jeg har vært usikker på om jeg noen gang kom til å bli ferdig, da verden bestemte seg for å putte noen ekstra hindringer i veien. Å komme seg tilbake til skolebenken og livet etter omfattende leukemibehandling og en allogeen stamcelletransplantasjon har vært krevende. Jeg vil først og fremst takke min overlege ved Rikshospitalet, Avdeling for blodsykdommer, Dag Heldal, for at han hadde troen på at jeg kom til å overleve.

Tiden etter en transplantasjon er som å kjøre på ville vestlandsveier. Du vet aldri hvilke hindringer som kommer. Men de blir færre og færre etter hvert som du nærmer deg målet.

Han hadde rett. Veien har vært trøblete, men det har blitt lettere og lettere med tiden. Jeg vil også takke resten av de ansatte ved avdeling for blodsykdommer på Rikshospitalet og Sykehuset i Vestfold, og ikke minst; Min kjære benmargsdonor. Dette har vi klart sammen.

Videre vil jeg takke professor Bjørn Bandlien, for gode faglige veiledninger, men aller mest takk for forståelsen for helsesituasjonen min. Tusen takk for gode faglige innspill og lærerike veiledninger. Det har vært til stor hjelp at du kommer med perspektiver og innfallsvinkler jeg ikke hadde tenkt på selv.

Videre vil jeg takke klippen i livet mitt, Robin. Du er alltid der, like stødig som huset du skal bygge til oss. Uten deg hadde dette aldri gått. Takk for at du har orket å høre på all frustrasjonen min over husebyene. Jeg har en følelse av at det ikke bare er jeg som har fått faglig utbytte av arbeidet med denne studien. Jeg vil også takke familie og venner som alltid har hatt troen på meg. Dere er uvurderlige.

Videre vil jeg takke mine første medstudenter for faglige samtaler og sosialt samhold gjennom flere år. Helt til slutt vil jeg takke de nye medstudentene jeg fikk etter jeg kom tilbake etter sykdom. Takk for at dere tok meg så godt imot, med faglige samtaler og sosialt samhold. Det varmer hjertet mitt.

En viktig lærdom; Den som gir seg er en dritt.

Sandefjord, 17. desember 2020

Camilla Østvik

Sammendrag

Slutten på vikingtiden i Norge var en viktig overgangsperiode i Norges historie. Vestfold har en rik vikinghistorie med mange gravhauger, en sentral plass i sagalitteraturen og viktige, arkeologiske funn. Det har gitt oss i senere tid flere indikasjoner på hvordan samfunnet fungerte på den tiden, men vi har ikke alle svarene. Før 950 er Vestfold et mekka for vikingtidsfunn, men etter 950 avtar funnene, og kjente sentralsteder som Borre, Gokstad og Kaupang forsvinner. Samfunnet utvikler seg, og det blir flere tendenser til bygrunnleggelser rundt Oslofjorden; Det som også blir kalt Viken. Samtidig med nedgangen i arkeologiske funn begynner også kristendommen å få et godt fotfeste i datidens Norge. Gjennom handel har Norge god kontakt med blant annet danskene, og danskene har klare maktpolitiske interesser i Norge, så vel som handelsbetingede.

Det er generell konsensus blant historikere at danskekongene utøvde makt i Norge, spesielt i Viken. I denne masterstudien har jeg undersøkt hvordan den danske kongemakten kan ha utøvd makt i Viken fra ca. 950-1016. Oppgavens hensikt har vært å skape et mer helhetlig bilde av maktutøvelsen i sen vikingtid i Viken, som skiller seg merkbart fra dagens maktutøvelse. Utgangspunktet for studien er den kjente Jellingsteinen, som sier at danskekongen Harald Blåtann *vant seg* alt Danmark og Norge.

Studiens tematikk belyses gjennom flere samfunnsforhold. For det første var Jellingkongedømmet en sentraliserende og nytenkende kongemakt, og det er muligheter for at danskekongen har videreført dette til Viken, blant annet gjennom å bruke husebyer som institusjoner for å konsolidere makt. Jellingkongedømmet er også kjent for sine trelleborger, noe som kan ha blitt videreført til Viken, muligens i et annet utseende, men med samme formål. Videre var handel også viktig mellom rikene i vikingtiden, og det er gjort arkeologiske funn i Danmark av handelsvarer fra Norge. I denne viktige overgangsperioden skyter også byutviklingen fart, og flere byer blir grunnlagt, bl.a. Tønsberg og Oslo. Til sist får også kristendommen mer fotfeste i Norge, og Jellingsteinen sier også at Harald Blåtann kristnet danskene. Om det gjaldt nordmennene også er uvisst.

Gjennom studien er det gjort forsøk i å skape et mer helhetlig bilde av maktsituasjonen i Viken på slutten av vikingtiden og hvordan Danmark kan passe inn i de ulike samfunnsforholdene.

Innhold

1. Innledning	7
1.1 Emne	7
1.2 Historiografi	8
1.3 Tema og problemstilling	13
1.4 Kilder og metode	14
1.5 Oppgavens oppbygning	15
2. Jellingkongedømmet og Viken	16
2.1 Vikingtidens politiske tyngdepunkt	16
2.2 Jellingkongedømmets oppbygging	17
2.2.1 Hva var nyskapende ved Jellingkongedømmet?	18
2.2.2 Svein Tjugeskjegg	20
2.3 Gavegiving og nettverksbygging	20
2.4 Husebyene – dansk institusjonsbygging i Viken?	21
2.4.1 Hva er en huseby?	21
2.4.2 Hva er nytt med husebyene?	22
2.4.3 Vikens husebyer – en oversikt	25
2.4.4 Kan de vikværske husebyene ha vært en del av Blåtanns institusjonsnettverk?	32
2.5 Leidang og militær ordning i Viken	34
2.5.1 Hvor kom inspirasjonen om leidang fra?	34
2.5.2 Hvordan var leidangen organisert?	36
2.5.3 Trelleborger i Viken – tegn på militær institusjonalisering fra Blåtann?	37
2.6 Sammenfatning	39
3. Handel og økonomi	40
3.1 Ekspansjon mot nord	40
3.2 Hva kjennetegner byen som et nytt maktsenter?	40
3.3 Skandinaviske urbaniseringstendenser på slutten av vikingtiden	41
3.3.1 Kan startgropen for bydannelser ha vært i Danmark?	42
3.3.2 Hvorfor forsvant Kaupang, og hvem tok over?	43
3.3.3 Kan det ha vært en politisk sammenheng mellom Kaupangs fall og haugbrottene? ...	45
3.3.4 Norsk bydannelse	46
3.4 Kongelige bydannelser i Danmark	47
3.4.1 Har de danske byene noen fellestrekk?	47
3.5 Urbanisering og bydannelse i Viken	49
3.5.1 Hvilke byer i Viken kan ha blitt grunnlagt av danskekongen?	59

3.6 Vikingenes økonomi	60
3.6.1 Myntfunn	61
3.7 Dansk handelsnettverk	61
3.8 Brynestein og jern – Eksportvarer som knyttet Danmark til Norge?	62
3.9 Sammenfatning	66
4. Religion og religiøs legitimering	68
4.1 Kristningsprosessens kildemateriale	68
4.2 Kristningsprosessen	69
4.3 Kongemaktens akilleshæl	71
4.4 Overgang fra hedendom til kristendom	72
4.5 Kristendommens vei til Viken	73
4.6 «(...) og gjorde danerne kristne» - Gjaldt det Viken også?	74
4.6.1 Hvor er de eldste kristne gravplassene?	75
4.7 Haugbrott	78
4.7.1 Haugenes betydning i det førkristne samfunn	78
4.7.2 Hvordan ble haugene brutt opp?	80
4.7.3 Vikens sammenlignbare haugbrott	80
4.7.4 Hvilke motiv kan ha stått bak haugbrottene?	81
4.7.5 Hvem sto bak haugbrottene?	83
4.8 Sammenfatning	85
5. Oppsummering	86
5.1 Hovedfunn	86
5.2 Konklusjon og videre spørsmål	87
6. Bibliografi	92

1. Innledning

1.1 Emne

Denne studien vil ta for seg den danske kongemaktens betydning i Viken-området i perioden ca. 950-1016. Hvilken rolle spilte den danske kongemakten, og på hvilken måte klarte de å styre Viken-området? Denne studien vil undersøke på hvilke måter den danske kongemakten kan ha styrt Viken; Kan det ha vært gjennom institusjonsbygging, et felles handelsnettverk, byer eller tilknyttet kristningsprosessen?

I Jelling på Jylland ble to av de mest kjente runesteinene i Danmark funnet. Den minste Jellingsteinen er den eldste og skal ha blitt reist rundt år 965 med innskriften: «*Kong Gorm gjorde dette minnesmerke etter Tyra sin kone, Danmarks bot.*». Den største steinen ruver 2,5 meter over bakken og har på bredsiden innskriften: «*Harald konge bød gjøre dette minnesmerke etter Gorm sin far og Tyra sin mor – den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne.*».² Den sistnevnte steinen er den som er starten for denne studien, og vil bli nevnt som Jellingsteinen utover i studien. Jellingsteinen forteller at Harald Grimsson (Blåtann) *vant seg* alt Danmark og Norge. Hva ligger det i denne betegnelsen?

Denne studien vil avgrense seg til Viken-området, og gjøre et forsøk i å se etter sammenhenger og koblinger mellom Viken-området og den danske kongemakten fra ca. 950 til 1016; Det kan være både økonomiske, militære, politiske og religiøse koblinger.

Viken, og spesielt Vestfold, utmerker seg som en av de viktigste regionene i vikingtid frem til 950. Det har blitt gjort store arkeologiske funn som har vist hvor viktig denne regionen var. Men mengden graver avtar kraftig når vi passerer tiden rundt 950.³ Tidligere sentralsteders aktivitet, som Borre, Gokstad og Kaupang, ebber ut og ser ut til å overlate sine oppgaver til nye sentralsteder som vokser opp. Harald Blåtann og hans maktsenter, Jelling, ser ut til å være nytt i forhold til de eldre sentralstedene rundt Viken. Jelling var mer sentralisert, organisert og lå midt i riket, som ga gode geografiske muligheter for utvikling av riket. Denne tiden er slutten av vikingtiden og det som i tradisjonell historieskriving har vært kjent som rikssamlingstiden i Norge. Det er generell konsensus blant historikere at danskekongene hadde klare interesser i Viken-området, og det er flere indikatorer på at danskekongene kan ha bidratt til den norske rikssamlingen. Danskekongene som er aktuelle i denne studien er Harald

---

² Anne Pedersen, «Monumental Expression and Fortification in Denmark in the Time of King Harald Bluetooth», i *Fortified Settlements in Early Medieval Europe - Defended Communities of the 8th-10th Centuries*, red. Hajnalka Herold og Neil Christie (Oxford & Philadelphia: Oxbow Books, 2016), 1197.

³ Frans-Arne Stylegar, «'Vestfolds siste hedning' fra Gipø?», Nøtterøy Historielag, 11. desember 2016, <https://www.notteroyhistorielag.no/vestfolds-siste-hedning-fra-gipo/>.

Blåtann og hans sønn Svein Tjugeskjegg. Jelling var Blåtanns maktsenter, som var et midlertidig maktsenter som ble skiftet ut. Hans sønn ser ut til å ha større tilknytning til urbanisering og bydannelser, altså den senere sentraliseringsutviklingen.

1.2 Historiografi

Den tradisjonelle oppfatningen av Viken skyldes delvis at *Ynglingesagaen* og kvadet *Ynglingatal* anslo Borre som gravplass for flere av de første vestfoldkongene av Ynglingeætta. Borres plass i historien skyldes også sagaforfatternes, med Snorre Sturlason i spissen, skapte oppfatning om at Vestfold var utgangspunktet for den norske rikssamlingen som Harald Hårfagre startet etter slaget i Hafrsfjord i 872.⁴ Grunnlaget for denne oppfatningen var at Hårfagres forfedre stammet herfra, og området var en sentral maktbase for de militære og politiske erobringene som vokste med slaget i Hafrsfjord mot slutten av 800-tallet. Med dette var grunnlaget lagt for oppfatningen om Vestfold som Norges *vugge*, hvor ideen om Norges rike oppsto.⁵

Arkeologen Nicolay Nicolaysen hadde lest seg nøye opp på *Heimskringla* og hadde derfor det nevnte perspektivet, før han foretok flere utgravninger på Borre. Tanken om Borre og Vestfold som Norges *vugge* preget også P.A. Munchs verk *Det Norske Folks Historie* fra 1852, i tillegg til Nicolaysens arkeologiske rapporter. A.W. Brøgger var en senere historiker som bygde videre på denne tanken, og han hadde særdeles stor interesse av Borregravfeltet og Vestfoldkongene. Dette kom tydelig til uttrykk i artikkelen *Borrefundet og Vestfoldkongernes graver* fra 1916. Han gjorde også et forsøk i å koble andre store gravhauger, som Gokstad og Oseberg, til de store ynglingætteherskerne.⁶ Bjørn Myhre forklarer betydningen av Brøggers arbeid enkelt: Brøggers arbeider skulle komme til å bety like mye for arkeologenes tolkninger av de store gravhaugene i Vestfold som *Heimskringla* har vært for historikernes fremstilling av denne tidlige fasen av landets historie.⁷

Snorre hadde tilgang på en stor andel kilder, som også inkluderte muntlige kilder og fortellinger, i tillegg til at han selv også har sett mange av gravhaugene og fornminnene som

---

⁴ Knut Helle mener at Hafrsfjord var det første avgjørende slaget i en lang, militær og politisk prosess mot rikssamling før Norge var samlet under én og samme kongemakt, hvorav det siste slaget skal ha vært i 1225. Mye av grunnen til at det skulle ta så lang tid å samle Norge til ett rike, hang sammen med at det tok lang tid å bygge opp en politisk og sosial organisasjon med tilhørende ideologi, som et bindeledd for befolkningen. (Knut Helle, «Rikssamlingen etter Harald Hårfagre», i *Rikssamlingen og Harald Hårfagre: historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993* (Kopervik, 1993), 148.

⁵ Bjørn Myhre, *Før Viken ble Norge: Borregravfeltet som religiøs og politisk arena*, Norske oldfunn (trykt utg.) (Tønsberg: Vestfold fylkeskommune, 2015), 19.

⁶ Myhre, 19.

⁷ Myhre, 19–20.

kildene omtaler. Snorre utdyper selv i *Heimskringla* at han har hatt en kritisk holdning til kildene han benyttet seg av, for å skrive *Heimskringla*. Dette kommer tydelig frem av denne setningen: «(...) for om vi ikke kan vite sikkert at de er sanne, så vet vi likevel om at gamle frode menn har holdt slikt for å være sant.»⁸ Han har på bakgrunn av dette utformet sin historie, både som historiker, men også som dikter. Han har prioritert de kildene han hadde tilgang på. På samme måte som historikere gjør den dag i dag. Bjørn Myhre refererer til Else Mundal, som sier følgende om Snorres skriving: «(...) kjelder, tese, argumentasjon og forskningsresultat smelta saman i eit sluttprodukt. Dikting og historie flyt saman slik at vi ikkje kan skilje de ifrå kvarandre. (...) Snorre følgjer ikkje vår tids spelereglar – til dels har han laga reglane sjølv. Det er eit problem for oss i dag når vi vil bruke Snorre som kjelde til den tida han sjølv fortel om.»⁹ Faktum er at Snorre nedskrevne litteratur omhandler hendelser og personer som skjedde 400-500 år før han skrev det ned, og dette er med på å svekke hans troverdighet som kilde. Snorre var også sterkt farget av sin samtid. Det at han valgte å løfte frem Vestfold som «Norges vugge» trenger ikke å være synonymt med sannheten, og det er viktig å ta hensyn til om man vil bruke sagalitteraturen som en kilde.

Tanken om at Norges rikssamling startet i Vestfold hadde vært den aksepterte historieforståelsen i lang tid, men det skulle skje en ny historieforståelse og et skifte på 1990-tallet. Peter Sawyer, en dansk historiker, ser på historien fra et skandinavisk perspektiv, og mener at det danske overherredømmet over Viken fra 700-tallet er et klart faktum, men at vestlandskongene kom på banen i Viken i perioden ca. 850-950.¹⁰ Sawyer har et klart skandinavisk øye når det gjelder Danmarks statsutvikling. Danmark erobret nye landområder både i øst, vest og nord, og hadde tidlig kontakt med det kristne Europa.¹¹ Jon Vidar Sigurðsson støtter også opp om denne hypotesen.¹²

Axel Christophersen bygde på Sawyers tanker om at Kaupangs mulige grunnlegger kunne ha vært danskekongen. Viken kan ha vært et mulig grenseområde, og Kaupang kan ha blitt til for

---

⁸ Myhre, 113.

⁹ Myhre, 113.

¹⁰ P. H. Sawyer, *Da Danmark blev Danmark: fra ca. år 700 til ca. 1050*, bd. 3 (København: Gyldendal, 1988), 40–45. Peter Sawyer mener at det var et sterkt dansk overherredømme over Viken fram til den danske nedgangstiden etter år 854, for deretter å bli gjenopprettet igjen under Gorm den Gamle og Harald Blåtann på midten av 900-tallet. Harald Hårfagres maktsuksess må derfor ses i klar sammenheng med den danske svekkelsen, og det er mulig at han fikk utvidet maktområdet sitt til å omfatte Viken i tillegg. Claus Krag, *Norges historie fram til 1319* (Oslo: Universitetsforl, 2000), 54, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013071806057. Claus Krag mener at Haralds rikssamling bør ses litt i lys av denne svekkelsen.

¹¹ P. H. Sawyer, *Da Danmark blev Danmark*, 3:11–12.

¹² Jón Viðar Sigurðsson, «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum», i *Et fælles hav: Skagerrak og Kattegat i vikingetiden*, red. Anne Pedersen (København, 2015), 26.

å styrke handelen og omsetningen av ressurser og varer fra det indre Østlandet. Erik Schia har en hypotese om at den senere danskekongen Harald Blåtann fikk anlagt kaupangen i Oslo, og at det har blitt brukt som et administrativt senter for handel, skatteinnkreving og vareutveksling, i tillegg til å være et militært støttepunkt.¹³

Peter Sawyer, Axel Christophersen og Erik Schia hadde alle nytenkende teorier og forståelser, men den største endringen kom med Claus Kraggs mange publikasjoner mellom 1989 og 1995. *Ynglingatal* og *Ynglingesaga* fra 1991 fjernet tanken om Vestfold som Norges *vugge*. Det ble under Karmøyseminarene fra 1993-1998 fullstendig konsensus om at Harald Hårfagres tilholdssted var primært Vestlandet, i tillegg til at hans slektskapsforhold til Halvdan Svarte ble diskutert.

Danskekongen Harald Blåtann og hans Jellingkongedømme bar preg av god organiseringsevne med ønske om å konsolidere makt både innenlands og utenlands. Danskenes mulige grep om Viken gjenspeiler seg også på denne måten, med mulige institusjonsutbygginger gjennom husebyene. Det er gjort funn av de eldste husebyene i Danmark, og de ville i Viken ha fungert som faste knutepunkter innover Oslofjorden, gjerne med egne lojale støttespillere som hadde dette som sin faste boplass. Jellingkongedømmet er også sterkt assosiert med trelleborgene, som det muligens også er gjort funn av i Viken. Det er ikke funnet lignende type organisering på Vestlandet. Vestlandskongedømmet var på sin side mindre sentralisert, og var lite preget av institusjoner. En form for institusjon de benyttet seg av var tingene, i tillegg til at leidangen mest sannsynlig ble innført med Håkon Adalsteinsfostre på midten av 900-tallet. Disse to organiseringsinstitusjonene kombinert ga ikke et sterkt sentralisert styringsapparat, noe som også gjorde det vanskelig å holde på makten. Hvis man setter disse kongedømmene opp mot hverandre var Jellingkongedømmet mye mer sentralisert enn Vestlandskongedømmet.

Dagfinn Skre har et klart øye for handel- og andre forbindelser over havene mellom Norge og Danmark, og med det i mente konkluderer han ut ifra sine funn at Kaupang ble anlagt av danskekongen rundt år 800.¹⁴ På bakgrunn av Ottars reisebeskrivelse foreslår han at Kaupang ble anlagt i grenseområdet mellom Viken og det danske og vestnorske kongedømmet.¹⁵ Lokasjonen av Kaupang har store fellestrekk med danskekongens bydannelser av Hedeby og

---

¹³ Myhre, *Før Viken ble Norge*, 150.

¹⁴ Dagfinn Skre, *Kaupang in Skiringssal*, Norske Oldfunn (Trykt Utg.) (Århus, Oslo: Aarhus University Press Kaupang Excavation Project, University of Oslo, 2007), 463.

¹⁵ Skre, 463.

Ribe i Danmark. Kaupang ligger i et grenseområde av danskekongens rike, og det er derfor sannsynlig å anta at Hedeby, Kaupang og Ribe ble initiert av danskekongen med inspirasjon fra frankisk og angel-saksisk bydannelse, mener Skre.¹⁶ Grunnlaget for bydannelsene var mest sannsynlig primært knyttet til handel og utveksling av varer fra begge sidene av grensa, i tillegg til å skape en stabil økonomisk base for en permanent kongemakt.¹⁷

Terje Gansum trekker også frem muligheten for at Vestfold kan ha vært et grenseområde *i den forstand at kommunikasjon langs vassdragene møtes i Oslofjorden*.¹⁸ Viken er området som vi i dag kjenner som landskapet rundt Oslofjorden. Viken besto av områdene *Ranriki (Renafylke), Vingulmork, Vestfold og Grenland* under sen vikingtid og tidlig middelalder.¹⁹

Her er Lars Forseths funn av markante gravforskjeller mellom Østfold og Vestfold fra yngre jernalder og særlig vikingtid en interessant vinkling å ta med.²⁰ For å gjøre det mer konkret, kan vi ta handelsmuligheter og tilgang på ressurser som eksempler. Vestfold er strategisk plassert i forhold til de viktige jernvinneområdene vi i dag kjenner til. Numedalslågen, Drammensvassdraget og Telemarksvassdragene er tre viktige vassdrag som munner ut ved eller i Vestfold. Borre og Kaupang lå fra tidlig vikingtid begge strategisk plassert med mulighet for å utøve kontroll over handel og vareutveksling via Drammensvassdraget og Lågen.²¹ Rett over fjorden fra Borre ligger Moss og Verne kloster. Her er det flere store hauger på Huseby, og på Rød (under Verne kloster) er gullsporen fra Verne funnet. Kan dette stedet ha vært en motpol og motstander til Borre? Til forskjell fra Vestfold har Østfold lite tilgang på lignende eksterne ressurser, men de hadde mer tilgang på jord, så det er ikke gitt at Vestfold hadde full dominans i et handelsperspektiv.²²

Jellingsteinen forteller at Harald vant seg alt Danmark og Norge, men på hvilken måte? Hans Jacob Orning har en hypotese som gjelder viktigheten av nærvær for kongemakten. Dette er absolutt aktuelt når det gjelder Viken-området og danekongen som overkonge.

---

¹⁶ Skre, 461.

¹⁷ Skre, 461.

¹⁸ Terje Gansum, *Jernaldermonumenter og maktstrukturer. Vestfold som konfliktarena.*, red. Ingrid Fuglestedt og Bjørn Myhre, *Konflikt i forhistorien*, AmS-varia (trykt utg.) 30 (Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger, 1997), 38, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010050605024.

¹⁹ Per G. Norseng og Ida Scott, «Viken – historisk landskap», i *Store norske leksikon*, 17. oktober 2019, http://snl.no/Viken_-_historisk_landskap.

²⁰ Lars Forseth, «Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene», i *Over grenser: Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*, red. Jón Viðar Sigurðsson og Per Norseng, bd. nr 5, 2003 (Oslo: Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder Unipub, 2003), 31–70.

²¹ Forseth, 56.

²² Forseth, 57–59.

«Because the king's presence is not firmly internalized in his subjects, his personal presence is crucial for achieving subordination, and because his exercise of power takes place in encounters with his subjects, unpredictability is necessary to create the element of fear on which his domination must rest.»²³

Sigurðsson har en historisk antropologisk tilnærming til rikssamlingsprosessen, hvor viktigheten av den politiske kulturen gjennom gjestebud og vennskap er vektlagt. Han støtter seg på eldre frankiske kilder og *Fagrskinna* og mener at det danske herredømmet strakte seg til Vestfold i 813, og derav bare fortsatte å utvide sitt rike.²⁴ Hans argumenter er særlig vinklet mot hvor grensene for det danske riket gikk, og han mener at området mellom Vestfold og Lindesnes også var det danske kongedømmet.

I norsk historieforskning er det lagt lite vekt på Forsvaret som samfunnsinstitusjon. På den annen side finnes det mye krigs-, regiments- og våpenhistorisk litteratur. Geir Atle Ersland er en av få som har forsøkt å gi et samlet bilde av Norges eldste, militære historie. I den aktuelle tidsperioden var ikke Forsvaret etablert som en fysisk statlig etat. Tilnærmingen vil derfor *avgrense seg til det etymologiske innholdet i begrepet*.²⁵ I denne studien er det den norske leidangen som er av størst interesse. Leidangen ser ut til å være noe nytt som kommer i siste halvdel av 900-tallet. Til forskjell fra hirden, som var en eldre militær organisering. Ersland mener at vi kan regne med at når sagaene nevner leidang, så er dette en rimelig sikker opplysning.²⁶ Tradisjonelt har historikere sett sagaenes leidangsopplysninger opp mot leidangsdelen i Gulatingsloven og Frostatingsloven som ble nedskrevet på 1100-tallet. Selv om kildene hevder at det var Håkon den gode som sto bak grunnleggelsen av leidangen, er det lite grunnlag for å si noe om innholdet i en slik militær ordning.²⁷ Vi vet at norrøne lovtekster utviklet seg i stor grad kompilatorisk, hvor nye lover ble lagt på de eldre. Man kan derfor gjøre et forsøk i å skille eldre og yngre deler i lovtekstene.²⁸ Dette er utfordrende i seg selv, men som Ersland sier; Av det som er fremlagt i Gulatingsloven, finnes også omrisset av et eldre leidangssystem. Han sier at de eldste delene trolig har kommet før 1040-årene, men at

---

²³ Hans Jacob Orning, *Unpredictability and Presence: Norwegian Kingship in the High Middle Ages* (BRILL, 2008), 9.

²⁴ Bernhard Walter Scholz, *Carolingian Chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories*, Ann Arbor Paperbacks (Ann Arbor, Mich: University of Michigan Press, 1972). Få inn sitat fra annalene her. Sigurðsson, «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum», 25.

²⁵ Geir Atle Ersland og Institutt for forsvarsstudier, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814, Norsk forsvarshistorie* (Bergen: Bergen : Eide, cop. 2000-2004, 2000), 11, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013011407018.

²⁶ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 48.

²⁷ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 48–49.

²⁸ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 49.

det ikke er noen videre holdepunkter.²⁹ Ersland trekker frem den danske historikeren Niels Lunds hypotese om den danske leidangen. Han mener at den eldste leidangen i Danmark ikke var basert på en direkte avtale mellom konge og bønder, slik lovtekstene kan gi inntrykk av. Hypotesen går ut på at leidangen opprinnelig besto av høvdingers krigerfølge og sto til kongens disposisjon når det behovet kom. Denne tolkningen kan være med på å forstå utviklingen også i Norge. Høvdingmakten sto sterkt i datidens samfunn. Selv om bondesamfunnet kunne hatt motiver for å samarbeide med kongemakten, var de også sterkt bundet til de lokale høvdingmaktene. Bøndene kunne ha ønsket å alliere seg med kongen, siden de var i opposisjon, men at de ble kontrollert av den lokale høvdingmakten.³⁰

Sigurðsson og Orning legger vekt på viktigheten av personlige relasjoner, nærvær og ustabile allianser, som er spesielt aktuelt i Viken-området i den aktuelle tidsperioden. Var det mulig for danskekongen å styre Viken fra Jelling? Det som er en mulighet er at danskekongen har hatt underkonger i Viken, som har styrt og holdt orden for han mens han var andre steder. Gjennom å ha personlige relasjoner med andre lokale konger, kunne danskekongen gjøre det mulig å utøve makt, selv om hovedsete hans var i Jelling. Samtidig ser Jellingkongedømmet ut til å søke etablering av nye institusjoner i Viken-området. Kan dette tilsi et mer «institusjonalisert» samfunn enn resten av det som senere ble det norske kongedømmet?

1.3 Tema og problemstilling

I denne studien vil jeg se på om Viken-området var dansk i perioden ca.950-1016. Fokuset vil være på hvilke måter vikkværingene kunne kategoriseres som dansk, enn om alle samfunnsområdene var danske. Hva ville det si å være dansk? Hovedproblemstillingen er som følger: «*På hvilke politiske, militære, økonomiske eller religiøse måter var Viken-området dansk mellom ca. 950 og 1016?*».

Jellingsteinen forteller om «*(...) den Harald som vant seg alt Danmark og Norge (...)*». Men hva betyr «vant seg» i denne sammenhengen? Hvilken kontroll vant Harald Blåtann over Danmark, og ikke minst, Norge? Og hva ble definert som Norge? Var denne makten avhengig av personlige bånd, institusjonsbygging eller religiøs legitimering? Så kan en også spørre seg om Viken-området var en del av Danmark? Og hvorvidt vikkværingene var inkludert i «*(...) og gjorde danene kristne.*»?³¹

---

²⁹ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 50.

³⁰ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 50.

³¹ Else Roesdahl, «The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth», i *The Viking World*, red. Stefan Brink og Neil Price, The Routledge worlds (London: Routledge, 2008), 654–55. Uttrykkene «daner» og

1.4 Kilder og metode

I denne studien vil jeg basere meg på nyere arkeologisk forskning og tolkninger, deriblant rapporter og undersøkelser av mulige husebyer. I tillegg søker jeg også å benytte meg av sagalitteraturen som beretning og forsøke å se sagalitteraturens beretning i lys av nyere forskningsartikler. I kapittel 2 har jeg benyttet meg hovedsakelig av nordiske historikere som bl.a. Claus Krag, Jón Viðar Sigurðsson, Else Roesdahl, Anne Pedersen, Frans-Arne Stylegar og Asgaut Steinnes, som alle har skrevet om Vikens utvikling på slutten av vikingtiden og hvordan bl.a. husebyer kan ha påvirket utviklingen. I kapittel 3 ligger fokuset mer på bydannelser, hvor bl.a. Knut Helle m.fl. har utgitt en bok om norsk byutvikling. Dagfinn Skre, Erik Schia og Siri Myrvoll med flere har skrevet om hvordan byutviklingen muligens har gått for seg i Viken, og hvilke byer som kan ha tatt over samfunnsrollen Kaupang hadde. Jan Brendalsmo og Gunnhild Røthe skrev på 1990-tallet en forskningsartikkel om haugbrottene, og hvordan de kan passe inn i datidens samfunn. I kapittel 4 ligger fokuset på kristningsprosessen, og også her har jeg benyttet meg av Brendalsmo og Røthes forskningsarbeid som argumentasjon for haugbrottenes relevans. Geir Atle Ersland m.fl. har skrevet om Norges forsvarshistorie, og det er hans forskning og oversikt som er min hovedkilde når det kommer til forsvarshistorie. I tillegg har jeg også benyttet meg videre Krag, Skre og Roesdahl m.fl. videre også i kapittel 4.

Det er gjort færre arkeologiske funn etter 950, noe som gjør det mer utfordrende å komme frem til klare konklusjoner. Men ved hjelp av de funnene som er og nyere forskning er det mulig å komme frem til ulike utfall og hypoteser. Spørsmålet er: Hvordan kan Jellingkongedømmet ha etablert seg i Viken, og i hvilken grad kan Viken hatt institusjoner som har blitt styrt fra Jelling? Og hvilke forskjeller var det i Viken og Vestlandskongedømmet, som var den klare motparten i det aktuelle tidsrommet.

Det som er viktig å poengtere når vi prater om bruk av skriftlige kilder fra denne perioden, er usikkerheten de er tilknyttet. Dette gjelder i særdeleshet Snorre sitt forfatterskap med Heimskringla. Snorre skrev sin sagalitteratur flere hundre år etter de faktiske hendelsene, i tillegg til at han var klart farget av sin samtid. Han valgte å løfte frem Vestfold som «Norges vugge». Til sammenligning gjør ikke f.eks. Morkinskinna og Fagerskinna det. I denne oppgaven vil sagaene bli brukt som *beretning*, som kilder til hendelser i den fortiden sagaene

---

«kongen av danene» (rex danorum) er kjent helt tilbake til 500-tallet, og på denne tiden må danene ha vært en ledende gruppe der det senere danske kongeriket kom til å bli.

beretter om.³² Med et kritisk vil jeg forsøke å sette sagalitteraturen i sammenheng med arkeologiske rapporter. Metoden min blir at de ulike kildene er i dialog med hverandre. Skriftlige kilder som kongesagaene har en viss usikkerhet, men kan sammenlignes med de arkeologiske funnene og kan på den måten være med på å gi et mer helhetlig perspektiv og blikk, og ikke minst legitimere hendelsene.

Enhver forsker, historiker, arkeolog eller menneske har egne meninger, synspunkter og perspektiver som blir med en om man skriver, leser eller tolker. På samme måte er det viktig å ta innover seg de kildekritiske problemene Snorre sto overfor da han skrev *Heimskringla*. Som Myhre sier: «*Han bygde på skriftlige, muntlige og materielle kilder som hver for seg hadde i seg et sterkt element av subjektivitet og var preget av den tid og det miljø de var blitt til i, og av hvordan de var blitt tolket i ettertid.*».³³ I moderne tid har også Snorres historie blitt oversatt fra norrønt til islandsk, norsk og dansk, som også kan ha endret eller nyansert meningsinnholdet. Å være en objektiv forsker i dag er vanskelig å akseptere, siden vi alle har blitt påvirket av samtiden, bakgrunnen og holdningene våre.³⁴

1.5 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygd opp med ulike samfunnsaspekter for å gi et godt nyansert bilde av ulike måter danskekongen kan ha utøvd makt i Viken-området på i den aktuelle tidsperioden. I kapittel 2 starter jeg med å se Jellingkongedømmet opp mot maktposisjonering i Viken, både gjennom husebyene og militære ordninger. Deretter følger kapittel 3, som ser på bydannelse i Viken, og hvordan danskekongene kan ha bidratt her. I tillegg kommer viktigheten av handel, blant annet gjennom brynestein og jern. Det siste hovedkapitlet er kapittel 4 og tar for seg religion og religiøs legitimering, og danskekongens kobling til de mange haugbrottene. Kapittel 5 er avslutningen, hvor jeg oppsummerer mine funn. Jeg vil forsøke å skape et helhetlig perspektiv av de ulike samfunnsaspektene og i tillegg åpne opp for videre forskningsspørsmål.

---

³² Ingar Kaldal, *Historisk forskning, forståing og forteljing*, Samlagets bøker for høgare utdanning (Oslo: Samlaget, 2003), 66–67;87.

³³ Myhre, *Før Viken ble Norge*, 114.

³⁴ Myhre, 114.

2. Jellingkongedømmet og Viken

2.1 Vikingtidens politiske tyngdepunkt

Ottar forteller om *Skiringssal* som lå sør i nordmennenes land. *Da han seilte dit fra Skiringssal, hadde han Danmark på babord, og på styrbord hadde han åpent hav i tre dager; og deretter, i to dager før han kom til Hedeby, hadde han på styrbord Jylland og Sillende og mange øyer*, sier en av oversettelsene til Ottars beretninger.³⁵ I de frankiske riksannalene fra 813 fortelles det om de danske kongene, Heriold og Reginfred: *The kings themselves at this time were not at home but had marched with an army toward Westarfolda, an area in the extreme northwest of their kingdom (...)*.³⁶ Annalenes innhold og skrivemåte gir ett inntrykk av at det allerede eksisterte et dansk overherredømme som det hadde blitt slått ned på.

Det politiske maktsentrumet og tyngdepunktet i vikingtiden i Norden lå i Danmark, som både Ottars beretninger og de frankiske annalene forteller. Det har sin hensikt å være kritisk til bruk av skriftlige kilder fra denne tiden, men sett ut ifra et større perspektiv var det flere grunner til at Danmark var det politiske tyngdepunktet i Norden i vikingtiden. Blant annet hadde Danmark en større befolkning, et tidlig etablert kongedømme og en bedre strategisk beliggenhet, som gjorde det lettere å kontrollere viktige kommunikasjonsruter.³⁷ Norge var på den annen side lite strukturert som land, og de som styrte befant seg alltid i en usikker stilling. De var alle avhengige av støtte fra andre viktige menn.

«Når en farlig rival dukket opp og gjorde krav på makten, ville alltid de som følte at de stod fritt nok til det, vurdere styrkeforholdene for å se hvem de nå skulle støtte. Den som var i angrepsposisjon, ville anstrenge seg for å vinne flest mulig over på sin side. Ble det en viss overgang, ville presset på de gjenværende tilhengerne av den gamle makthaveren øke ytterligere.»³⁸

Det var derfor lett å felle et herredømme, og slutten kunne derfor komme raskt. Danmark ser ut til å ha vært det politiske tyngdepunktet i Norden i vikingtiden. Hans Jacob Orning legger vekten på tanken om nærvær; En leder må være tilstedeværende i området den har makt over. Det er dokumentert gjennom arkeologiske funn at det har kommet gaver fra Jelling, trolig med forventet lojalitet tilbake. Gavegiving er sentralt, men en annen hypotese er om Harald

---

³⁵ Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie: fram til 1750* (Oslo: J.W.Cappelens Forlag as, 2004), 69.

³⁶ Scholz, *Carolingian Chronicles*, 96.

³⁷ Krag, *Norges historie fram til 1319*, 54–55.

³⁸ Krag, 58.

Blåtann bevisst flytter sentralstedene fra et sted til et annet. De store gravstedene som f.eks. Gokstad og Borre faller bort. Her kommer tanken om husebyenes plass i historien også inn. En mulig hypotese er at husebyene har opptrådt som institusjoner for Blåtann oppover Oslofjorden. Dette kapitlet vil mest ta for seg perioden Harald Blåtann var dansk konge, før det senere i studien blir mer aktuelt med hans sønn, Svein Tjugeskjegg. Undersøkelsen og problemstillingen i dette kapitlet blir: «*I hvilken grad har Jellingkongedømmet kunnet styre Viken som en region?*».

2.2 Jellingkongedømmets oppbygging

Danmark var et tidlig etablert kongerike til forskjell fra Norge.³⁹ Inskripsjonen på Jellingsteinen, som forteller at Blåtann «vant seg» Danmark, viser også at «Danmark» allerede var anerkjent som et rike, under Blåtanns regjeringstid.⁴⁰ Jelling, som ligger i Syd-Jylland, var Danmarks residens og rikets midtpunkt. Det skal ha blitt bygd og dannet i perioden fra rundt første halvdel av 900-tallet og frem til 986, Harald Blåtanns død. Roesdahl poengterer viktigheten av sjøen i Jellingkongedømmet i sin artikkel: «*The kingdom was bound together by the sea, and good ships were a prerequisite for its unity.*».⁴¹ Tilgangen til sjøen ga også et stort potensial for kontakt med andre riker, både vennlig og fiendtlig.⁴²

Roesdahl poengterer viktigheten av sjøtilgang for Jellingkongedømmet. Var det noen andre kommunikasjonslinjer som også var viktig? Dannelsen av Jelling og valget av nettopp dette stedet bør ses i sammenheng med kommunikasjonslinjene innenfor hele det området de danske kongene kontrollerte på dette tidspunkt: Danmark, Sør-Sverige og Viken, mener Sigurðsson.⁴³ Jelling hadde en symmetrisk oppbygning, som gjorde det til et helt unikt bygningskompleks. Dette var et politisk og militært senter for kongene, i tillegg til å være et ruvende maktsymbol som understreket danskekongenes makt.⁴⁴

Sigurðsson sier at Jelling trolig var et førkristent kultsted, med hedenske ritualer og deretter kristendommen, og det var trolig en medvirkende faktor til at Jelling ble valgt som kongesete. En annen grunn var Jellings sentrale geografiske beliggenhet. Riket var stort, men det tok kort

---

³⁹ Roesdahl, «The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth», 654. «The oldest mention of Denmark (*Denmark*) as the name of a geographic area comes from around 890 and can be found in two accounts given to Alfred the Great, king of the southern English realm of Wessex. Se også P. H. Sawyer, *Da Danmark blev Danmark*.

⁴⁰ Roesdahl, «The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth», 652.

⁴¹ Roesdahl, 652.

⁴² Roesdahl, 652.

⁴³ Sigurðsson, «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum», 28.

⁴⁴ Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden* (Oslo: Pax, 2017), 28–29.

tid å reise fra den ene til den andre enden. Sigurðsson mener at med det lille vi har av reiseinformasjon i det danske riket fra sen vikingtid, er det mulig å hevde at det neppe har vært mer enn tre til fem dagsreiser med båt eller til fots for å komme seg til Jelling fra hvilken som helst del av riket. Med andre ord så hadde de danske kongene mulighet til å mobilisere store militære styrker til kongesetet på kort varsel. Dette gjaldt ikke bare Jelling, men også til så å si hvilken som helst del av riket, fordi det danske kongeriket geografisk hadde gode kommunikasjonslinjer. Denne mobilitetsevnen innebar at de danske kongene var blant de mektigste i Europa.⁴⁵

Else Roesdahl har undersøkt de danske *husebyene*, men mener at det er lite bevis for at de har blitt anlagt i en rikssamlings-prosess i Danmark. Dateringen av *husebyene* er usikker, veldig få husebyer er dokumentert i eldre kilder og man vet lite om det administrative systemet i Danmark under vikingtiden. Iversen så på muligheten for at de norske *husebyene* kunne vært institusjoner brukt for å samle inn skatter og avgifter. I Danmark er det lite visshet om innsamling av skatter, og det er heller ikke dokumentert at de danske *husebyene* ble gitt som navn til kongelige administrative maktsentre.⁴⁶ Men Roesdahl utelukker ikke helt muligheten for at *husebyene* kan ha vært en del av Blåtanns voksende makt; «*The Danish Huseby places might, perhaps, relate to Harald Bluetooth's expanding power, or to even earlier administrative systems.*»⁴⁷

2.2.1 Hva var nyskapende ved Jellingkongedømmet?

Arkeologiske funn fra de 2 siste århundrene i Danmark har bidratt til å få et nytt perspektiv på Danmark og gi Jellingsteinens informasjon en bredere kontekstuell forståelse. Det er flere store byggverk som er gjort under Blåtanns regjeringstid, blant annet trelleborgene. Alle disse store byggverkene vitner om en ambisiøs og innovativ leder, som jobbet for å klare sine mål.⁴⁸ Anne Pedersen trekker frem spesielt 3 byggverk som skiller seg ut: Danevirke, et forsvarsverk i dagens Tyskland; Ravningsbroen, 10 km syd for Jelling; og de unike fortene av Trelleborg-typen. Dateringene av byggverkene strekker seg fra siste halvdel av 900-tallet og inn i regjeringstiden til Blåtann på 980-tallet. Byer og handelsplasser fortsatte også å utvikle seg i

---

⁴⁵ Jón Viðar Sigurðsson, 28–29.

⁴⁶ Else Roesdahl, «The Unification Process of The Danish Kingdom - and the Danish Husebyer and their owners», i *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, red. Thorsten Lemm, Anne Pedersen, og Lisbeth Eilersgaard Christensen, bd. Vol 20:3 (Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016), 177–78.

⁴⁷ Roesdahl, 178.

⁴⁸ Pedersen, «Monumental Expression and Fortification in Denmark in the Time of King Harald Bluetooth», 1197.

denne perioden, og er med på å styrke viktigheten av kontroll og militær makt i perioden.⁴⁹ Byutvikling, handel og urbanisering vil bli tatt opp mer i neste hovedkapittel.

Noe som skiller seg ut er trelleborgene. Trelleborgene i Danmark er systematisk konstruert som sirkulære festninger, og har fått en sterk kobling til dannelsen av det danske kongeriket. Det er enten fire eller fem, muligens seks trelleborger som kan dateres til vikingtidens Danmark og ser ut til å ha vært i bruk i de siste tiårene av 900-tallet.⁵⁰ Fellestrekene på disse festningsanleggene, både når det gjelder utforming og datering, vitner om at byggherren var kongen, sier Roesdahl.⁵¹ Trelleborgene er alle plassert strategisk langs viktige kommunikasjonsruter innenlands, bortsett fra Aggersborg som hadde direktelinje til sjøen.⁵² Anleggene hadde flere mulige institusjonelle funksjoner, men de var mest i bruk for å sikre kontroll over Danmark innenlands og de viktige landeveiene.⁵³ Roesdahl trekker frem muligheten for at Aggersborg kunne hatt direkte kontakt med Norge under Blåtanns regjeringstid. Fra Aggersborg var det en direkte vei over sjøen til Norge, noe som kan være en indikasjon på en handelsforbindelse.⁵⁴ Dette vil bli sett nærmere på i neste kapittel. Stylegar har kommet med en mulig hypotese om trelleborger i Viken-området, som vil komme senere i kapitlet.

I tillegg til å være en militær institusjon, ser trelleborgene også ut til å ha hatt innbyggere av selvfølgelig militæret, men også kvinner, barn og håndverkere. Det er også gjort funn av ildsteder, verksteder, bygninger med lagringsfunksjoner, evt. staller og vanlige bolighus.⁵⁵ Det er ingen klare funn som tilsier kontakt med England og resten av Vest-Europa, men funn viser kontakt med Skandinavia og Østersjø-området. Det ser også ut til at det har vært et sivilt preg på trelleborgene, med en type kongsgård med tilnærmede normale funksjoner, som innsamling og oppbevaring av avgifter til kongen.⁵⁶ Iversen har en hypotese, som nevnt tidligere, om at husebyene kan ha vært et samlingspunkt for innsamling av skatter, bøter og lignende til kongen. Blåtann kan ha opprettet husebyene med inspirasjon fra trelleborgene i Danmark.⁵⁷ Borgene kan også ha vært et sted for rettsutøvelse, senter for myntlagning og

---

⁴⁹ Pedersen, 1197.

⁵⁰ Pedersen, 1197.

⁵¹ Else Roesdahl, *Danmarks vikingetid* (Lindhardt og Ringhof, 2019), 195.

⁵² Roesdahl, 201.

⁵³ Roesdahl, 202.

⁵⁴ Roesdahl, 202.

⁵⁵ Roesdahl, 202–3.

⁵⁶ Roesdahl, 203.

⁵⁷ Frode Iversen, «Huseby and the Scandinavian taxation model», i *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, bd. Vol 20:3,

senter for planlegging av større prosjekt; som et angrepstokt f.eks.⁵⁸ En slik utbygging av kongelige festninger ser ut til å være noe nyskapende i Jellingkongedømmet. Det er ikke gjort funn av eldre befestninger, men vi kan finne lignende i f.eks. England.⁵⁹

«*The well-defined layout (...) suggest a standardised system of measurement in keeping with that identified at the fortresses and at Jelling, the system possibly linked to a common system of taxation established by the king.*»⁶⁰, mener Anne Pedersen i sin artikkel. Dette systemet, som er kjent i Jellingkongedømmet, kan muligens ha en kobling til opprettelsen av husebyene i Norge og spesielt i Viken-området, som også Roesdahl nevner.⁶¹ Det vil bli diskutert senere i kapitlet.

2.2.2 Svein Tjugeskjegg

Harald Blåtanns sønn, Svein Tjugeskjegg, kan også ha vært med på å bidra til samfunnets utvikling i Skandinavia, og senere også England. Han fulgte i sin fars militære fotspor og ledet blant annet flere ekspedisjoner inn i Baltikum. Jelling var Harald Blåtanns maktsenter i Danmark, men maktsenteret i Danmark ble flyttet til Roskilde på Jylland under Svein Tjugeskjeggs leve- og regjeringstid.⁶²

2.3 Gavegiving og nettverksbygging

Samfunnet i vikingtiden var et nettverkssamfunn. De sosiale nettverkene bandt hele Skandinavia sammen, og bånd ble skapt gjennom vennskap og frendskap.⁶³ «Det kan med god grunn hevdes at vennskapet var samfunnets viktigste sosiale bånd.», sier Sigurðsson.⁶⁴ På den annen side må ikke dette vennskapet forstås som et vennskap av nåtiden. På denne tiden var dette et høyst politisk begrep. Vennskapsbåndene i vikingtiden har få likhetstrekk med dagens vennskap. I vikingtiden var vennskap mer som en kontrakt mellom to personer, med gjensidige plikter, som kunne komme gjennom støtte, gaver og fester. Sigurðsson mener vi kan skille mellom to typer vennskap; det vertikale mellom høvdinger og bønder, og det horisontale mellom høvdinger og mellom høvdinger og konger. En klar hovedforskjell mellom det vertikale og det horisontale vennskapsbåndet var lojaliteten. Det vertikale

---

Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History. Jelling Series (Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016), 125.

⁵⁸ Roesdahl, *Danmarks vikingetid*, 203.

⁵⁹ Roesdahl, 204.

⁶⁰ Pedersen, «Monumental Expression and Fortification in Denmark in the Time of King Harald Bluetooth», 1197.

⁶¹ Roesdahl, *Danmarks vikingetid*, 178.

⁶² Kim Hjarðar, *Vikingenes verden: vikingenes historie i kart, tekst og bilder* (Oslo: Spartacus, 2013), 95–96.

⁶³ Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 12–13.

⁶⁴ Jón Viðar Sigurðsson, 2017, 13.

vennskapsbåndet mellom høvdinge og bønder var sterkt; høvdingene skulle beskytte bøndene og fikk til gjengjeld bøndenes støtte. Det horisontale vennskapsbåndet mellom høvdinge og konger hadde en svak lojalitet, ved at venner ble byttet ut i takt med endrede politiske mål. Vennskap måtte fornyes og holdes ved like regelmessig, hovedsakelig ved hjelp av gjestebud og gaver. Var man generøs, var veien til makt kortere. Denne gavmildheten baserte seg på rikdom; inntekter av egen gårdsdrift, jordegods, handel og plyndring. Ble det lavere inntekter, ble også makten svakere. Høvdinge og konger hadde ikke lenger muligheten til å opprettholde sine generøse venneforpliktelser. Av den grunn var den politiske situasjonen i Skandinavia ustabil.⁶⁵

2.4 Husebyene – dansk institusjonsbygging i Viken?

2.4.1 Hva er en huseby?

I Norden finnes det rundt 130 gårder og landsbyer ved navn Huseby eller lignende, som vi vet om den dag i dag.⁶⁶ Disse gårdene og landsbyene finnes fordelt i Sverige, Norge, Danmark, Orknøyene og Schleswig-Holstein i nedgående antall. Det er flest husebyer i Sverige, med 66 stykk og i Norge er det 54 stykk. Grunnen til at disse husebyene er interessante i denne perioden er mangelen på sentralsteder og institusjoner tilknyttet maktbildet. Det er muligheter for at danekongen kan ha opprettet husebyer som en form for institusjonalisering i Viken-området, for å styrke sin maktposisjon.

Tidligere sentralsteder som Kaupang, Borre og Gokstad ble borte, og det er få gravfunn fra perioden. En tanke er om husebyene har tatt over for de falne sentralstedene med en ny type institusjonalisering. Husebyene ble først koblet opp mot kongemakt på 1800-tallet, men ble enda mer aktuell etter Henrik Schücks «Upsala öd» kom ut i 1914, for å se hvordan kongemaktens økonomiske grunnlag kunne passe inn med husebyene. Dagens husebyforskning bygger mye på Asgaut Steinnes' «Husebyar» fra 1955, men nye arkeologiske funn svekker hans argumenter betraktelig. Begge disse forkjemperne for husebyene har blitt stående som pionerer innen huseby-forskningen, for å i det hele tatt ha koblet husebyene sammen med kongemakt og at det er en viktighet blant disse husebyene. I 2000 ble boka «En bok om husbyar» utgitt i Sverige, og kom med nye fruktbare vinklinger og perspektiver på huseby-tematikken. Det nyeste og mest samlende faglige tilskuddet til huseby-forskningen er

---

⁶⁵ Jón Viðar Sigurðsson, 2017, 13.

⁶⁶ Christer Westerdahl og Frans-Arne Stylegar, «Husebyene i Norden?», *Viking (Oslo : 1937- . : trykt utg.)*. 2004 nr 67 (2004): 101.

en samling artikler fra et seminar i København i 2014, som hadde som mål å samle dagens forskning og aktuelle spørsmål som gjelder huseby-temaet.

Ifølge «Norsk Etymologisk Ordbok» kommer ordet «hus» fra det norrøne «hús» og betyr bosted, hjem eller lignende.⁶⁷ Den etymologiske betydningen til «by» er et tettbygd og tett befolket område og har opprinnelse fra det norrøne «býr», som oversatt blir «gard, landsby».⁶⁸ Lydia Carstens har gått i dybden på husebyenes etymologi. Det er flere ulike stavemåter av huseby, eksempelvis: Husaby, Husby og Huseby. Carstens argumenterer for at disse betegnelsene har historie tilbake til norrøne begreper som *húsabýr* eller *húsabær*. Disse norrøne substantivene består av ordene «hús» og «bær» eller «býr», som kan oversettes til landsby eller gård. «Húsa» er flertallsform i genitiv, og huseby kan derfor bli oversatt til «Landsbyen eller gården med hus».⁶⁹

Asgaut Steinnes' og Knut Iversens meninger korresponderer, med at huseby kan ha blitt brukt appellativt, med en gitt funksjon.⁷⁰ Westerdahl & Stylegar legger frem et annet mulig betydningsinnhold av huseby, med utgangspunkt i andre germanske språk. Da vil en mulig oversettelse bli «gården eller landsbyen med kongens magasin».⁷¹ Her ser vi paralleller til Iversens tolkning, og hans hypotese på at det er en form for lagringsfunksjon hos husebyene. Dette er kun noen av historikernes meninger angående etymologi og betydning av huseby-betegnelsen, men en fellesnevner er at det er snakk om flere hus.

2.4.2 Hva er nytt med husebyene?

Første gangen *huseby* blir nevnt som en eiendomsbetegnelse i Norge er i *Heimskringla*, hvor to huseby-gårder blir koblet til Håkon den gode og Olav Haraldsson.⁷² Iversen mener at husebyene kan stamme fra vikingtiden, siden de blir eksplisitt nevnt i sagalitteraturen.⁷³ Iversen legger også frem muligheten for at husebyenes funksjon ligger i navnet. Han

---

⁶⁷ Yann C. de Caprona, *Norsk etymologisk ordbok: tematisk ordnet* (Oslo: Kagge, 2013), 571.

⁶⁸ Caprona, 564.

⁶⁹ Lydia Carstens, «Huseby in the Old Norse Written Sources», i *Husebyer - Status Quo, Open Questions and Perspectives: Papers from a Workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, red. Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, bd. Vol 20:3, Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History. Jelling Series (Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016), 11.

⁷⁰ Asgaut Steinnes, *Husebyar* (Oslo: Grøndahl, 1955), 5, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010111205022.

⁷¹ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 107.

⁷² Snorre Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, red. Finn Hødnebo, overs. Gustav Storm, Anne Holtmark, og Didrik Arup Seip, Stormutgaven (Oslo: J.M. Stenersens Forlag AS, 2017), http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016020108028.

⁷³ Iversen, «Huseby and the Scandinavian taxation model», 125.

oversetter huseby til «the estate with the large houses»,⁷⁴ noe som er en ganske lik oversettelse til det Carstens skriver i sin artikkel. Iversen mener at husebyenes funksjon besto i å være et samlingspunkt for innsamling av skatter, bøter og lignende til kongen innenfor et gitt område.⁷⁵ Dette ser ut til å være noe nytt, som kommer med husebyene, og som er med på å institusjonalisere Viken. Det er lite sannsynlig at husebyene har eksistert som kongsgårder, siden det ikke er nevnt i sagaene, men de kan allikevel ha vært en del av andre administrative deler av kongeriket, som f.eks. et samlingspunkt for innsamling av skatter o.l.⁷⁶

Administrasjonen av husebyene kan ha blitt styrt av kongens representanter, og det er kanskje noen av dem som selv har anlagt disse husebyene? Det er ikke sikkert at alle husebyene ble eid av konger, men at eierskapet heller sporer tilbake til de som hadde ansvar for administrasjonen av disse husebyene.⁷⁷

Iversen refererer til Kåre Hoel, som mener at husebyene kan ha hatt tidligere navn, men fått navnet huseby etter hvert som stedene endret sin funksjon.⁷⁸ Det er med stor tiltro at man har tro på at dette ikke er tilfeldig, men at det er en rød tråd mellom de ulike husebyene.

Westerdahl & Stylegar drar frem flere mulige hypoteser på husebyenes utvikling, med kongemaktens etablering som en sentral hendelse. En annen utvikling er kirkens etablering, som førte til en mental forandring i datidens samfunn. Westerdahl & Stylegar argumenterer også for at huseby-fenomenet må oppfattes som et utslag av intern eksploatering.⁷⁹

Husebyene ser ut til å ha innehatt en eller flere samfunnsfunksjoner, og en mulighet er også et husebyene bygger på det gamle veitsle-systemet som allerede var etablert under Harald Hårfagre. Frode Iversen refererer til Knut Helle, som har foreslått at en type institusjonsbygging allerede var etablert under Harald Hårfagres regjeringstid; Et veitsle-system, som krevde inn skatter fra bønder for å støtte hirden hans. Til gjengjeld tilbød han beskyttelse.⁸⁰ Et eldre veitsle-system, som var mer koblet mot kongen, ble trolig opprettet før Norges rikssamling. Dette systemet blir nevnt i Gulatingsloven, og ble mest sannsynlig avskaffet i løpet av det 12. eller 13. århundret.⁸¹

---

⁷⁴ Iversen, 125.

⁷⁵ Iversen, 125.

⁷⁶ Iversen, 125.

⁷⁷ Iversen, 125.

⁷⁸ Iversen, 125.

⁷⁹ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 103–5.

⁸⁰ Iversen, «Huseby and the Scandinavian taxation model», 126.

⁸¹ Iversen, 126.

Husebyene kan også ha vært en del av et system hvor lokale underkonger styrte regioner på vegne av kongen, ved å være kongens representanter. Husebyene kan også ha vært forløpere til det som senere ble kalt sysler. I Olav Haraldssons saga har årmenn og lendmenn ansvar for å samle inn skatter i hvert sitt respektive *sysla*.⁸² I løpet av 1100-tallet ble *syslene* mer stabilt og det er mulig at *huseby*-gårdene var forløperne til *syslene*. Lendmenn er den eldste tittelen og ble brukt i Norge under vikingtiden og middelalderen. De fikk jordegods av kongen mot at de skulle verne om fred i landet i tillegg til å administrere et område på vegne av kongen.⁸³ Årmenn kom senere og mest i middelalderen. De eide ikke jorden selv, men var kongelige eller kirkelige ombudsmenn, og forvaltet kongsgårder. Oppgavene til kongens årmenn var administrasjon av krongodset, påtale- og eksekusjonsmyndighet, skatteoppkreving, inndrev bøter og forbrutt gods og tok ut nevndemenn til lagtinget. Det var ikke klare skiller mellom lendmennenes og årmennenes funksjoner, men hierarkisk i det sosiale systemet stod lendmennene øverst.⁸⁴ Grunnen til det var at lendmannen tilhørte høvdingklassen, eller ble gjort til medlem ved kongens velvilje. Årmannen var på den annen side kun en «tjenestemann» uten veitslegods. Som Krag sier, *kalles enkelte gårdsbestyrere, for kongene eller for andre, «årmenn», og noen av dem fremstilles som lavættede eller til og med som treller*.⁸⁵ Med de kildene vi har tilgang på i dag, kan det se ut som at husebyene har hatt en form av en fast institusjon, med faste oppgaver og funksjoner. Disse funksjonene kan for eksempel ha vært skatteinnkreving, knutepunkt for handel eller deler av kongsgårder.

Årmenn og lendmenn blir nevnt som ansvarlige for skatteinnkreving i Olav Haraldssons saga. Husebyene kan ha vært en institusjon med hensikt å kreve inn blant annet skatter for kongemakten. Årmenn hadde også som oppgave å forvalte kongsgårder. Kan det da være en mulighet for at årmennene kan ha sittet på husebyene, mens lendmennene har sittet på godset de ble tildelt av kongen?

En mulig hypotese er som sagt om Harald Blåtann sto bak etableringen av husebyer i Viken-området. Hvordan kjenner man til husebyer i Danmark? I Danmark har vi åtte kjente husebyer, og ordet *huseby* blir nevnt i en eldre dansk kilde fra 1233. Denne teksten viser at *huseby* kunne bli brukt som begrep om en type eller gruppe av kongenes bosetninger.⁸⁶ De

---

⁸² Iversen, 127.

⁸³ Per G. Norseng, «Lendmann», i *Store norske leksikon*, 21. mars 2018, <https://snl.no/lendmann>.

⁸⁴ Per G. Norseng, «Årmann», i *Store norske leksikon*, 21. februar 2017, <https://snl.no/%C3%A5rmann>.

⁸⁵ Krag, *Norges historie fram til 1319*, 102.

⁸⁶ Lisbeth Eilersgaard Christensen, «Husebyer in Denmark - Husby in Grejs Parish, Nørvang Hundred and Husby in Ullerup Paris, Elbo Hundred», i *Husebyer - Status Quo, Open Questions and Perspectives: Papers from a Workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, red. Lisbeth Eilersgaard

danske husebyene har blitt lite forsket på, sammenlignet med de svenske og norske. Alle de danske husebyene er sentrert rundt Jelling på Jylland, som er det kjente kongesetet til Harald Blåtann, noe som skiller dem fra husebyene i nabolandene. Westerdahl & Stylegar mener at dette kan støtte opp om hypotesen om at husebyen er et dansk fenomen, som har blitt spredt rundt om i resten av Norden. En annen hypotese er at den kan være en indikasjon på et organisert system av kongsgårder.⁸⁷

2.4.3 Vikens husebyer – en oversikt

I Norge finner vi 54 husebyer, hvor de fleste er situert på Sør-Østlandet og i Trøndelag. Det er særdeles stor konsentrasjon av husebyer i Viken-området. Hvorfor er det så mange i akkurat dette området og hva er spesielt med dem? Ifølge Westerdahl & Stylegar sin artikkel er det 23 husebyer i det vi betegner som Viken-området⁸⁸, og det korresponderer også med oversikten Steinnes gir i sin bok. Ifølge Steinnes' oversikt finner vi disse husebyene i Viken-området:

Østfold:

Huseby, Spydeberg; Huseby, Eidsberg; Huseby, Berg; Huseby, Borge; Huseby, Onsøy;
Huseby, Råde; Husby, Rygge

Akershus:

Huseby, Vestby; Huseby, Frogn; Huseby, Aker; Huseby, Bærum; Husby, Aurskog; Huseby,
Enebakk; Huseby, Sørum; Huseby, Skedsmo; Husby, Skedsmo

Buskerud:

Husby, Lier; Huseby, Røyken; Huseby, Hurum; Husebø, Uvdal

Vestfold:

Huseby, Våle; Huseby, Sandar; Huseby, Tjølling

⁸⁹

Det er ikke alle stedene som innehar huseby-navnet fremdeles, men de har, ifølge kilder som brev og lignende, hett huseby/husby, tidligere. Det er kun ved 3 av husebyene i Viken-området som har gjennomgått en større arkeologisk undersøkelse; Huseby i Tjølling,

---

Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, bd. Vol 20:3 (Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016), 55.

⁸⁷ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 116.

⁸⁸ Westerdahl og Stylegar, 102.

⁸⁹ Steinnes, *Husebyar*, 12–22.

Vestfold, Huseby i Skedsmo, Akershus og Husby ved Rygge, Østfold. Det er i tillegg blitt gjort andre funn, som også kan koble Huseby i Berg, Østfold, Huseby i Frogn, Akershus og Huseby i Lier, Buskerud til jernalderen og vikingtiden.⁹⁰ Steinnes mente at det var forskjell mellom «ekte» og «uekte» husebyer. Denne argumentasjonen holder ikke mål med dagens arkeologiske funn. De funnene som er gjort, er lite å kunne basere konklusjoner på, men de kan gi oss flere indikasjoner på funksjonsområdene til husebyene. Det er noe spesielt med husebyene, og det er ingen andre gårdsnavn i Norge som har en liste med funn datert tilbake til vikingtid, som kan måle seg med husebyene.⁹¹

Vestfolds husebyer

I dagens Vestfold vet vi om 3 husebyer; Våle, Sandar og Tjølling. Den som har fått klart mest oppmerksomhet er Huseby i Tjølling, grunnet store arkeologiske funn både i nærområdet og på selve huseby-området. Geografisk ligger denne husebyen nærme Kaupang, som ligger ved utløpet til Oslofjorden og har derfor god sjøtilgang. Av arkeologiske funn er det største hallen som skal ha stått på Husebyhaugen med en antatt lengde på rundt 35 meter. Vi vet også at sognet Tjølling i Vestfold ble kalt for *Skiringssalr* i middelalderen. Brink mener derfor at det er mye trolig at Huseby i Tjølling tidligere har hatt navnet *Skiringssalr*.⁹² Det er også mulig at selve hallen også ble kalt for *Skiringssalr*.⁹³ Knut Helle mener at Huseby i Tjølling kan ha vært et maktsete for de lokale makthaverne som hadde kontroll over Kaupang. Siden det er gjort funn av flere prestisjefulle gjenstander med tilknytning til kaupangen, i tillegg til omrisset av den store hallen, er det grunn til å tro at det her befant seg et kombinert ting- og kultsenter.⁹⁴

Det ble i tillegg funnet flere gjenstander. Ingen av disse gjenstandene er eldre enn før år 700, og det er derfor det tidligste som det er mulig å datere hallen også.⁹⁵ En trolig «sluttdato» for hallen er datert til rundt år 900, eller starten av 900-tallet. Det er dog funnet noen mynter fra senere tid, så det er ikke mulig å ekskludere muligheten for at hallen kan ha bestått lengre enn

---

⁹⁰ Frans-Arne Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», i *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19. - 20. March 2014*, red. Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, bd. Vol 20:3 (Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016), 30–31.

⁹¹ Stylegar, 31.

⁹² Stefan Brink, «Nordens Husabyar - unga eller gamla?», i *En bok om husbyar*, red. Michael Olausson (Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2000), 69.

⁹³ Om Norgeshistorie og konservering og historie (IAKH) ved UiO Institutt for arkeologi, «Vikingtidsbyen Kaupang - Norgeshistorie», åpnet 16. mars 2020, <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/0804-vikingtidsbyen-kaupang.html>.

⁹⁴ Knut Helle, *Norsk byhistorie: urbanisering gjennom 1300 år* (Oslo: Pax, 2006), 38–39.

⁹⁵ Skre, *Kaupang in Skiringssal*, 242.

antatt. Det er ikke noe sikkert funnmateriale fra perioden ca. 950-1050, som tyder på at det var ingen aktivitet, og at vi derfor må regne med myntfunnene til en annen bygning på området som er datert til 1000-tallet.⁹⁶ Den andre bygningen kaller Skre for *stofa*, og er en laftet bygning, som ser ut til å ha vært en tilleggsbygning til Huseby-hallen.⁹⁷ Skre drar frem muligheten til at *stofaen* kunne vært en vanlig gårdsbygning, men nevner at bygningen kunne hatt andre funksjoner enn bosted; for eksempel til offentlige møter eller overnattingssted for flere personer. Huseby er ofte oversatt som «gården med flere/store hus», og Skre mener at det kan være en mulighet for at denne *stofaen* var et slikt bygg, som huseby etymologisk betyr. Myntene, som dateres til det 11. århundre, er ukjente og særlig den yngre mynten kan dateres til en tid hvor kongen var bestemt på å kun ha sine egne mynter i sitt rike. Dette er i tillegg et sjeldent funn i Norge, og det er mulig at disse myntene kan indikere at *stofaen* på Husebyhaugen ble brukt som et kongelig administrasjonssenter for bøter, skatter osv.⁹⁸

Den andre husebyen i Vestfold er Huseby i Sandar. Denne husebyen ligger rundt 4 km fra der Gokstadskipet ble funnet, og Steinnes mener at det her er en klar kobling mellom Huseby, Gokstadhaugen og kongemakt. Denne husebyen skal ha ligget nær en sentral landevei, og ved å se koblingen til Gokstadhaugen, å ha nærhet til Gokstadelva, som en mulig kommunikasjonsrute.⁹⁹ Steinnes skriver at Huseby i Sandar var *grannegard til Holtan*.¹⁰⁰ Ifølge Snorre var Holtan i Vestfold Halvdan Øysteinssons hovedgård, og han ble gravlagt i Borre.¹⁰¹ Det var flere gårder i Vestfold som het Holtan på dette tidspunktet, og det kan være mer logisk geografisk sett å tenke at Halvdan Øysteinsson bodde på gården Holtan nærmest Borre. Steinnes var uenig i denne forklaringen, og mener at det heller kan være snakk om Holtan i Sandar. Denne gården ligger nærme Huseby i Sandar, og hele Huseby-gården har tidligere blitt kalt *Holtar*.¹⁰² En mulig hypotese kan da være at Huseby og Holtan tidligere har vært en felles gård, som har blitt skilt og blitt hetende Huseby og Holtan. Stylegar nevner også at husebyene har en tendens til å ligge ved gamle maktsentre.¹⁰³ Holtan ved Huseby ser ut til å være i det mønsteret. Ifølge «Vestfolds oldtidsminner» fra 1943 står det at det er gravfunn fra vikingtiden på Huseby, eksempelvis våpen, pyntegjenstander og andre bruksgjenstander. I tillegg er det flere gravhauger på Huseby, men de var ikke undersøkt på

---

⁹⁶ Skre, 243.

⁹⁷ Skre, 244–45.

⁹⁸ Skre, 247.

⁹⁹ Steinnes, *Husebyar*, 48–58.

¹⁰⁰ Steinnes, 43.

¹⁰¹ Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 37.

¹⁰² Steinnes, *Husebyar*, 56.

¹⁰³ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context».

dette tidspunktet.¹⁰⁴ Dette «gravfeltet» ligger inntil en ferdselsåre som fører ut til Vesterøya i dagens Sandefjord. Under opparbeidelsen av Vesterøya Idrettsanlegg, ble det nødvendig med en arkeologisk utgravning. Gravfeltet besto av 3 graver, hvorav 2 var vanlig form og størrelse og rundt 10 meter i diameter. Den tredje skilte seg imidlertid ut, ved å være en avlang gravhaug. Ved utgravningen i 1979 viste det seg at de 2 runde gravene hadde blitt ødelagt tidligere av gravrøvere. Den tredje haugen hadde ikke blitt utsatt for gravrøvere. Denne haugen var skipsformet og omgitt av en kjede av stein. I haugen var det gravlagt en kvinne i en trekiste, og hun hadde med seg en nøkkel, en sigd og en vevskje av jern. I graven lå det også blant annet et klebersteinskar, lodd til en oppstadsvev og et skrin med nødvendige sysaker.¹⁰⁵ I tillegg er det også gjort funn av tinnfoliert keramikk.¹⁰⁶

Den tredje husebyen i Vestfold ligger i Våle. Denne husebyen ligger mer inn i landet, og vi vet lite, men vi vet at Re var et åsted for slag, muligens fordi dette var et veiknutepunkt. Denne husebyen ligger heller ikke veldig langt unna Borre, og det kan være en liten mulighet for at den har tatt over noen av Borres oppgaver, mulig gjennom jordbruk. Dette kan være en indikator på at dette var et viktig sted geografisk. Ifølge «Vestfolds oldtidsminner» er det her funnet 3 økser, som alle er datert tilbake til steinalderen.¹⁰⁷ I tillegg ligger Huseby nærme Våle kirke, som er en middelalderkirke i stein bygd på 1100-tallet. Dette kan være indikatorer på at dette var en plass med betydning, men det er lite skrevet om Huseby i Våle.

Østfolds husebyer

Hvis vi beveger oss over fjorden til Østfold finner vi 7 husebyer, som alle tilhører den gamle Vingulmork-regionen.¹⁰⁸ I «Østfolds Oldtidsminner» fra 1932 er kun 4 av husebyene nevnt. Husby ved Spydeberg blir nevnt kort ved at det har blitt funnet en gravhaug med ca. 8 meter diameter og en forsenkning i midten.¹⁰⁹ Det er lite å finne om akkurat denne husebyen, men Forseth nevner at det er flere funn fra vikingtid på Spydeberg.¹¹⁰ Noe som også er verdt å nevne ved denne husebyen, er at det skal ha stått en eldre kirke her. Denne kirken er vanskelig

---

¹⁰⁴ Sigurd Grieg, *Vestfolds oldtidsminner*, Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge (Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1943), 408–9, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010070205027.

¹⁰⁵ «Per Haavaldsen: Et gravfelt fra vikingtid på Huseby», åpnet 16. mars 2020, <https://www.sandefjord.folkebibl.no/sandefjord/tema/kulturminner/kulturminnervar1983.html>.

¹⁰⁶ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 109.

¹⁰⁷ Grieg, *Vestfolds oldtidsminner*, 170.

¹⁰⁸ Steinnes, *Husebyar*, 12–22.

¹⁰⁹ A. W. Brøgger og Universitetets oldsaksamling, *Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge: I : Østfolds oldtidsminner* (Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1932), 242, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006121400003.

¹¹⁰ Forseth, «Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene».

å tidfeste, men det er muligheter for at det første kirkebygget kan spores helt tilbake til omkring år 1000, rundt kristningsprosessen av Viken.¹¹¹

Huseby ved Berg har derimot flere funn, med et gravfelt med mange gravhauger. Ifølge «Østfolds Oldtidsminner» er det funnet syv gravhauger, i tillegg er flere steinformasjoner nevnt.¹¹² Det mest interessante er funnet som er gjort på «nabogården», med den store Jellhaugen, som er 80 meter i diameter.¹¹³ Denne husebyen har tilgang til sjøen i nærheten, men om dette er av betydning vet vi ikke. Huseby i Rygge blir ikke nevnt, men denne husebyen har en svær gravhaug i nærheten med flere store funn med funnet av gullsporen fra ca. 950 som noe av det største.¹¹⁴ På grunn av stilmessige karakteristikker, kan denne gullsporen dateres til andre halvdel av 900-tallet, muligens rundt 970-980. Denne dateringen er på høyden av Blåtanns regjeringstid. Grunnen til at dette funnet kan dateres såpass presist er på grunn av dekoreringsstilen. Andre funn med denne dekoreringsstilen blir ofte sett i sammenheng med Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg. Ifølge arkeologen Ingmar Jansson, skal denne stilen ha blitt utviklet i miljøet rundt Blåtann og hans nærmeste støttespillere, og benyttet som gaver fra kongen til hans allierte. Det er kun gjort et slikt funn i Østfold, men ikke andre steder i landet. Hvorfor? Stilen på gullsporen blir kalt for Hiddensee-stilen, og det finnes flere eksempler på denne stilen rundt om i Europa. Funnet gir oss en klar indikator på en direkte forbindelse mellom stormannsmiljøet på østsiden av Oslofjorden og Jellingkongene. En mulig hypotese er at danekongens representant, hans underkonge, hadde hovedsete blant annet i Rygge. Dessverre har denne enkeltgjenstanden falt litt bort pga. de store skipsgravfunnene på Gokstad og Oseberg. Funnet er på tross av det veldig viktig å regne med, siden det ikke er gjort noe annet lignende funn i landet. Det er dessuten en klar indikator på at danskekongene faktisk hadde innflytelse i Viken-området.¹¹⁵ Denne husebyen har, som mange av de andre, nærhet til Oslofjorden, som allerede nevnt.

Huseby ved Onsøy blir nevnt. Her ble det gjort flere funn av gravhauger, og det skal ha blitt foretatt en arkeologisk utgraving i 1908 av Jan Petersen.¹¹⁶ Her har det blitt funnet en hvitmetallbelagt beltespenne fra merovingertid og et unikt sverd hjalt i bronse fra sen

---

¹¹¹ Spydeberg kommune 2018 – kilden finnes ikke lenger, hva gjør jeg?

¹¹² Brøgger og Universitetets oldsaksamling, *Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge*, 143.

¹¹³ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», 31.

¹¹⁴ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 109.

¹¹⁵ Frans-Arne Stylegar, «Kongegaven - Gullsporen fra Rød i europeisk perspektiv», i *Arvegull: Rygge kirke*, red. Bjørn Bandlien (Oslo: Press, 2019), 76–85.

¹¹⁶ Brøgger og Universitetets oldsaksamling, *Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge*, 235.

vikingtid, dekorert i Winchesterstil.¹¹⁷ I Fagerskinna blir *Odhinssalr* nevnt som navn på en bygd på østsida av Oslofjorden. Brink støtter Kåre Hoel, som har tolket det til å kunne være Huseby på Onsøy.¹¹⁸ Denne husebyen er også geografisk plassert i nærheten av Oslofjorden. Huseby på Råde er den siste husebyen som blir nevnt i «Østfolds Oldtidsminner», og her ble det kun funnet en røys.¹¹⁹ I middelalderen ble dette området kalt for *Tesalr*, og den største gården her var huseby. Brink mener derfor at det kan være trolig at Huseby tidligere har hett *Tesalr*.¹²⁰ I tillegg har det også i nyere tid blitt funnet en skiveformet spenne fra merovingertid i dette området.¹²¹ Denne husebyen ligger også i nærheten av Oslofjorden. Huseby på Eidsberg blir ikke nevnt, men Westerdahl & Stylegar nevner at det her er store gravhauger i nærmiljøet.¹²² Her er det også historie å spore tilbake til 1200-tallet, da Erlend av Husabø bodde her. De tok seg av Håkon 4., og han gav også Filippus jarl kongsnavn på Borgarting i 1207. Denne husebyen ligger også nærme Glomma, som er av interesse.¹²³ Den syvende husebyen i Østfold ligger på Borge, og det ser ikke ut til å være noe av interesse her, som vi vet om i dag.

Buskeruds husebyer

I dagens Buskerud fylke er det fire husebyer. Den som har fått mest oppmerksomhet er Husby i Lier, hvor det er to store gravhauger i tillegg til en tredje, hvor det ble funnet en mulig skipsgrav på begynnelsen av 1800-tallet.¹²⁴ Det er ønskelig å undersøke gravhaugene i Lier med georadar, for å se hvilke funn som finnes under jorda.¹²⁵ Stylegar nevner at denne husebyen har en strategisk posisjon geografisk, ved å være nær fjorden i tillegg til å være i nærheten av flere kommunikasjonsruter mellom fjorden og innlandet.¹²⁶ I tillegg er det verdt å nevne at helgenen St. Hallvard skal ifølge kildene komme fra gården Huseby i ytre Lier. På selve Huseby skal det også ha stått en kirke viet til St. Olav.¹²⁷ Denne husebyen var i vikingtid under Vestfold, mens husebyene i Hurum og Røyken var innunder gamle Vingulmork. Ifølge

---

¹¹⁷ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 109.

¹¹⁸ Brink, «Nordens Husabyar - unga eller gamla?», 69.

¹¹⁹ Brøgger og Universitetets oldsaksamling, *Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge*, 255.

¹²⁰ Brink, «Nordens Husabyar - unga eller gamla?», 69.

¹²¹ Westerdahl og Stylegar, «Husebyene i Norden?», 109.

¹²² Westerdahl og Stylegar, 109.

¹²³ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», 31.

¹²⁴ Stylegar, 31.

¹²⁵ «Vil undersøke gravhauger i Lier med georadar», Buskerud fylkeskommune, åpnet 16. mars 2020, <http://www.bfk.no/Nyheter/Kulturminnevern/Vil-undersoke-gravhauger-i-Lier-med-georadar/>.

¹²⁶ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», 31.

¹²⁷ Olav Tveito, «St. Hallvard – helgenen fra Huseby. Noen synspunkter på legendens proveniens og kultens særpreg», *Historisk tidsskrift*, nr. 01 (2006): 9–24.

Steinnes er disse husebyene kun bondegods. Den fjerde husebyen, Husebø, i Uvdal, vet vi veldig lite om, men den ser også ut til å være bondegods.¹²⁸

Akershus' husebyer

Det siste fylket i Viken-området er Akershus som har flest husebyer med 9 stykk. 4 av disse tilhører gamle Vingulmork, så det er mest ryddig å begynne med dem. Huseby i Vestby ser ut til å kunne ha et eldre navn *Såner*, og deler av gården skal ha vært odelsgods i middelalderen ifølge Steinnes. Huseby i Frogn er nevnt i flere middelalder-kilder.¹²⁹ Denne plassen hadde i tillegg en stor gravhaug på 50 meter i diameter.¹³⁰ Huseby i Aker er ifølge Store Norske Leksikon navn etter *en storgård fra vikingtiden, som i 1863 ble delt i to bruk, Nordre og Søndre*¹³¹, men vi har ikke noe mer kjennskap enn det. Den fjerde husebyen i gamle Vingulmork er Huseby i Bærum, som ifølge Steinnes er en bortkommen gård som har gått under det tidligere navnet *Levre*. Trolig har denne gården vært en større gård tidligere, som har blitt delt i flere mindre gårder.¹³²

Husby på Aurskog er nevnt i ymse middelalderkilder og Steinnes mener også at Huseby i Enebakk er bondegods, og ikke en «ekte» huseby.¹³³ Huseby i Sørumsund var ifølge Steinnes Sørums Prestegård, og huseby-navnet blir ikke lenger brukt, men har blitt nevnt i kilder fra 1300- og 1500-tallet som huseby.¹³⁴ Stylegar nevner den geografiske plasseringa til denne husebyen, ved at den er nær kryssinga ved Blakersund.¹³⁵ Huseby på Skedsmo har ikke blitt kalt Huseby på flere hundre år. Den skal tidligere ha ligget nærme den gamle hovedveien oppover til Trondheim, noe som er av interesse. Det er også dokumentert bosetning fra tidlig bronsealder herfra.¹³⁶ Den siste er Husby på Skedsmo, og ser ikke ut til å ha noe særlig av interesse over seg.¹³⁷

---

¹²⁸ Steinnes, *Husebyar*, 19–20.

¹²⁹ Steinnes, 15.

¹³⁰ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», 31.

¹³¹ Knut Are Tvedt, «Huseby – Oslo», i *Store norske leksikon*, 22. februar 2017, http://snl.no/Huseby_-_Oslo.

¹³² Steinnes, *Husebyar*, 16.

¹³³ Steinnes, 17.

¹³⁴ Steinnes, 17–18.

¹³⁵ Stylegar, «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context», 32.

¹³⁶ Stylegar, 30.

¹³⁷ Steinnes, *Husebyar*, 18.

2.4.4 Kan de vikkværske husebyene ha vært en del av Blåtanns institusjonsnettverk?

«Kan det tenkes at Husebyorganisasjonen ble innført i Viken som et ledd i samme kontaktnettverk tidlig på 900-tallet, omtrent samtidig med etableringen av maktsenteret på Jylland?»¹³⁸

Etter en gjennomgang av husebyene i Viken-områdene, ser det ut til å være tolv stykker som ikke har en kobling eller forbindelse til verken kongemakt eller vikingtid og elleve stykker som har en mulig kobling eller forbindelse til kongemakt og vikingtid. Grunnlaget for å komme med slike hevdelser, er kombinasjonen av arkeologiske funn, referanser i eldre kilder og geografiske plasseringer.

Huseby i Borge, Hurum og Røyken, samt Husebø i Uvdal innehar lite informasjon og ingen arkeologiske funn. Huseby i Aker har ifølge SNL vært en storgård fra vikingtiden, men jeg har ikke funnet noen annen informasjon som kan støtte opp om dette.¹³⁹ Huseby i Bærum og Enebakk ser også ut til å kun være enkle gårder og Husby på Aurskog er kun nevnt i ymse middelalderkilder. Husby på Skedsmo har heller ikke noe av interesse, som er verdt å ta med i denne diskusjonen. I tillegg til de ti nevnte, setter jeg også spørsmålstejn ved Huseby i Vestby, Sørurn og Skedsmo. Deler av Huseby i Vestby skal ha vært odelsgoods i middelalderen, men vi vet lite utover det. Huseby i Sørurn er nevnt i kilder fra 1300- og 1500-tallet, og skal ha vært nærme en mulig kommunikasjonsrute. Huseby på Skedsmo skal ha ligget nærme den gamle hovedveien fra Oslo til Trondheim, men det er ikke noen videre funn utover det. Det skal ikke utelates at det er muligheter for at det er noe av interesse på de forskjellige husebyene, som nå er utelatt, men med den informasjonen vi har i dag, er det vanskelig å trekke slutninger og komme opp med fornuftige resonnement for å ta med disse husebyene inn i diskusjonen.

Nå sitter vi igjen med elleve husebyer, og det er noen fellestrekk som har dukket opp.

1. Alle husebyene har arkeologiske funn eller gravhauger, enten på selve huseby-området eller i nærheten.
2. Alle ser ut til å ha en god, geografisk posisjon i forhold til sjø og land, bortsett fra Huseby på Spydeberg.
3. Flere av husebyene har blitt nevnt i eldre kilder.

---

¹³⁸ Myhre, *Før Viken ble Norge*, 169.

¹³⁹ Store Norske leksikon, Tvedt, «Huseby – Oslo».

Samlet sett er det få av husebyene som har gjennomgått større arkeologiske undersøkelser, noe som åpner for flere spørsmål enn svar. Det er en større konsentrasjon av husebyer i Viken-området enn ellers i landet, men det er ikke alle det er like lett å se en rød tråd mellom. Huseby ved Kaupang vitner om kontinuitet til forskjell fra husebyene ved Rygge, Våle og Lier, som er tydelige brudd med tidligere maktsentre. Hvorfor har det ikke blitt opprettet en huseby ved Borre f.eks.? Her kan et mulig politisk motiv ved haugbrottene tas i betraktning.

Det er allment akseptert og underbygd ved funn at store gravmonumenter kan symbolisere den avdødes sosiale status. Storhauger, slik som Gokstad, Oseberg og Borre, kan representere en storfamilies makt i samfunnet. Slike store gravmonumenter kan muligens særlig knyttes til et nytt herskerdynastis etableringsfase, da det var konflikt mellom flere. Viktigheten av å markere suverenitet og makt har stått i sentrum, både gjennom militære, økonomi og religiøse handlinger, men også gjennom merkbare symbolbygginger.

Om maktposisjon styrkes gjennom reising av store gravmonumenter, gir det også mening at denne makten kan brytes ned ved at gamle maktsymboler fjernes eller ufarliggjøres. Et haugbrott kan ha vært en slik handling. Selv om det kom nye ledere, ville de gamle maktsymbolene fremdeles stå der og trone og true etterfølgerens posisjon. Om dette var motivet for haugbrottet, er det ikke å forvente at dette foregikk i det stille. Dette må ha blitt gjort stort, for å virkelige markere seg. De store plyndringssjaktene inn i storhaugene på Borre eller i Oseberg-haugen kan derfor ses som offentlige arenaer, der maktposisjoner endres og nye herskere demonstrerer egen styrke.¹⁴⁰ Harald Blåtann kan, med et klart maktpolitisk motiv, ha villet svekke Vestfold-haugene som lokale maktsymboler.

Om det var Blåtann som var ansvarlig for haugbrottene, bl.a. i Borre-haugene, så er det mulig at han kun ville bryte ned maktsymbolikken, men ikke selv opprette et institusjonelt maktsenter på samme sted som tidligere makthavere. Kaupang, lenger sør i området, hadde ikke ruvende gravhauger, men hadde vært en tidligere handelsplass. Dette hadde vært et knutepunkt og en utvekslingsplass tidligere, og om husebyene var en institusjon for å samle inn avgifter o.l., så er det sannsynlig å tenke seg til at en huseby på tidligere Kaupang ville være strategisk.

En annen hypotese som gjelder Blåtanns huseby-plasseringer gjelder Huseby ved Rygge og Værne Kloster. Husebyene har en imponerende merittliste av arkeologiske funn og

---

¹⁴⁰ Jan Ingar Hansen mfl., *Fra hammer til kors: 1000 år med kristendom : brytningstid i Viken* (Oslo: Schibsted, 1994), 78–79, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010121605039.

gravhauger i forhold til andre lignende gårdsnavn. Et arkeologisk funn som skiller seg ut i mengden er gullsporen fra Rød, som er funnet under Værne Kloster. Denne er dekorert i Hiddensee-stil, og denne stilen ble brukt av den øverste sørskandinaviske eliten i perioden. Den kan derfor høyst sannsynlig knyttes til Jellingkongenes nærmeste krets. En hypotese er da om en av Blåtanns representanter hadde sitt hovedsete på Værne eller nabogården Huseby. Siden det ikke er funnet noe annet i denne stilen i Viken-området, er det mulig å tenke seg at hovedrepresentanten til Harald Blåtann hadde sete på Værne eller nabogården Huseby. En større arkeologisk utgravning her og flere undersøkelser kunne derfor vært meget historisk interessant og mulig opplysende.

2.5 Leidang og militær ordning i Viken

2.5.1 Hvor kom inspirasjonen om leidang fra?

Den norske leidangen kan ha blitt til med inspirasjon fra Frankerriket og De britiske øyenes forsvarsutvikling. Den militære utviklinga i Europa ble påvirket av plyndringer fra vikingene, og ble styrket deretter. Møtte Norge på lignende motstand? En mulig hypotese er derfor om leidangen er eldre, og at Norge ikke fikk inspirasjon fra Europa, men at Europa fikk inspirasjon fra Norge. De europeiske forsvarsordningene ble utvikla under trykk fra de nordiske vikingene. Problemet med å vite om den norske leidangen er eldre, er at vi først har dokumentasjon på dens eksistens i siste halvdel av 900-tallet, og da kun i Norge.

Kildematerialet for svensk og dansk leidang er enda yngre. Tidfestingen av den norske leidangen har vært i en særstilling i nordisk sammenheng, med fotfeste i sagalitteraturen og skaldekvadene.¹⁴¹

Leidangen blir først nevnt i sagaene med Håkon den gode, noe vi kan regne for en rimelig sikker opplysning. Det er sagt at det er Håkon den gode som står for innføringa av leidangen. Hva kan det mulige motivet hans ha vært? Det hadde oppstått en politisk situasjon rundt Nordsjøen i 940-årene. Både det danske og det norske riket hadde vokst, og begge hadde sterke interesser mot vest til De britiske øyene. Det angelsaksiske kongeriket Wessex klarte derimot å motstå denne nordiske aggresjonen. Håkon den gode vokste opp i England, og dette var nok en stor grunn til at forholdet mellom den norske kongen og det angelsaksiske kongedømmet var godt. Forholdet til Håkons rivaler, Eirikssønnene og den danske kongen, var desto verre. Danskekongen ville få kontroll over det norske riket, og da kunne

---

¹⁴¹ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, 48.

danskekongen bruke Eirikssønnene. Danskekongen hadde maktbehov i Viken-området, men ville utvide med Trøndelag og Nord-Norge.¹⁴²

Håkon den gode hadde, sett fra et nordsjøpolitisk perspektiv, et stort potensial til å utfordre dansk kongemakt. Kan hans opprettelse av leidangen ha vært et slags maritimt og vestlandsk svar til Jellingkongedømmets trelleborger? Trelleborgene i Danmark var særdeles godt organisert, og Håkon den gode kan ha tatt inspirasjon fra danekongen for å grunnlegge leidangen. I tillegg til å ha tatt inspirasjon til selve leidangsordningen fra De britiske øyene. Hans vestnorske rike hadde fred, alliansen med ladejarlen var et faktum, og han hadde jagd danene fra Viken-området og siden herja store deler av Danmark. Håkons posisjon, med politisk og militær fremgang, i tillegg til godt vennskap med det angelsaksiske kongedømmet, kan ha trua alle danske interesser i Nordsjø-området, til og med kongemakta på dansk jord.¹⁴³

Leidangen var på plass i slaget i Hjørungavåg, og var satt inn som forsvar i en kamp om militært og politisk hegemoni i Nordsjø-området. Første gang vi finner begrepet leidang nevnt i kildene, henger helt på grep med de store politiske urolighetene som kan ha vært Håkon den godes hovedmotiv for å opprette en leidangsordning.¹⁴⁴ Håkon den gode møtte utenrikspolitiske trusler, men leidangsordningen måtte godkjennes av bøndene, for det var de som skulle bære pliktene. Den norske kongemakten var på dette tidspunktet dårlig fundamentert, og kongen hadde vansker med å tvinge leidangen på bøndene. Den må derfor ha vært i deres interesse, slik at bønder og kongen kunne samarbeide om et felles mål. Hvilket motiv skulle dette være? Dette henger sammen med rikssamlingsprosessen. «Eiriksdraåpa» viser at det er bøndene som er leidangens rekrutteringsgrunnlag, og det er i tråd med det vi finner i landskapslovene, som ble skapt av bondesamfunnet. Kongens motstander var den danske kongemakta og bøndenes motstandere var jomsvikingene. Rikssamling og leidangsetablering kan i et samla perspektiv settes i en forståelsesramme som setter det norrøne bondesamfunnet opp mot vikingsamfunnet sine røverhøvdinger, sier Ersland og Holm.¹⁴⁵

Bondesamfunnet ville tjene på å ha en konge med makt. Bondesamfunnet hadde lite territoriell kontroll, og det gjorde dem nærmest forsvarsløse mot herjing. En interesse for dem kunne derfor være å støtte en sentral maktinstitusjon, som kunne beskytte bøndene. Så lenge

---

¹⁴² Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 42.

¹⁴³ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 42.

¹⁴⁴ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 43.

¹⁴⁵ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 43.

kongemakten var med bondesamfunnet, var det trolig skapt et grunnlag for å kunne bære en leidangsordning. Håkon den gode sørget for fredelige tider og peker seg ut som en mann som kunne få til et samarbeid med bøndene, og han hadde klar kontroll med den indre fronten. Kongen og bøndene samarbeider om et felles mål, og det var først og fremst danekongen som var en trussel.¹⁴⁶

2.5.2 Hvordan var leidangen organisert?

Leidangen baserte seg i utgangspunktet på en avtale mellom kongemakta og bondesamfunnet, og det lyktes for kongene fra midten av 900-tallet å etablere faste militære strukturer basert på ressursutnyttelse fra bøndene. Leidangsordninga ble en del av bondesamfunnets lover, og ordninga institusjonaliserer de militære ressursene i bondesamfunnet.¹⁴⁷ Bøndene måtte også være bevæpnet, noe som gjorde at kongens posisjon ble dempet, og forklarer også mer hvorfor et samarbeid var viktig. Om bøndene vendte seg mot kongen, og kongen slo tilbake med en godt trent hird, så kunne bøndene bli slått, vel og merke. Dette kunne være forskjellig fra konge til konge; Magnus den gode ville søkt forsoning og kompromiss, Harald Hardråde ville ikke gjort det. Hele denne underkuingsfaktoren av bondesamfunnet gjennom kongelig terror, var en viktig faktor i rikssamlingen.¹⁴⁸

Kristningsprosessen og gjennombruddet for den nye religionen, samt kirkeorganisering, var med på å øke forståelsen for en institusjonell organisering av det norske riket på 1000-tallet. Selv om kongemakta fikk et institusjonelt gjennombrudd med militære ressurser, gjorde ikke det at kongemakta var avhengig av å innføre og organisere en ny religion. Både religion og militær kunne ha gjensidig utbytte av hverandre, men det gir ikke grunnlag for å si at de to partene var avhengig av hverandre, i den forstand at den norske kongemakta falt eller stod med gjennombruddet av kristendommen. Det norske riket og den norske kongemakten vokste med organiseringa av militærmakta. Denne organiseringa sikra kongemakta viktige ressurser på grunnlag av lovfesta samarbeid mellom konge og bønder. Leidangen ga kongemakta mulighet til å mobilisere bønder til direkte militær tjeneste, men også som en skatleggingsordning. Konklusjonen må være at kongemakten sin styrke lå i *hvilken evne hun hadde til å kontrollere de militære ressursene*.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 44.

¹⁴⁷ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 52.

¹⁴⁸ Claus Krag, *Vikingtid og rikssamling: 800-1130*, bd. B. 2 (Oslo: Aschehoug, 2005), 250–51.

¹⁴⁹ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, 61–63.

2.5.3 Trelleborger i Viken – tegn på militær institusjonalisering fra Blåtann?

Som nevnt tidligere kan Håkon den gode ha tatt inspirasjon fra Danmark og Blåtann for å opprette den norske leidangen. En annen mulig hypotese er at Blåtann selv også bedrev militær institusjonalisering i Viken-området. Et direkte tegn her er trelleborgene, som var kjente kongelige militære anlegg i Danmark. Men man kan ha funnet tegn på trelleborgene også i Norge, og da Viken-området. På Lyby i Rygge i Østfold gjorde Ole Grøn noen observasjoner tilbake i 2002. Et satellittbilde har fått frem en nesten sirkelrund «ring» som avgrenser et område med tverrmål på 140 meter. Selve «ringen» er 12-13 meter bred. En sannsynlighet er at «ringen» representerer restene av en jordvoll som med tiden har blitt dyrket bort, eller mindre sannsynlig, en gjenfylt «vollgrav».¹⁵⁰ En annen mulig hypotese er også om Blåtann kan ha planlagt andre militære samlingsanlegg, som ikke nødvendigvis så ut som trelleborger, men at han ikke har klart å gjennomføre. Hans militære agendaer var tydelige, men kanskje ikke alltid like gjennomførbart.

Funnene av trelleborgene i Danmark revolusjonerte forskningen hva angikk vikingtiden i Sør-Skandinavia. Det var ikke bare størrelsen som vakte oppsikt, men også hele symmetrien på anlegget. Funnene har gitt en klar indikasjon på en organisering som inntil da ikke hadde forestilt seg i Skandinavia i vikingtid. De senere årene ble det også gjort funn av flere lignende anlegg, blant annet i Aggersborg og Fyrkat. Strukturen og størrelsen på Lyby er absolutt sammenlignbart med borganleggene funnet i Danmark. Den indre diameteren på Lyby ser ut til å ha vært rundt 114-116 meter. Til sammenligning er Fyrkat 120 meter i indre diameter og Trelleborg er 125 meter, mens Aggersborg er vesentlig større med sine 240 meter. Siden størrelsen på Lyby er forenlig med Danmarks trelleborger, er det noe annet som også kan henge sammen? «Ringene» på Lyby har flere likhetstrekk med Trelleborg-typen enn andre anleggstyper fra denne tidsperioden. Trelleborgene er tilknyttet dansk kongemakt, og Stylegar spør derfor om dette også gjelder for «ringen» på Lyby? Kan det ha vært en trelleborg på Rygge?¹⁵¹

Funn og skriftlige kilder vitner om klare danske interesser i Viken-området under vikingtiden. Teorien om en trelleborg på Lyby styrkes også av to andre forhold. Det er selve gårdsnavnet Lyby, men også gullsporen fra Rød under Værne kloster, som kan knyttes direkte til den danske kongemakten på sent 900-tall. Stylegar argumenterer for at førsteleddet av Lyby, mest

---

¹⁵⁰ Frans-Arne Stylegar, «Arkeologi i nord: En trelleborg i Rygge?», *Arkeologi i nord* (blog), 29. mars 2005, <http://arkeologi.blogspot.com/2005/03/en-trelleborg-i-rygge.html>.

¹⁵¹ Stylegar.

sannsynlig opprinnelig skrevet Lydeby, betyr folkemasse. Ringborgene og trelleborgene var gjerne «et sted hvor folk jevnlig samles». Det finnes også to andre Lyby-bebyggelser i Skandinavia, hvorav den ene i Lund har null funn, men Lyby på Jylland har også en ringborg. En sammenheng?¹⁵²

I tillegg til stedsnavnet er også funnet av gullsporen under Værne kloster et viktig poeng, og noe som har en direkte tilknytning til den danske kongemakten. I tillegg til denne gullsporen og stedsnavnet er det også i nærheten av en Huseby, og det er her tiltenkt at dette var området for Blåtanns representant i Viken-området. En eventuell trelleborg på Lyby, kort avstand fra Værne kloster, er absolutt verdt å ta med i beregningen, mener Stylegar.¹⁵³

En annen mulig trelleborg er i Tønsberg. I dagens Tønsberg er det et område som heter Træleborg, og navnet kan muligens peke på at det har vært en trelleborg her. Einar Erlingsen har skrevet en artikkel i Tønsbergs årbok som kom ut i 2014, for å se på om Blåtann kan ha anlagt en trelleborg på Træleborg i Tønsberg. Topografisk lå Træleborg til mot et sjøområde hvor store flåtestyrker kunne samle seg. I vikingtiden var vannstanden 3-4 meter høyere, som må tas med. Kanalen mellom Træla og Byfjorden var også farbar, til forskjell fra senere i middelalderen. Træleborg oppfyller derav det Erlingsen kaller den viktigste betingelsen bak de andre kjente trelleborgene: *En strategisk beliggenhet med en klar, maritim tilknytning.*¹⁵⁴ Erlingsen påpeker også at det her lå strategisk bra til for å anlegge en borg. Men her begynner det da å skurre, når man skal begynne å bevise at det lå et borganlegg her. Det er i utgangspunktet vanskelig å påvise trelleborgene, siden treverk råtner i tillegg til at jordvoller blir pløyd ned og forsvinner. På 1930-tallet ble det også bygd en større bolig, Gjersøehus, på området. Dette var før flyfotograferingen var vanlig. En arkeologisk utgravning kunne kanskje gitt oss noen svar, men per dags dato er det ikke noe planer om det. Inntil videre, som Erlingsen sier, kan vi leke med tanken om at Harald Blåtann kanskje anla en trelleborg i Tønsberg.¹⁵⁵

---

¹⁵² Stylegar.

¹⁵³ Stylegar.

¹⁵⁴ Einar Erlingsen, «Anla Harald Blåtann en borg i Tønsberg?», i *Berget: Historisk årbok for Tønsberg*, 1.årgang (Tønsberg: Berget, 2014), 39.

¹⁵⁵ Erlingsen, 39.

I Oslo fantes det også et tidligere stedsnavn; Trælberg eller Trælborg, og dette stedsnavnet kan også muligens ses i sammenheng med trelleborgene i Danmark. Stedet er flere ganger nevnt i sagaene, og har trolig ligget like sør for Alna.¹⁵⁶

2.6 Sammenfatning

Problemstillingen i dette kapitlet har vært: «*I hvilken grad har Jellingkongedømmet kunnet styre Viken som en region?*». Jellingkongedømmet var et kongedømme med ambisjoner og nytenkende ledere. Det de var særlig nytenkende på gjaldt institusjonalisering, med bygging av anlegg og institusjoner i et forsøk på å samle og styrke kongedømmet innenfra og utenfra. I dette kapitlet har fokuset vært på det nye i Jellingkongedømmet og om vi finner resultater av et eksternt maktønske fra det danske kongedømmet i Viken-området. Har Blåtann prioritert institusjonsbygging, som f.eks. husebyer? Hypotesen om at danskekongen Harald Blåtann kan ha stått bak huseby-etableringen, både i Danmark og Norge, er absolutt verdt å vurdere, men det er vanskelig å komme med klare konklusjoner. En lignende ansamling av husebyer er ikke like fremtredende i Danmark som i Viken. Det er en større konsentrasjon av husebyer rundt midtpunktet av Jellingkongedømmet, men om det er veldig sammenlignbart med husebyene i Viken er usikkert. Er det andre strukturelle deler av Jellingkongedømmet, som har kommet til syne i Viken-området? Et annet punkt er en mulig militær ordning, i form av ringborger, muligens i samarbeid med husebyer. Arkeologiske funn kan tyde på at Blåtann har vært med på å etablere en type institusjon og fast sted i Rygge i Østfold. Området heter huseby, det er gjort funn av gullsporen og Lyby med en mulig ringborg ligger i nærheten. Utifra funn er dette det mest sannsynlige. En annen hypotese er også om husebyer har blitt dannet som et ledd i et kontaktnettverk, som Myhre sa, spesielt i forhold til handel ved å ha sentrale knutepunkter oppover langs Oslofjorden. Dette er også en usikker hypotese, men det kan også være mulig at det har vært en kombinasjon av alle de tre sist nevnte hypotesene. Og at danskekongen har klart å styre Viken som region enten ved hjelp av husebyer, militære ordninger eller en kombinasjon av disse. Handelsaspektet ved husebyene kan bidra til en bredere kontekst i det neste kapitlet. I det neste kapitlet vil fokuset være på urbanisering og handel, hvordan det danske kongedømmet kan ha påvirket og evt. dannet byer og handelssteder i Viken-området i den aktuelle tidsperioden.

---

¹⁵⁶ Erik Schia, *Oslo innerst i Viken: liv og virke i middelalderbyen*, 2. utg. (Oslo: Aschehoug, 1995), 129, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008030400036.

3. Handel og økonomi

3.1 Ekspansjon mot nord

Om danskene skulle ekspandere sitt rike, var den eneste muligheten å vende nesa mot nord. Dette var uproblematisk språklig sett, siden *dönsk tunga* var det språket som ble snakket i store deler av Skandinavia. Hvilke fordeler ville en ekspansjon mot nord skaffe den danske kongemakten? En ekspansjon mot nord kunne gi den danske kongemakten innflytelse over handelen i Norge, og tilgang på lukrative ressurser fra Norge, som f.eks. brynestein, jern og muligens tømmer.¹⁵⁷ Et virkemiddel for å få kontroll på handelen i Norge kan ha vært å grunnlegge nye byer og institusjoner, som f.eks. husebyer, for å ha knutepunkter til innsamling av ressurser o.l. Det er her tiltenkt at Blåtann kan ha stått bak grunnleggelsen, eller bidratt, til nye byer i Viken-området på slutten av 900-tallet. Handelsplassen Kaupang forsvinner også i denne perioden, og det ser ut til at en mulig arvtaker kan ha vært Tønsberg, muligens i kombinasjon med Skien. Blåtann kan også se ut til å ha hatt flere vennsksrelasjoner med lokale konger i området, som kan fungert som mellommenn for han. Sønnen Svein Tjugeskjegg ser ut til å være mer fremtredende når det gjelder byutvikling, og byutviklingens blomstring ser ut til å skje mer etter Blåtanns tid. I dette kapitlet vil følgende problemstilling være: «Hvilken rolle har danskekongene hatt i handelsnettverket i Viken, og kan danskekongene ha stått bak de nye bydannelsene i Viken, med inspirasjon fra sitt eget Jellingkongedømme?».

3.2 Hva kjennetegner byen som et nytt maktsenter?

Tidligere maktsentre i området rundt Oslofjorden ser ut til å forsvinne omkring midten av 900-tallet, mens nye maktsentre vokser frem og tar over rollene for tidligere høvdingseter og markeds plasser. Steder som Kaupang, Gokstad, Borre forsvinner, mens byer som Tønsberg, Oslo, Skien og Borg vokser frem som nye maktsentre. Om vi ser på Norden med Norge i sammenheng med den globale byutviklingen var Norge en ung og perifer region, men hører fortsatt med i historien. Men hva kjennetegnet en by på denne tiden?

Kulturgeografen Walther Christaller presenterte i 1933 et helt grunnleggende bykriterium, med *sentralitet* som kjernefaktor.¹⁵⁸ En by skal *funksjonelt ivareta behov og løse oppgaver på vegne av et større eller mindre omland*.¹⁵⁹ Tilknyttet dette formulerte han teorien om

---

¹⁵⁷ Sigurðsson, «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum», 28.

¹⁵⁸ Helle, *Norsk byhistorie*, 12.

¹⁵⁹ Helle, 12.

sentralsteder. Byen har i ansvar å forsyne omland rundt med varer og tjenester som blir produsert eller budt frem på stedet. Hos Christaller og flere senere forskere dreier det seg først og fremst om byens funksjon som økonomisk sentralsted for omlandet.¹⁶⁰ Helle trekker frem at Christallers begrepsbeskrivelse kan være noe snever, sett fra en markedsøkonomisk tilnærming.¹⁶¹ Sigurðsson og Helle mener at de fire mest sentrale funksjonene var av økonomisk, administrativ, kulturell og religiøs karakter.¹⁶²

Som nevnt tidligere er Norge en ung og perifer region når det kommer til urbaniseringstendenser og byutvikling, og ikke slik som f.eks. Roma i gamle Romerriket som har vært etablert som by allerede i lang tid. Norge og Norden har hatt andre sentralsteder med de samme funksjonene som en by. På denne tiden, som byer begynner å etablere seg i Norden med Norge, ser vi at tidligere sentralsteder forsvinner, men har blitt erstattet av byene. På hvilken måte har sentralstedene blitt erstattet? Hvilke byer har tatt over for hvilke steder?

3.3 Skandinaviske urbaniseringstendenser på slutten av vikingtiden

I løpet av vikingtiden endret urbaniseringstendensene seg i Skandinavia. Byene kom og var større, tettere, hadde bebyggelser som ble brukt hele året. Byene hadde også ulike sentralfunksjoner for et større eller mindre område. Markedene var en helt sentral funksjon, men en by kunne også være et religiøst sentrum, ha et ting eller være et sentrum for administrasjon av et område. Håndverk og handel spilte en større rolle i byene enn landbruk og fiskeri. Byens innbyggere produserte og omsatte mange varer, som befolkningene på landet ikke hadde mulighet til å bygge, enten pga. materialmangel eller fordi det var et spesialarbeid. Noen byer fungerte også som mellomledd i et større handelsnettverk ved å være en mellomstasjon for varer.¹⁶³

En viktig forutsetning for at byene kunne inneha slike sentralfunksjoner var transportforhold, som sørget for god og regelmessig kommunikasjon mellom by og land, men også tillot vareutvekslinger av dagligdagse nødvendigheter. Gode transportforhold var til stede i vikingtiden og fortsatte å vokse, i tillegg til at landbruket hadde en overskuddsproduksjon og kunne føde byenes befolkninger. I tillegg til gode transportforhold og overskuddsproduksjon

---

¹⁶⁰ Helle, 12.

¹⁶¹ Helle, 13.

¹⁶² Helle, 13; Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 158.

¹⁶³ Roesdahl, *Danmarks vikingetid*, 86.

vokste byene også på gode internasjonale konjunkturer, som fører til at flere byer og handelsplasser vokser opp over store deler av Europa.¹⁶⁴

3.3.1 Kan startgropen for bydannelser ha vært i Danmark?

På grunn av sin geografiske beliggenhet, var Danmark den delen av Norden som var tettest tilknyttet europeisk vareutveksling, og derfor utviklet byene seg her først. Det som har kommet først definerer Helle som handels- og håndverksplasser. Det var økende handelsforbindelser med Vest-Europa, men i første halvdel av 700-tallet begynte også en østlig handelsforbindelse å melde seg på. Sammen skapte handelsforbindelse fra øst og vest et omfattende nordeuropeisk nettverk, med faste handels- og håndverksplasser. Nå begynte den virkelige byutviklingen. Helle nevner muligheten for at det muligens skjedde først i Ribe midt på 700-tallet, på slutten av 700-tallet i Birka i Mälaren og omkring 800 i Hedeby ved roten av Jylland. Kaupang i Vestfold skal trolig ha blitt grunnlagt omkring 800. Sigurdsson mener at vi kan dele byutviklingen under vikingtiden inn i to faser. Den første fasen var fra år 800 til 950 og den andre fra 950-1050. I den første fasen kjenner vi kun til fire byer i Skandinavia: Ribe (ca. 710), Birka (ca. 770), Kaupang (ca. 800) og Hedeby (ca. 810). Funn av sølv og sølvmynter fra disse stedene viser at det her ble bedrevet fjernhandel, og at sølv ble benyttet som betalingsmiddel.¹⁶⁵

I den andre fasen av byutviklingen i vikingtiden forsvant Kaupang, aktivitetene i Ribe ble redusert og aktivitetene i Birka ble flyttet til Sigtuna. Samtidig som tidligere byer og handelsplasser sviner hen, dukker nye byer opp, nesten alle innenfor områdene danskekongene antagelig skal ha hatt makt.¹⁶⁶ I denne studien er det særlig Kaupangs fall som er av interesse, siden studien tar for seg Viken som område. Det er uklart hvorfor Kaupang forsvinner, men trolig skyldtes det endringer i den politiske situasjonen i området, muligens også pga. nye handelsruter.¹⁶⁷

Etter at de nevnte byene forsvant og kun Hedeby var igjen, ble nye byer grunnlagt. De fleste var innenfor de danske kongenes riksgrense. Visby, Lund, Viborg, Roskilde, Århus og Ålborg, Sigtuna, Skara og Lödöse grunnlegges i resten av Skandinavia. I Norge ble Trondheim (ca. 1000), Sarpsborg (ca. 1016) og Oslo (ca. 1050) grunnlagt, i tillegg til at Tønsberg allerede var grunnlagt. Sigurdsson refererer til historikeren Erik Schia som mente at

---

¹⁶⁴ Roesdahl, 87–88.

¹⁶⁵ Jón Viðar Sigurdsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 155.

¹⁶⁶ Jón Viðar Sigurdsson, 156.

¹⁶⁷ Jón Viðar Sigurdsson, 157.

Oslo ble dannet som følge av maktpolitiske forhold på slutten av 900-tallet, og at det var Blåtann eller Tjugeskjegg som sto bak grunnleggelsen. Oslo skulle først og fremst tjene som et «militært og administrativt senter».¹⁶⁸ Det er stor enighet om at det først og fremst var kongemakten som sto bak den første bygrunnleggelsen i Skandinavia, selv om kirken også spilte en rolle, sier Sigurðsson.¹⁶⁹

I løpet av første halvdel av 700-tallet vokste det danske kongedømmet og gjorde seg gjeldende på Jylland. To sentrale byer som utviklet seg i denne perioden i det danske kongeriket var Ribe og Hedeby. Kong Godfred ønsket at Hedeby skulle bli et knutepunkt for handelen mellom nordsjø- og østersjøområdene, i tillegg til å bli et militært og trolig også politisk-administrativt støttepunkt for den danske kongemakten. I Sverige har Birka sin storhetstid parallelt med de danske storbyene. Den var på høyden på 800-tallet til midten av 900-tallet, men opphørte, og ser ut til å ha hatt litt av den samme utviklinga som Kaupang.¹⁷⁰

Både Hedeby og Birka utmerket seg som faste og betydelige tettsteder på grunn av den konsekvente handels- og håndverksvirksomheten som foregikk der.¹⁷¹ Det sto kongemakt bak dannelsen av Hedeby, muligens også Birka, som hadde den gamle kongsgården på Adelsö som nær nabo. I første halvdel av 800-tallet fantes det også myntutveksling ved Hedeby, og det fortsatte å være et kongelig støttepunkt i de påfølgende to århundrene.¹⁷²

3.3.2 Hvorfor forsvant Kaupang, og hvem tok over?

Urbaniseringstendensene endret seg i løpet av denne tidsperioden, og maktsteder som Kaupang, Gokstad og Borre forsvant. Et gjentakende spørsmål er: Hvorfor forsvant Kaupang, og hvem tok over? Politisk makt var trolig en av grunnpilarene bak Kaupangs grunnlegging. Det er derfor nærliggende å tenke at det også var en grunnene til at Kaupang ble avvirket som handels- og håndverksplass.¹⁷³ Funn etter håndverksproduksjon er klare, og ser ut til å gjelde for et større område enn kun Tjølling. Om Kaupang kun var en sesongbasert handels- og håndverksplass eller hadde en fast helårlig bosetning står fortsatt som et spørsmål. Om det var fast bosetning her året rundt, ville det i datidens Norge ha kvalifisert seg til bystatus. Kaupang

---

¹⁶⁸ Jón Viðar Sigurðsson, 157–58.

¹⁶⁹ Jón Viðar Sigurðsson, 158.

¹⁷⁰ Helle, *Norsk byhistorie*, 32.

¹⁷¹ Helle, 33.

¹⁷² Helle, 34.

¹⁷³ Helle, 40.

var i sammenligning med Hedeby og Birka et knutepunkt i et vidtspennende handelsnettverk, og trolig et regionalt sentralsted i kraft av håndverksproduksjon og lokalt varebytte.¹⁷⁴

De siste arkeologiske utgravningene viser tegn på at Kaupangs storperiode var på hell i løpet av første halvdel av 900-tallet. Det kan fremdeles ha vært aktivitet her, men de arkeologiske funnene er for spredt og lite til at det gir grobunn for denne hypotesen. Hvorfor Kaupang blir borte vet vi ikke svaret på, men manglende ekspansjonsmuligheter på grunn av geologiske utfordringer er en mulighet. En tanke som bør nevnes i denne sammenhengen er at Kaupangs fall og haugbrottenes inntog inntreffer omtrent samtidig. Kan det tolkes til å ha hatt en sammenheng? Uansett, det har vært flere konklusjoner som innebærer at virksomheten ble flyttet ca. 35 km nordover til Tønsberg.¹⁷⁵ Det har ikke vært mulig å se en klar sammenheng mellom Kaupangs fall og Tønsbergs bygrunnleggelse. En annen mulig arvtaker av Kaupangs økonomiske funksjon kan derfor ha vært Skien.¹⁷⁶ En tanke er også at det bygrunnleggelsene har startet med Kaupang, for deretter å utvikle seg til Faret i Skien, videre til husebyer og så til selve bygrunnleggelse i eksempelvis Oslo og Tønsberg.

Til forskjell fra Oslo, Tønsberg og Borg har Faret i Skien en klar kontinuitet i handels- og maktsentre. Der hvor Skien vokser frem som by er det et naturlig møtepunkt mellom Telemarksvassdragets brede nettverk av vannveier og sjøgående trafikk inn det daværende fjordløpet mot Skien (i dag Skienselva).¹⁷⁷ Skien hadde en særdeles gunstig beliggenhet for vareutveksling mellom innland og sjø. Arkeologiske undersøkelser og funn viser noe som i utgangspunktet var en økonomisk møteplass ved Bryggevannet, der Skiensfjorden endte.¹⁷⁸ I det utgravde feltet er funnene av eldste bosetning fattige, med spor av flettkonstruksjoner og lette tømmerbygninger. Til forskjell fra Oslo og Tønsberg er det her gjort flere funn etter håndverksaktivitet, organisert håndverk og naturressurser. Det er funnet brynestein fra bruddene i Eidsborg i midtre Telemark og spor av metallhåndverk og kammakeri. Langs vannveiene fra indre Telemark hadde Skien også tilgang på ressurser som råjern, pelsverk, huder og gevirer til kammakeri og annet beinhåndverk. Dette tilsier en sesongbasert handelsplass.¹⁷⁹ Det vil bli gått litt mer i dybden om Faret i Skien senere i kapitlet.

---

¹⁷⁴ Helle, 37.

¹⁷⁵ Helle, 39.

¹⁷⁶ Helle, 39–40.

¹⁷⁷ Helle, 59.

¹⁷⁸ Helle, 59.

¹⁷⁹ Helle, 59–60.

3.3.3 Kan det ha vært en politisk sammenheng mellom Kaupangs fall og haugbrottene?

Hvilken betydning hadde gravhaugene i vikingtidens Norge? Gravhaugene blir nevnt i de eldste lovene, og man har da inntrykk av at gravhaugene spilte en viktig rolle i vikingtidens Norge. Skre mener at kilder kan tyde på at gravhaugene gjerne ble knyttet til slektskapsregning og til arvegang.¹⁸⁰ I tillegg til å være et klart symbol på maktutøvelse, kunne det å ha en haug på gården din ha stor status og være et tegn på stabilitet. Ved at dine forfedre var gravlagt i en gravhaug, viste det at slekten hadde vært i området over lang tid og derav hadde utviklet en god stabil plass i samfunnet.

Kaupangs fall og gravplyndringene i de store gravhaugene i Vestfold inntraff omtrent samtidig. Mest sannsynlig oppsto Kaupang med grunnlag i politiske motiver. Det kan derfor være logisk å tenke at det også var politiske motiver som var grunnlaget for Kaupangs fall. Senere i studien vil det bli en grundigere gjennomgang av haugbrottene, men det er passende å ha med det politiske aspektet i denne delen av studien. Det er flere ulike hypoteser når vi snakker om motiver bak haugbrottene. Det er særlig to hypoteser som peker seg ut politisk.

Den første hypotesen handler om opphenting av gjenstander. Det kan ses på som gravrøveri for egen vinning, men også som en politisk handling hvor man henter ut ulike maktsymboler f.eks. I både Oseberg og Gokstad er gjenstander ødelagt, og dette skal ikke ha vært nødvendig om man var ute etter gull og sølv, som Brøgger sier.¹⁸¹ Arkeolog Frands Herschend mener at haugbrottet i Oseberg har mer sammenheng med et kristent motiv, kalt translatio-motivet, siden skjelettresten ble hentet ut. Han mener at det var nødvendig å ødelegge møbler o.l. for å komme frem til skjelettet og hente det. Det gjør at ødeleggelsene får en mer logisk forklaring.¹⁸² Mange av gjenstandene i gravhaugene i Viken ser ut til å være ødelagt, men det kan også ha vært flere gjenstander der som vi ikke vet om. Dette kan ha vært maktsymboler som har blitt tatt i bruk av den defamerende ætt for å vise at de hadde makt.¹⁸³

Den andre politiske hypotesen handler om selve nedbrytingen av haugen. Den forrige hypotesen kan sies å ha hatt en politisk motivasjon bak seg, ved å fjerne maktsymboler. Men det er denne hypotesen som ser ut til å ha vært mest politisk-strategisk, ved å bryte ned et

---

¹⁸⁰ Dagfinn Skre, «Haug og grav. Hva betyr gravhaugene?», i *Middelalderens symboler*, red. Ann Christensson, Else Mundal, og Ingvild Øye, bd. 11, Kulturtekster (trykt utg.) (Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, 1997), 42.

¹⁸¹ A. W. Brøgger, «Oseberggraven - Haugbrottet», *Viking - Tidsskrift for norrøn arkeologi* Bind IX, nr. 9 (1945): 5–6.

¹⁸² Rune Soma, «Haugbrott og herskermakt», 2007, 62.

¹⁸³ Jan Brendalmo og Gunnhild Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», *Meta (Lund)*. 1992 nr 1/2 (1992): 107.

fysisk og synlig maktsymbol. Haugene ble mest sannsynlig konstruert som maktsymboler som skulle ruve i terrenget til skrekk og gru for inntrengere og fiender. Det er derfor også rimelig å tenke seg at det også er derfor haugene brytes ned. Som Myhre sier: *Hensikten med gravbrottet kan i første rekke ha vært å bryte ned tidligere dynastiets lederposisjon, ikke bare gjennom å ødelegge deres gravhauger, men også gjennom å forstyrre de døde og fjerne de gjenstandene som markerte deres posisjon.*¹⁸⁴ Om dette var tilfellet, så er det ikke å forvente at dette hadde foregått i det stille. Et haugbrott krevde flere dagers arbeid, som tidligere nevnt, og det taler også for at dette var motivet for haugbrottene.

Disse hypotesene taler for at det var politiske motiver som sto bak haugbrottene, og to mulige gravrøvere kan ha vært Harald Blåtann eller Håkon Jarl. Sagalitteraturen forteller at danskekongen og Håkon Jarl fikk klare uoverensstemmelser, noe som resulterte i slaget ved Hjørungavåg. Danskekongen sendte elitekriegerne jomsvikingene nordover mot Håkon Jarl. Et slikt politisk trekk er heller ikke irrelevant. Det er mest tilnærmelig å si at det er Harald Blåtann som sto bak haugbrottene. Han hadde maktpolitiske ønsker i Viken, og haugbrottene kan ha vært et ledd i organiseringsprosessen og institusjonsbyggingen mot nye byer og sentralsteder. Husebyene, nevnt i forrige kapittel, kan også ha vært et forsøk fra danskekongen på å kontrollere. Gjennom haugbrottene kan han også ha oppnådd å knytte husebyene tettere til Jelling. Slike maktpolitiske endringen kan ha vært et steg videre på vei mot et mer institusjonalisert kongedømme. Kaupang faller også og blir borte som handelsplass, og mulige arvtakere kan ha vært Tønsberg eller Skien, muligens også kombinert. En sammenheng mellom Kaupangs fall og haugbrottene kan derfor ha vært høyst sannsynlig, sett fra et politisk ståsted.

3.3.4 Norsk bydannelse

Det må poengteres at det meste vi vet om den tidligste bydannelsen i Norge på denne tiden, bygger på arkeologisk materiale. Knut Helle sier at sagalitteraturen gir lite og få opplysninger, og kildeverdien er usikker fordi verkene først ble ført i pennen fra slutten av 1100-tallet. De skriftlige kildene er kun viktige så langt de rekker.¹⁸⁵ På den annen side kan skriftkildene være avgjørende for om de omtalte stedene ble oppfattet som byer eller ikke. *Civitates*, herav engelsk *city*, er en urban term som både Adam av Bremen og Ordericus Vitalis har benyttet seg av. Adam av Bremen nevnte to norske *civitates* i 1070-årene; Trondheim og et sted han

---

¹⁸⁴ Bjørn Myhre, «Haugbrott eller gravplyndring i tidlig kristningstid?», i *Fra hammer til kors. 1000 år med kristendom. Brytningstid i Viken.*, red. Jan Ingar Hansen og Knut Bjerva (Oslo: Chr. Schibsteds Forlag A/S, 1994), 79.

¹⁸⁵ Helle, *Norsk byhistorie*, 41–42.

kaller Wig (Viken), trolig Oslo eller Tønsberg. I 1135 omtalte historieskriveren Ordericus Vitalis flere urbane sentre i Norge:

«*Det ligger fem byer (civitates) rundt Norges kyst, Bergen, Konghelle, Kaupang [Nidaros/Trondheim], Borg [Sarpsborg] og Oslo. Men Tønsberg er den sjette byen...*»¹⁸⁶

Det vil si at på dette tidspunktet, ifølge Ordericus Vitalis, fantes fire av landets seks viktigste byer i Viken. Øvrige steder i Viken og omegn som viste urbaniseringstendenser, var Marstrand, Skien og dessuten Hamar på det indre Østlandet.¹⁸⁷ I middelalderens Norge var det seksten byer, og seks av dem lå sentrert rundt Oslofjorden. Denne konsentrasjonen av byer i et område er særdeles høy sammenlignet med andre regioner i Norge i samme tidsperiode. Det var ikke høyere befolkningstetthet i dette området, og Viken skal ikke ha vært av større betydning for handelen i Nord-Europa enn ellers i Norge.¹⁸⁸

Et viktig spørsmål, som Knut Helle legger frem, er om det var det danske kongedømmet eller den nye norske rikskongemakten som stod bak urbaniseringstendensene som er sporbare i Viken i overgangen mellom vikingtid og kristen middelalder.¹⁸⁹ For å belyse dette spørsmålet, skal vi først se på noen fellestrekk ved bydannelsene i Danmark, deretter Viken-området, og om en eller flere av byene kan ha klare koblinger til enten dansk eller norsk kongemakt.

3.4 Kongelige bydannelser i Danmark

I Danmark begynte bydannelsen tidligere enn i Norge. Gjennom en aktiv arkeologisk innsats har man i de senere år fått mange nye opplysninger om vikingtidens byer i Danmark, både i forhold til tidspunkt for grunnleggelse, topografisk utvikling osv. Det gjelder særlig Hedeby, Ribe, Århus, Viborg og Lund.¹⁹⁰ Nå skal vi gå systematisk gjennom de mest kjente byene fra tidsperioden, og se på hvilke fellestrekk de innehar.

3.4.1 Har de danske byene noen fellestrekk?

De danske byene har flere klare fellestrekk. Hedeby var en av de mest betydelige byene i Norden i vikingtiden, men ser ut til å falle bort i løpet av 1000-tallet. Stedet er nevnt flere ganger i skriftlige kilder, men også mange arkeologiske funn. Byen lå ved en hovedferdselsåre, som gjorde at forutsetningene for at Hedeby skulle bli et knutepunkt

---

¹⁸⁶ Helle, 41.

¹⁸⁷ Helle, 54.

¹⁸⁸ Jón Viðar Sigurðsson, «Viken og fullføringen av rikssamlingen», i *Over grenser: Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*, red. Per Norseng, bd. nr 5, 2003 (Oslo: Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder Unipub, 2003), 9.

¹⁸⁹ Helle, *Norsk byhistorie*, 55.

¹⁹⁰ Roesdahl, *Danmarks vikingetid*, 86–88.

innenfor handel var svært tilstedeværende. Byen bar preg av internasjonal handel og gode forbindelser både til Norge, Sverige, området rundt Østersjøen og videre øst, muligens også sydover og vestover. Skriftlige kilder korresponderer i dette tilfellet med arkeologiske funn som er gjort.¹⁹¹

Den eldste bebyggelsen i Hedeby er datert til siste halvdel av 700-tallet, men blir først nevnt i kilder fra omkring år 800.¹⁹² Den yngste dendrokronologiske dateringen er foreløpig fra 1020, men skriftlige kilder tilsier at byen har eksistert i alle fall frem til omkring midten av 1000-årene. En antatt arvtaker er der Slesvig ligger i dag.¹⁹³ Det er også gjort funn av flere gravplasser rundt Hedeby, som vitner om sosiale og økonomiske forskjeller i samfunnet.¹⁹⁴ Det er også her Danmarks første kirke skal ha blitt bygget rundt år 850.¹⁹⁵ Hedeby nevnes også i skriftlige kilder sammen med kongen.¹⁹⁶ I tillegg er det funnet runesteiner ved Hedeby som nevner flere konger.¹⁹⁷

Den eldste byen i Danmark i dag er Ribe. Ribe ligger ved Jyllands vestkyst, og en klar sjøforbindelse vitner om et godt utgangspunkt for en handelsplass. Det skal også ha blitt bygget en kirke her, rundt år 860. Ribe omtales flere ganger i skriftlige kilder som et bispesete i løpet av 900-tallet, som øker i løpet av 1000-årene. Arkeologiske funn vitner om håndverk og handel, men mulige handelsforbindelser ser her ut til å ha gått sydover.¹⁹⁸ Kongen nevnes i skriftlige kilder i forbindelse med både Hedeby og Ribe.¹⁹⁹

Århus, som Ribe omtales også som bispesete på 900-tallet. Arkeologiske funn vitner om håndverk og handel, blant annet med brynestein fra Norge.²⁰⁰ Roesdahl sier at Ribe ser ut til å ha oppstått som en handels- og håndverksplass med større bebyggelse rundt. Dette vitner om at det er en organisasjon som står bak, muligens kongen.²⁰¹

Viborg ligger midt i Jylland, og er mest av alt kjent som en plass for det jyske landsting, hvor fellespolitiske beslutninger ble tatt og konger ble kåret. Bynavnet vitner også om en hellig

---

¹⁹¹ Roesdahl, 88–89.

¹⁹² Roesdahl, 90. «Det sker første gang i 804, hvor De frankiske Rigsannaler beretter, at kong Godfred kom til «stedet, der kaldes Sliesthorp, i grænselandet mellem hans rige og Saxen».

¹⁹³ Roesdahl, 93.

¹⁹⁴ Roesdahl, 94.

¹⁹⁵ Roesdahl, 97.

¹⁹⁶ Roesdahl, 100–101.

¹⁹⁷ Roesdahl, 97.

¹⁹⁸ Roesdahl, 96–98.

¹⁹⁹ Roesdahl, 100–101.

²⁰⁰ Roesdahl, 98–99.

²⁰¹ Roesdahl, 100–101.

samlingsplass med gamle røtter. Oppbygningen av den eldste kristenrettslige administrasjon skal ha funnet sted her, ifølge en lokal runestein og *et par møntindskrifter fra Knud den Stores tid*.²⁰² Det er også mulig at Viborg var et bispesete tidligere enn 1060, som først antatt. Viborg ser ut til å ha vokst som by i løpet av Knud den Stores tid, omkring midten av 1000-årene.²⁰³

Odense var et sentralt knutepunkt, og var også et av Danmarks bispeseter. Arkeologiske funn viser at det har vært bebyggelse her senest fra 1000-årene, muligens tidligere. Det lå sannsynligvis en lignende ringborg av Trelleborgtypen i Odense fra omkring år 980. Odense blir også nevnt i skriftlige kilder, som kan indikere at kongemakten hadde en nær tilknytning til Odense. Navnet har også en hedensk-religiøs betydning, betyr Odins vi, og i middelalderen og muligens før var byen sete for det fynske landsting.²⁰⁴

Roskilde ble bispesete under Knud den Store omkring 1020. Dette var danenes kongesete, og Adam av Bremen sier at Harald Blåtann ble begravet her i en kirke som han selv hadde bygd til ære for Den hellige Trefoldighet. Denne kirken er den eldste forgjenger til Roskilde Domkirke, og det ble etter hvert også ført opp flere stenkirker i byen. Roskilde vokser frem som en kirkelig by i første halvdel av 1000-årene, og var nært tilknyttet kongefamilien. Byen var også et viktig myntlagingssted, men ellers er det funnet få gjenstander i byen.²⁰⁵

De eldste danske byene har flere klare fellestrekk. Handel, kristendom og kongemakt ser ut til å være de klare fellesnevnerne, med belegg i skriftlige kilder og arkeologiske funn. Både Hedeby, Ribe, Århus, Viborg, Odense og Roskilde ser ut til å ha en klar kobling til den danske kongemakten. Enten gjennom arkeologiske funn eller skriftlige kilder. Er det noen av byene som har likhetstrekk med de norske?

3.5 Urbanisering og bydannelse i Viken

Med viktige kommunikasjonsruter og eldre arkeologiske funn som argumentasjon, er det ventet å komme en varig byutvikling i Viken, og at den først ville starte ved utløpene av de store østnorske vassdragene eller der Oslofjorden smalner inn mellom Vestfold og Østfold. Det er i så fall Tønsberg, Skien og Borg (Sarpsborg) som ville blitt dannet først, om man hadde tatt funksjoner fra eldre handelsplasser, typografi og funn fra disse som grunnlag. Alle disse stedene er lokalisert ved sentrale kommunikasjonsårer. Langs den «ytre leia» langs Båhuslen-kysten lå Skien, Sarpsborg, Konghelle og Marstrand. Tønsberg lå sentralt til både i

---

²⁰² Roesdahl, 101.

²⁰³ Roesdahl, 101–2.

²⁰⁴ Roesdahl, 103–4.

²⁰⁵ Roesdahl, 104–5.

forhold til kommunikasjon til sjøs og til lands. Tønsberg hadde i tillegg Haugatinget, og det hadde ikke vært plassert der med mindre beliggenheten var sentral.²⁰⁶

Likevel er det innerst i Viken, i Oslo, at vi har funnet de tidligste tegn på varig urbanisering. Altså mye lenger inn fra et geografisk perspektiv enn man muligens ville trodd. Helle, med flere, mener derfor at de tidligste urbaniseringstendensene skyldtes et mer overordnet politisk-strategisk initiativ for Oslos bydannelse.²⁰⁷ Når det gjelder aktuelle aktører i den tidlige bydanningsfasen av Oslo, har en antagelse vært kongens representant på kongsgården i Aker.²⁰⁸ Kongens representant, i samarbeid med kongen, kan ha vært med på å legge en plan for dannelsen av en ny by.

Befolkningstettheten var høy, og det var lett å angripe og verne landet mot danskene, og hadde derav en god strategisk plassering.²⁰⁹ I det som i dag er Gamlebyen i Oslo ligger det ruiner av den steinbygde Clemenskirken fra omkring 1100.²¹⁰ Under ruinene er det avdekket to kristne gravsjikt som må være eldre enn kirken, hvorav det eldste sjiktet er radiologisk datert til mellom 980 og 1030. Dette ser ut til å stamme fra en gravplass tilknyttet en eldre trekirke. Kan denne gravplassen ha betjent et større område av dagens Oslo? Helle mener at kirken med sin kirkegård, som kan ha rommet flere hundre graver, kan ha betjent det senere byområdet, men også et videre omland.²¹¹

Er det noen andre funn som tilsier en mer permanent bosetning i Oslo på slutten av 900-tallet? Funn viser at gravene har ligget parallelt med den senere Clemensallmenningen i sørvest og vinkelrett på det kryssende gateløpet Østre strete. Dette kan tilsa at det allerede på dette tidspunktet hadde begynt å danne seg et gatenett i Oslo, og dermed også en tettere, permanent bosetning. De eldste arkeologiske funnene av bebyggelse er funnet i området nordøst for Clemenskirken og tidfestet til ca. 1000-50.²¹² Dette er bygninger med ildsted og funn av matavfall i gulvlaget i flere av bygningene.²¹³ Molaug mener at man kan se en klar

---

²⁰⁶ Helle, *Norsk byhistorie*, 41.

²⁰⁷ Helle, 55. Se også Schia, *Oslo innerst i Viken*, 125.

²⁰⁸ Petter B. Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», i *De første 200 årene - nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*, red. Hans Andersson, Gitte Hansen, og Ingvild Øye (Bergen: UBAS, 2008), 87, <http://hdl.handle.net/1956/11369>.

²⁰⁹ Helle, *Norsk byhistorie*, 41.

²¹⁰ Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», 89. Det har vært pekt på den eldste Clemenskirken som en mulig misjonskirke, dvs. at det var et kirkelig initiativ til denne. En slik etablering måtte være støttet av kongen.

²¹¹ Helle, *Norsk byhistorie*, 55.

²¹² Helle, 55.

²¹³ Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», 85.

sammenheng mellom kirken og ny bebyggelse, ved at kirken ble tilpasset bebyggelsesstrukturen, og heller ble et ekstra initiativ ved etablering av bebyggelse. Bebyggelse i denne betydningen er utlegging av tomter, i tillegg til mulig gatenett, som allerede nevnt. Bebyggelsen følger *terrengets naturlige fallretning ned mot Bjørvika*, sier Molaug.²¹⁴ Molaug mener at utleggingen av tomter fra første byggefase, vitner om et kongelig initiativ bak en planlagt bygrunnleggelse. Kongsgården som muligens har vært anlagt i byen vitner også om en stedskontinuitet til før midten av 1000-tallet. Dette taler også for at kongemakten var sentral i etableringen av byen.²¹⁵

Denne dateringen er noe senere enn Harald Blåtanns regjeringstid, mens det eldste gravsjiktet under Clemenskirken er datert tidligst til 980, som var under hans regjeringstid. Kan det tenkes at Blåtann startet urbaniseringstendensene i Oslo med en form for kristen legitimering, og at hans etterfølgere har fortsatt arbeidet? Helle og Schia støtter muligheten for at dansk kongemakt under Harald Gormsson (trolig død 986) eller Svein Tjugeskjegg (død 1014), med mulige underkonger, kan ha stått bak kirkestedet og begynnende bosetningstendenser i Oslo.²¹⁶ Det eldste gravsjiktet er datert til mellom 980 og 1020, så en mulig hypotese er at kong Olav Haraldsson har anlagt kirkestedet som et steg i sin kristne misjonering oppover mot sitt erobrede område i Opplandene.²¹⁷ Når det er sagt, så viser ikke funn eller andre kilder tegn til at andre bykriterier blir oppfylt i denne perioden. Ifølge Snorre var det Harald Hardråde som først «lot reise kjøpstad» i Oslo, som er noen tiår senere. Det er fra midten av 1000-tallet også funnet spor av betydelige terrengarbeider både på Clemenskirkegården og i kongsgården. Det skal også ha blitt oppført et forsvarsverk og en trekirke i kongsgården. Det er derav grunnlag for å stole på Snorres antydning til Hardrådes rolle i Oslos tidlige byutvikling.²¹⁸ Christaller mener at en by skulle ivareta og løse oppgaver på vegne av et større eller mindre omland. I denne definisjonen er handel og ressursdistribusjon viktig. Men i funnmaterialet er det lite spor etter organisert håndverk- og handelsspesialisering i Oslo. I hvert fall ikke før utleggingen av tomter startet.²¹⁹ Jamfør Helles referering til Max Weber; Oslo var ifølge Webers terminologi en konsumentby som hovedsakelig levde av tilførsler fra landet omkring.²²⁰ Siden Oslo benyttet seg mest av jordbruksressursene i området, kan et

---

²¹⁴ Molaug, 89.

²¹⁵ Molaug, 87.

²¹⁶ Helle, *Norsk byhistorie*, 55; Schia, *Oslo innerst i Viken*, 131.

²¹⁷ Helle, *Norsk byhistorie*, 55–56.

²¹⁸ Helle, 56; Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», 89.

²¹⁹ Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», 89.

²²⁰ Helle, *Norsk byhistorie*, 56.

annet motiv for bygrunnleggelsen være ønsket om bedre kontroll over og utnytte disse og andre ressurser. Oslo kan derav også hatt utbytte av anleggelsen av en havn. Oslo lå lengst inn i Oslofjorden, og man kunne komme helt innerst i fjorden uten omlasting. Dette forutsetter imidlertid både militær og administrativ kontroll over området, og det var mest sannsynlig ikke på plass før midten av 900-tallet, begrunnet med en sterk økning i arkeologiske funn av importgjenstander. Fra et militært perspektiv er Oslo godt beskyttet mot inntrengere med båt, men mer problematisk er det å beskytte seg innenlands.²²¹

For å fortsette tanken om at den danske kongemakten kan ha stått bak dannelsen av Oslo, så kan vi stille spørsmålet: Hvorfor Oslo, og ikke en av de tidligere byene ved Oslofjorden? Erik Schia mener at det er mulig å se en sammenheng mellom danske interesser og ressurser som var mulig å tilegne seg fra området. Her ser han på hele Viken-området. Ressurser som jern fra myrmalmen, kleberstein, bryner, huder, pels og antageligvis også matvarer var ettertraktet. For å ha kontroll over hele Viken-området kunne det være hensiktsmessig og smart å danne et knutepunkt og en by innerst i Oslofjorden. Oslo har en god, strategisk plassering, spesielt med tanke på videre kontroll oppover i Opplandene, i tillegg til at danskene også kunne seile direkte til Oslo sjøveien. I samsvar med ressursutnyttelse kunne danskene med militærmakt sørge for at handelsveiene ble lagt om slik at de førte til Oslo.²²²

Et tidligere stedsnavn i Oslo; Trælberg eller Trælborg, som nevnt tidligere, kan også ses i sammenheng med den danske kongemakten, som et militært støttepunkt. Stedet er flere ganger nevnt i sagaene, og har trolig ligget like sør for Alna.²²³ Grunnen til at det kan være verdt å nevne dette stedsnavnet, er fordi det er et relativt sjeldent stedsnavn, samtidig som det er en sterk tilknytning til Blåtanns militære borganlegg. Som Schia sier, kan man ikke utelukke at Trælberg-/-borg-navnet i Oslo har hatt dansk opprinnelse. På den annen side kan man heller ikke utelukke tolkningen trellenes borg. Det vil si et oppsamlingssted for treller som skulle selges eller fraktes videre. En tredje mulighet er at stedsnavnet har en naturlig opprinnelse, som kan komme av det første leddet, træl, som kan bety hump, knute, haug eller klump i terrenget. Det er altså flere muligheter for opprinnelsen til stedsnavnet, noen mer plausible enn andre.²²⁴

---

²²¹ Molaug, «Oslo blir by - fra 1000 til 1200», 89.

²²² Schia, *Oslo innerst i Viken*, 129.

²²³ Schia, 129.

²²⁴ Schia, 130.

Når vi leser sagalitteraturen forteller Snorre at det var Harald Hardråde som grunnla Oslo, selv om dette ble nedskrevet en stund etter Hardrådes levetid. Av arkeologiske funn vet man at det har foregått handelsvirksomhet i Viken lenge før Hardrådes levetid, og dette kan heller ikke Snorre benekte.²²⁵ Det fantes allerede på 1000-tallet urbaniserte tettsteder i Viken, med Tønsberg, Sarpsborg, Skien og Oslo. Spørsmålet er hvorfor Snorre har latt Harald Hardråde være Oslos stamfar?²²⁶ Schia foreslår at det kan ha ligget en muntlig tradisjon bak historien om Harald som grunnla Oslo. Vi vet at skaldekvad og mer av sagalitteraturen ble fortalt muntlig, og det er derfor ikke en utenkelig tanke. Men hvilken Harald? Kan det ha vært Blåtann? Eller Hardråde? I løpet av 200 år så kan den danske Harald ha blitt forvekslet og byttet ut med den norske, ettersom innholdet i den muntlige tradisjonen har endret seg. Sett fra et norsk perspektiv, tar det seg mye bedre ut at en norsk konge anla Oslo.²²⁷

Hva tilsier at det var Harald Hardråde som grunnla Oslo? Store terrengarbeider, igangsettelse av bygging av kongsgård og den første Mariakirken er ting som taler for. Den tidlige Clemenskirken kan ha blitt erstattet med en ny og riktigere øst-vest-orientert kirke. Tomtegrenser i byen ser også ut til å ha blitt fastlagt mye på 1000-tallet. En sannsynlighet er også at Hardråde tilsatte byens første gjaldker. Snorre forteller også at Hardråde brukte Oslo som et administrativt sentrum.²²⁸ Kan det tenkes at Harald Hardråde kom til en allerede oppstartet by, men utviklet byen videre? Dette er heller ikke uten betydning, men han er ikke grunnleggeren av Oslo i den forstand. Vi har dog sparsomme kilder fra perioden, men det kan være at Hardrådes arbeid med å utvikle Oslo har ført til hans rykte som grunnleggeren av Oslo og at det har blitt en muntlig historie som Snorre har mistolket litt, siden han skrev det ned lenge etter det faktisk skjedde.²²⁹

Utgravninger, skriftlige kilder og andre kilder gjør at det har vært flere hypoteser om tidspunktet for Oslos grunnleggelse. Sagaene forteller at Harald Hardråde grunnla Oslo midt på 1000-tallet.²³⁰ Utgravninger på 1970-tallet ved Clemenskirken gjorde at det ble tenkt på om Oslo kunne ha blitt grunnlagt tidligere, muligens under Harald Blåtann. Men de første arkeologiske funnene til en mer urban bosetning er datert rundt midten av 1000-tallet, som

---

²²⁵ Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 229. «Kong Olav bød kristen lov i Viken (...) for vikkværingene var mye bedre kjent med kristen skikk enn folk nord i landet. (...) Vikkværingene dreiv også mye med kjøpmannsferder til England og Saksland eller Flandern eller Danmark.»

²²⁶ Schia, *Oslo innerst i Viken*, 133.

²²⁷ Schia, 134.

²²⁸ Schia, 134.

²²⁹ Schia, 134.

²³⁰ Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 495. Kong Harald lot reise en kjøpstad øst i Oslo, og der holdt han ofte til, for det varar godt for tilførsel der og rik landsbygd omkring.

korresponderer mer med det først antatte grunnleggingstidspunktet. Nordeide mener at man ikke kan støtte seg på funn fra en kirkegård som bevis for at Oslo ble grunnlagt på samme tidspunkt, eller for å datere byens grunnleggelse til det tiende århundret.²³¹ På den annen side, kan man heller ikke benekte at det var aktivitet i området i denne tidsperioden. En kirkegård kan være et tegn på tidlig bosetning og aktivitet her, selv om det ikke var et sted med gjennomgående bystatus. Men det kan ha vært en by i blomstring.

Tønsberg er Norges antatt eldste by, og blir av Snorre nevnt som «kjøpstad» og «by» under Hårfagres dager.²³² Naturforholdene lå til rette for bydannelse i Tønsberg, med gode havneforhold i tillegg til å ligge mellom utløpene av Numedalslågen og Drammensvassdraget. Jordbruksomlandet var rikt og det bratte Berget (i dag Slottsfjellet) ga byen et tilfluktssted i ufredstider. Det er funnet to graver på Peterskirkegården som kan gå så langt tilbake som Olav Haraldssons regjeringstid, og det er også gjort funn som kan indikere en mer urban bebyggelse under Berget i løpet av 1000-tallet.²³³ Det er gjort funn av gårdsbebyggelse med husholdsfunksjoner med bolig og lagerbygninger. Det er lite spor etter omfattende håndverksproduksjon, kun noen rester etter enkelt håndverk.²³⁴ Noe som også kan være interessant å nevne er Heimskringlas beskrivelse av gården Sem, som ligger rett nord for Tønsberg, som en kongsgård på 900-tallet. Hvilken betydning hadde denne gården? Var det kun kongelig eiendom eller hadde den også administrative funksjoner?²³⁵ Og hvem eide i så fall denne kongsgården? Det er før Olav Haraldssons regjeringstid. Kan danekongen ha hatt eiendommer i dette området? Helle påpeker sannsynligheten for at Tønsberg ble, i likhet med Oslo, dannet under Olav Haraldssons regjeringstid, grunnet lite pålitelig grunnlag. Fra denne tiden har man arkeologisk materiale som kildemateriale. Arkeologiske funn før 1000-tallet er imidlertid sparsomme.²³⁶

I Tønsberg, som i Oslo, er det funnet spor av kristen art, i tillegg til tettere urbaniseringstendenser. Det er i tillegg mangel på klare spor av spesialisert handel og håndverk, som i Oslo. Kan Tønsberg, i likhet med Oslo, ha vært et mulig politisk-militært

---

²³¹ Sæbjørg Walaker Nordeide, *The Viking Age as a Period of Religious Transformation: The Christianization of Norway from AD 560-1150/1200*, bd. Volume 2, Studies in Viking and Medieval Scandinavia ; (Turnhout, Belgium: Brepols, 2011), 213–15.

²³² Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 54. «Kong Harald kom med hæren øst i Viken og la til i Tønsberg, der var det kjøpstad.»

²³³ Helle, *Norsk byhistorie*, 57–58.

²³⁴ Eli Ulriksen, «Tønsberg: bebyggelse og beboere fra 1000-tall til 1200-tall», i *De første 200 årene - nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*, red. Hans Andersson, Gitte Hansen, og Ingvild Øye (Bergen: Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap og religion, Universitetet i Bergen, 2008), 102.

²³⁵ Ulriksen, 104–5.

²³⁶ Ulriksen, 93.

støttepunkt for Olav den Hellige? Og i den forstand hatt en hovedsakelig kongelig-kirkelig sentralfunksjon?²³⁷ En mulig hypotese vi kan tenke oss er om Harald Blåtann og hans sønn Svein Tjugeskjegg startet med en misjonskirke og begynnende urbaniseringstendenser i både Oslo og Tønsberg, som vil si at Olav Haraldsson kom til «dekka bord» i både Tønsberg og Oslo etter slaget ved Nesjar i 1016. Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg la bygrunnlaget i både Tønsberg og Oslo, som Olav Haraldsson kunne bygge videre på.

Rett over Oslofjorden for Tønsberg, lå Borg strategisk til for en annen bydannelse. Borg er rett ved Glommas utløp, hvor innenlands elvefart møter havgående trafikk. Geografisk beliggenhet, arkeologisk materiale og sagatradisjon viser at Borg kan ha vært et viktig sentralområde ved Glommas utløp i vikingtiden.²³⁸ Ifølge sagalitteraturen var det Olav Haraldsson som startet «kjøpstad» i Borg.²³⁹ Han reiste en kongsgård og en Mariakirke, stakk ut tomter for bygårder, lot kaste opp en jordvoll for å stenge av neset ved Sarpsfossen og satt der i flere vintre. Det har dessverre vært lite arkeologiske utgravninger å vurdere nærmere.²⁴⁰ Kan Borg også ha vært et mulig støttepunkt for Olav Haraldssons kongelige misjonering? I Borg er det også anlagt en kirke i tillegg til tettere bosetning, som både Tønsberg og Oslo. Det er derfor ikke utenkelig at Olav Haraldsson også ville skaffe seg et støttepunkt i Østfold. Tidligere i studien var det snakk om husebyer, og en av husebyene var ved Rygge i Østfold, og det ble i nærheten funnet en gullspore, som kan være en direkte kobling til det danske kongedømmet. Kan det da tenkes at Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg også har hatt interesse av kristen misjonering og bydannelse i Borg, og at Olav Haraldsson også her kom til «dekka bord»?

Som tidligere nevnt har Oslo, Tønsberg og Borg klare fellestrekk ved seg. Lenger sør i Viken har vi Skien, som skiller seg litt fra de andre byene. Mens det andre steder i Viken ikke kan påvises en klar kontinuitet i handels- og maktsentre, så finner vi det på Faret i Skien. De andre er muligens kongelige støttepunkter, mens Skien har et sterkere preg av handel. Der hvor Skien vokser frem som by er det et naturlig møtepunkt mellom Telemarksvassdragets brede nettverk av vannveier og sjøgående trafikk inn det daværende fjordløpet mot Skien (i dag Skienselva).²⁴¹ Skien hadde en særdeles gunstig beliggenhet for vareutveksling mellom innland og sjø. Arkeologiske undersøkelser og funn viser noe som i utgangspunktet var en

---

²³⁷ Helle, *Norsk byhistorie*, 58. Helle støtter opp om denne teorien.

²³⁸ Helle, 58.

²³⁹ Torgrim Titlestad, red., *Fagerskinna*, 2.utgave (Stavanger: Saga Bok, 2008), 171. «(...) og der lot han bygge en jordborg som nå er kalt Sarpsborg, og emnet den til kjøpstad.»

²⁴⁰ Helle, *Norsk byhistorie*, 58.

²⁴¹ Helle, 59.

økonomisk møteplass ved Bryggevannet, der Skiensfjorden endte.²⁴² I det utgravde feltet er funnene av eldste bosetning fattige, med spor av flettverkskonstruksjoner og lette tømmerbygninger. Til forskjell fra Oslo og Tønsberg er det her gjort flere funn etter håndverksaktivitet, organisert håndverk og naturressurser. Det er funnet brynestein fra bruddene i Eidsborg i midtre Telemark og spor av metallhåndverk og kammakeri. Langs vannveiene fra indre Telemark hadde Skien også tilgang på ressurser som råjern, pelsverk, huder og gevirer til kammakeri og annet beinhåndverk. Dette tilsier en sesongbasert handelsplass.²⁴³

Det har vært utfordrende å tidfeste de eldste bosetningene. Er det fra slutten av 900-tallet eller 1000-tallet? Funnene peker uansett mot begynnende urbaniseringstendenser også i Skien i samme tidsrom som Oslo, Tønsberg og til dels Borg. Det er gjort funn fra senere tid (1000-tallet eller første halvdel av 1100-tallet) av mer solide tømmerbygninger, spor av skomakeri og verkstedsdrift, i tillegg til skår av keramikk som stammer fra de slaviske områdene sør for Østersjøen og Vest-Europa. Dette peker mot en mer permanent bosatt handels- og håndverksplass.²⁴⁴ Nye byer ellers i Viken og Norge vitner om klare kongelige interesser, mens handel og økonomisk spesialisering har stått i høysete i dannelsen av Skien. Politisk beskyttelse og kontroll var fremdeles viktig for å danne en permanent bo- og handelsplass, så hvem kan være ansvarlig for dannelsen av Skien? Kan f.eks. Harald Grenske ha hatt en finger med i spillet, som en lokal høvding? Og at han muligens har vært en mellommann for Harald Blåtann. En annen mulig stormannssætt er ætten Bratsberg, som vi vet gjorde seg gjeldende i Skien, senest fra slutten av 1000-tallet.²⁴⁵

I neste kapittel ligger fokuset på religion og kristningsprosess, og Skien har tidlige bevis på kristen tradisjon. Skien utvikler seg som by på slutten av 900-tallet, har en klar handelsprofil, har kristne funn og det er i tillegg sterke danske interesser i området. Spesielt brynesteinshandelen, men også andre varer ville vært etterspurt i Danmark, og danskekongene kan ha vært interessert i en stabil tilførsel av disse varene. Danskekongen kan ha hatt ønske om å skape en allianse eller en avtale med en lokal konge. Den lokale kongen i området kan også ha tjent på dette, ved å fremme sin posisjon i Viken ved å støtte seg på en maktfaktor på andre siden av vannet. Danskekongen var også opptatt av å fremme kristendommen, ref. *gjorde danene kristne*, og en lokal konge kan ha vært en viktig støttespiller for f.eks. Harald

---

²⁴² Helle, 59.

²⁴³ Helle, 59–60.

²⁴⁴ Helle, 60–61.

²⁴⁵ Helle, 61.

Blåtann.²⁴⁶ Om det kan ha vært Harald Grenske som har vært den lokale kongen, er ikke sikkert å si. Sagaene forteller om at danskekongen og Harald Grenske hadde kontakt og Grenske fikk tilegnet landområder.²⁴⁷ Kanskje Snorre fortalte rett historie?

Noe av det som var utfordrende i vikingtiden, og mye av problemet med nettverk og allianser, var at dette kunne skifte fort. Det var store avstander, og selv om det betydde at man kunne ha stor makt over et større område, så kunne det på en annen side også bety at man hadde lett for å miste kontrollen. En allianse kunne også være utfordrende om kongen, som du hadde en allianse med, falt fra, og etterfølgeren benyttet seg av andre nettverk og strategier. Et eksempel på dette tar Bandlien frem i sin artikkel om Harald Grenske. Jomsvikingene har visstnok kommet først til Viken-området, men ikke i et fredelig ærend. Etter Blåtanns død, kan det se ut til at Grenske var sen med sin støtte til sønnen Svein Tjugeskjegg eller at den nye danskekongen ønsket å vise sin styrke overfor ham og hindre eller skremme ham fra å støtte Håkon jarl.²⁴⁸ Svein inngikk en allianse med Håkon jarls sønn Eirik jarl, og dette kan ha vært med på å få Grenske til å måtte se østover for politiske og økonomiske allianser. Grenske skal ha dratt til Sverige i håp om å gifte seg med Sigrid Storråde, men skal ifølge sagalitteraturen ha blitt brent inne. Så den strategien gikk rett vest. Men sett fra et politisk ståsted er det forståelig at Grenske ønsket å søke støtte østover, med press fra både ladejarlene og danskekongen.²⁴⁹

Til forskjell fra de andre norske byene, er handelsaspektet mye mer fremtredende i Skiens-området, og da særlig sjøveien. Det er gjort funn allerede i løpet av 10. århundre av blant annet Eidsborg-bryner fra indre Telemark både i England, Danmark og Østersjø-landene, til og med i Kraków i dagens Polen. Skienselva og hele Telemarksvassdraget spilte en vesentlig rolle som en sentral kommunikasjonsåre for handel mellom de ulike dalførene og utlandet. Myrvoll trekker frem at en *kontroll av vassdragets nedre del innebar en kontroll av ferdselsveier og distribusjonsnett for hele indre Telemark*, og derav en vesentlig økonomisk maktfaktor.²⁵⁰

---

²⁴⁶ Bjørn Bandlien, «Harald Grenske - en småkonge i storpolitikken», i *Telemark i vikingtid og tidlig middelalder*, red. Nils Ivar Agøy, Ellen Schrupf, og Kirsten Tangen, bd. 39 (Telemark historie - Tidsskrift for Telemark Historielag, 2018), 22–23.

²⁴⁷ Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 119. Kong Harald gav Harald Grenske Vingulmark, Vestfold og Agder til Lindesnes og dertil kongsnavn (...)

²⁴⁸ Bandlien, «Harald Grenske - en småkonge i storpolitikken», 23–24.

²⁴⁹ Bandlien, 24–27.

²⁵⁰ Siri Myrvoll, «Skien - møteplassen ved Bryggevannet», *Telemark historie: tidsskrift for Telemark historielag* 28 (2007): 35.

En slik kontroll forutsetter en type institusjon eller organisasjon, hvor produktene har blitt samlet opp og utvekslet. Denne plassen må ligge sentralt i forhold til handelsrutene, ved viktige knutepunkt, omlastingssteder og lignende. Myrvoll mener at den opplagte møteplassen er havnen ved nordenden av Bryggevannet, hvor Telemarksvassdraget går over i Skienselva, som kan gå videre fra kysten selv med større skip. Her har også arkeologiske undersøkelser vist tegn på en «handelsbasert» bosetning tilbake til 900-tallets slutt.²⁵¹

Gjennom arkeologiske utgravninger har det kommet frem flere og flere faser av bosetning. Eldre arkeologiske funn antyder begivenheter som fikk spesiell betydning for utviklingen av Skiens bosetning, og som skal ha funnet sted i løpet av siste halvdel av 900-tallet. Hvilke forandringer representerer disse begivenhetene? For det første hadde stedet en gunstig beliggenhet handelsmessig, spesielt med tanke på brynestein fra bruddene i Eidsborg, som nevnt tidligere. Tidlige arkeologiske funn viser også at stedet har hatt *en økonomi basert på tilførsel av råvarer og transitthandel med brynestein*.²⁵² Det er gjort funn av brynestein over hele Europa. Skien har vært utskipingshavn for brynesteinshandelen, og har derav hatt en vesentlig betydning for Skiens grunnleggelse og videre vekst.

Med et godt utgangspunkt med redistribusjon av bryner, er det naturlig at det også utvikler og tiltrekker seg nye virksomheter, både i forhold til handel, men også håndverk. Arkeologiske funn viser brynehandelen gjennom alle fasene, lærarbeid og fiske i de to eldste og deretter kammaker og verksted for finsmed. Myrvoll poengterer at de to sistnevnte ofte er omreisende håndverkere og indikerer et marked.²⁵³ Den tidligste bosetningen som er avdekket i Skien, ser dermed ut til å ha vært del av et sesongbasert handelssystem. På slutten av vikingtiden endrer bebyggelsesmønsteret seg, som markerer et vendepunkt i stedets historie, som deretter utvikler seg til å bli en norsk middelalderby.²⁵⁴

Nærmeste «maktsenter» for Skien i jernalder og tidlig middelalder var gården Bratsberg sydøst for byen. Den tilhørte Dag-slekten, med stamfar Dag Eilivsson, som er kjent som grunnlegger av Gimsøy nonnekloster omkring 1111. Dag Eilivsson stammet sannsynligvis fra Ladeætten og ble gift med en kvinne fra Giskeætten på Sunnmøre, og derav «gode forbindelser» til stormannsslekter landet rundt. Dag Eilivsson hadde også ifølge Morkinskinna flere eiendommer i Tønsbergs-området, og han skal også hatt tilholdssted i Vestfold, nærmere

---

²⁵¹ Myrvoll, 35–36.

²⁵² Myrvoll, 46.

²⁵³ Myrvoll, 46–47.

²⁵⁴ Myrvoll, 47.

bestemt Brunlanes, før han slo seg ned på Bratsberg. Både Skien, Tønsberg og Brunlanes ligger ved viktige kommunikasjonsårer, nemlig Numedalslågen og Telemarksvassdraget. I nærheten ligger også Kaupang, som blir borte i løpet av 900-tallet. En hypotese har vært at Tønsberg har tatt over Kaupangs «oppgaver», men om vi også tar i betraktning Dag Eilivssons forbindelser til Brunlanes og Bratsberg, kan en annen mulighet være aktuell.²⁵⁵ Forsvinningen av Kaupang faller sammen med de første tegnene på handel og bosetning i Skien. Tønsberg kan ha tatt over for Kaupang, men det kan Skien også ha gjort.

3.5.1 Hvilke byer i Viken kan ha blitt grunnlagt av danskekongen?

Vi har gjennomgått Vikens viktigste byoppblomstringer i den aktuelle tidsperioden. I tillegg til klare tegn på handel, kristendom, bosetning og kongemakt, hadde også alminnelige forutsetninger som økende folketall og produksjon også en innvirkning på den varige bydannelsen. Helle mener at det hovedsakelig var den norske kongemaktens organiserende evne som fikk fart på byutviklingen. Helle mener at den norske kongemakten bidro på avgjørende vis til å etablere den kristne kirken.²⁵⁶ Men hva med den danske kongemakten og byene i Viken? Kan den ha vært med på å legge grunnlaget for norsk byutvikling, som norske konger senere videreutviklet?

Grunnleggelsen av Oslo ser ut til å ha overordnet politisk-strategisk initiativ, med tanke på beliggenheten. Det begynnende gatenettet, kristne gravsjikt under Clemenskirken, funn av bebyggelse og beliggenheten taler for en mer sivilisert grunnlegger. Som nevnt tidligere støtter Helle og Schia opp om teorien om dansk innflytelse i Oslo. Helle mener også at det var den norske kongemakten som fikk i gang den norske byutviklingen.²⁵⁷ Om danskekongen var med på å urbanisere Oslo, for å ha et sikkert knutepunkt innerst i Oslofjorden for videre ekspansjon, handel og kontroll, ville ikke det være utenkelig. Tønsberg har, i likhet med Oslo, funn av eldre, kristne graver, og blir nevnt som kjøpstad allerede under Hårfagres regjeringstid. Det har flere likhetstrekk med Oslo, men det er mer naturlig å anlegge en by i Tønsberg før Oslo, pga. beliggenheten, og at byen kommer først når man tar sjøveien innover i Oslofjorden. I Borg er det gjort mindre funn, men det er en huseby, trelleborg og funn av en gullspore som har kobling til den danske kongemakten. Sagaene forteller også at Olav den Hellige anla Borg som en kjøpstad under sin regjeringstid. Skien skiller seg ut fra de andre byene, hvor det har vært et mye større fokus på handel. Den mulige hypotesen for både

---

²⁵⁵ Myrvoll, 47–48.

²⁵⁶ Helle, *Norsk byhistorie*, 61.

²⁵⁷ Se også Jan Brendalmo og Petter Molaug, «To norske byer i middelalderen - Oslo og Tønsberg før ca. 1300», *Collegium medievale* 27 (2014): 136–202.

Tønsberg og Oslo, muligens også Borg, er at Harald Blåtann og Svein Tjugeskjegg har anlagt misjonskirker og hatt begynnende urbaniseringstendenser i byene for å ha egne knutepunkter for maktdemonstrering og etablering innover og innerst i Oslofjorden. Det er også tro for å koble danskekongen til Skien, men her kan det være mer diskusjon om en mulig mellommann, muligens Harald Grenske.

3.6 Vikingenes økonomi

Området de danske kongene hadde herredømme over, fremstår som en samlet økonomisk enhet i motsetning til de øvrige delene av Skandinavia på slutten av vikingtiden.²⁵⁸ Funn av ting eller verdigjenstander fra Vestlandet og Oslo-området fra 900-tallet er med på å støtte opp om dette, men det ser ut til å være regionale forskjeller. La oss ta sølv som eksempel. På Vestlandet har sølv blitt brukt i kostbare smykker, mens det på Østlandet og Sør-Skandinavia har blitt benyttet som betalingsmiddel.²⁵⁹ Sølv ble etter hvert en viktig del av handelen i Skandinavia, men det var fortsatt *varebytte med naturalia* som kjennetegnet det meste av lokalhandelen i Skandinavia.²⁶⁰

Om vi skal gjøre et forsøk på å karakterisere det økonomiske systemet i Skandinavia i vikingtiden med to ord, måtte det bli mat og gaver, mener Sigurðsson.²⁶¹ I utgangspunktet skulle alle gårdene være selvforsynt, men dette lot seg ikke gjøre for alle gårder. De måtte derfor spesialisere seg på noen få områder, som kunne selges videre og sikre dem andre varer de hadde behov for. Vi kan regne med at det har vært klare samarbeid mellom bøndene om utnyttelse av ressurser.²⁶² Vikingtiden bar også preg av mye krigføring, noe mennene i hovedsak drev med. Men krigføring gjør ikke at et samfunn overlever, og det var derfor helt avgjørende at husholdet produserte nok mat. Kvinnene holdt hjulene i gang, så mannfolkene hadde mulighet til å dra i viking store deler av året. Det er vanskelig å gjøre noe korrekt estimat av verdiene på det vikingene brakte med seg hjem til Danmark, Sverige og Norge som resultat av plyndring, utpressing, skatter, toll, leiesoldatlønn og handel, men vi vet at det har vært av enorm verdi.²⁶³ For å subsidiere bøndenes gårdsdrift ga stormennene bort store deler av sitt overskudd, for å støtte sin plass i det politiske spillet.

---

²⁵⁸ Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 160.

²⁵⁹ Birgitta Hårdh, «Silverekonomier kring Kattegat», i *Et fælles hav - Skagerak og Kattegat i vikingetiden*, red. Anne Pedersen og Søren Sindbæk (København: Nationalmuseet, 2015), 115.

²⁶⁰ Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 160.

²⁶¹ Jón Viðar Sigurðsson, 161.

²⁶² Jón Viðar Sigurðsson, 161.

²⁶³ Jón Viðar Sigurðsson, 161.

Sigurðsson mener at det er kombinasjonen av jordbruk, utenrikshandel og plyndring samlet som kjennetegner vikingenes økonomi.²⁶⁴ Forskerne er uenig om hvilke av disse ressursene som hadde høyest betydning. Den svenske historikeren Thomas Lindkvist mener at plyndring og tilegnelse av rikdom fra andre områder var helt avgjørende for de lokale høvdingene, fordi deres egne ressurser var for lite i tillegg til tilfeldig skattlegging av bønder. Han legger også vekt på at noen av høvdingene kunne ha eid store jordegods, men at de var mer unntak enn regelen. Lindkvists meninger tar inspirasjon fra den britiske historikeren Peter Sawyer, som også mente at vikingene tilegnet seg det meste av sine ressurser fra plyndring og utpressing i områder utenfor Skandinavia.²⁶⁵ Det tredje aspektet ved vikingenes økonomi var handel, som ble drevet på en mer regelmessig måte. Vikingene hadde kontroll over sjøveiene i Vest- og Nord-Europa. Disse rutene bandt de ulike handelsnettverkene sammen, noe som ga dem stor makt, og ikke minst; forholdsvis stabile inntekter.²⁶⁶

3.6.1 Myntfunn

Det fantes knapt mynter i Skandinavia ved starten av vikingtiden, bortsett fra noen funn i Ribe i Danmark. Dette ser ut til å endre seg etter 950, noe som skånske skattefunn bekrefter. Mynter tar over som betalingsmiddel for det gamle hakkesølvet, som f.eks. kunne være smykker, sølvgjenstander og mynter delt opp i biter. Funn fra 900 til 950 har en betydelig overvekt av umyntet sølv, og kun 15% ser ut til å ha vært mynter. Det er klart at det er regionale forskjeller, men det er en gjenganger gjennom hele Skandinavia. Fra 950 til 1000 utgjør myntfunnene ca. 45%. Angelsaksiske og frankiske mynter ser ut til å ha blitt mer og mer vanlig. Grunnen til denne økningen ser ut til å sammenfalle med at sølvtilførselen fra Det persiske kalifatet opphører ca. 970, samtidig som sølvutvinning i Harz-fjellene i Tyskland tar til omtrent samtidig. Fra 1000 til 1050 er overvekten av funnene myntet sølv, opp mot 85%, og det er klar utvikling mot mynter istedenfor hakkesølv.²⁶⁷

3.7 Dansk handelsnettverk

Det er generell konsensus om at det allerede rundt 700-tallet var et godt etablert dansk kongedømme, noe som er vel dokumentert gjennom arkeologisk og historisk forskning. En viktig årsak til fremveksten av et dansk kongedømme på 700-tallet, skyldtes trolig økningen av handel og vareutveksling omkring Nordsjøen. Dette ser ut til å ha vært en ringvirkning fra Frankerriket, som hadde behov for ulike produkter og råvarer som følge av sin egen vekst og

---

²⁶⁴ Jón Viðar Sigurðsson, 162.

²⁶⁵ Jón Viðar Sigurðsson, 161–62.

²⁶⁶ Jón Viðar Sigurðsson, 162.

²⁶⁷ Jón Viðar Sigurðsson, 160.

ekspansjon. Handelsskipene fra Frankerriket inkluderte også De britiske øyer, Skandinavia og Østersjøområdet i handelsrutene sine. Dette var en vel etablert handelsutveksling, og handelsplasser langs kysten rundt Nordsjøen var essensielt. Dette gjorde at stormenn og høvdinge fra Danmark, Norge og Sverige etter hvert kom til å spille en sentral rolle i dette handelsnettverket.²⁶⁸ Av de tre skandinaviske landene hadde Danmark den mest gunstige og sentrale geografiske beliggenheten, og fikk derfor også en nøkkelposisjon handelsmessig. Dette ga Danmark et fortrinn og mulighet for overherredømme i Skandinavia, og utviklet seg til å bli en trussel for det karolingiske imperiet.²⁶⁹

Peter Sawyer har en antakelse om at danskene hadde et overherredømme over Viken frem til den danske nedgangstiden etter 854, og at det ble gjenopprettet igjen under Gorm den Gamle og Harald Blåtann ved midten av 900-tallet. Hans hypotese er at Harald Hårfagre har tatt utnyttelse av den danske svekkelsen for å styrke sin egen maktposisjon i Norge, som også omfattet Viken.²⁷⁰

Arkeologisk kildemateriale gir bevis på at Kaupang var knutepunkt i et handelsnettverk der de viktigste forbindelseslinjene gikk sørover mot Jylland med Ribe og Hedeby og videre mot Rhin-området. Dette handelsnettverket omfattet også vestover mot De britiske øyer, østover i Baltikum med Birka og sørover mot Svartehavet og Vest-Asia. Grunnlaget for denne hypotesen er særlig importfunn av mynt, keramikk, smykker og mineraler til perleproduksjon. Det er også gjort funn av ulike betalingsmidler på Kaupang, hvorav alt unntatt er i sølv. Det er funnet arabiske mynter, frankiske denarer, angelsaksiske penninger og mest sannsynligvis en Hedeby-mynt. Det er tillegg også gjort funn av vektlodd og skålvokter, noe som styrker hypotesen om Kaupang som markedsplass.

3.8 Brynestein og jern – Eksportvarer som knyttet Danmark til Norge?

Et bryne er et sliperedskap egnet for hvessing. En krok, en ljà, et sverd, en kniv eller hvilket som helst annet nål eller eggverktøy er ubrukelig uten mulighet til å holde det

---

²⁶⁸ Myhre, *Før Viken ble Norge*, 134.

²⁶⁹ Myhre, 135.

²⁷⁰ Myhre, 138.

*skarpt eller spisst. Bruken av ulike steinsorter til hvessing av redskaper er trolig eldre enn bruken av metall.*²⁷¹

Funn fra vikingtid, middelalder og nyere tids handelssteder og byer i Nord-Europa viser at eksport av brynestein fra Eidsborg i Telemark har pågått i mer enn 1000 år. Steinbruddene ligger 12 mil innover i landet fra nærmeste utskipningshavn. Veien til bruddene er gjennom innsjøer, elver og eid, noe som vitner om en maritim handelsvei innover i landet.²⁷² To kjente skipsfunn med brynesteinslast i Norge er Klåstadskipet fra ca. 990 og Bøleskipet fra ca. 1380.²⁷³ Hva kan funnene av brynestein fortelle oss?

For å få en bredere kontekst av brynesteinhandelen, så kan vi se hva de arkeologiske funnene forteller oss. Den nærmeste byen til Eidsborg, hvor steinbruddene lå, er Skien. Arkeologiske undersøkelser daterer Skiens bebyggelse til sen vikingtid eller tidlig middelalder.²⁷⁴ Nymoen refererer til Siri Myrvoll, som mener at brynestein utgjorde en stor del av funnmaterialet i kulturlagene etter bebyggelsen fra de tidligste fasene og frem til høymiddelalder. Myrvoll argumenterer for at handel med bryner har spilt en viktig rolle for fremveksten av Skien. Med på tanke på arkeologiske funn, topografi og beliggenhet, er det så absolutt sannsynlig at det også var tilfelle.

Funn viser at det har blitt tatt ut et stort omfang med bryner, som tilsvarer mer enn hva som er nødvendig til vanlig gårdsbruk. Det er i tillegg gjort funn av brynestein i England, Tyskland, Polen, Sverige og Danmark. Dette tyder på at det alt på 900-tallet ble tatt ut og fraktet betydelige mengder brynestein ned til Skien og Grenland, for deretter å bli transportert videre. Det var en omfattende jernproduksjon i Trøndelag og det indre Østlandsområdet allerede i romertid, så det er store muligheter for at dette gjaldt behovet for brynesteinseksport også, men det er ikke funnet klare bevis på det. Funn av brynestein har vært vanlig i Danmark, og disse funnene brukes gjerne som indikasjon på import og handel.²⁷⁵ De eldste Eidsborg-brynene er funnet i skipsvraket fra Klåstad, på Kaupang, Ribe og Hedeby, og er alle datert før 900-tallet. I perioden 900-1100 kommer det flere funnsteder, bl.a. i Århus, Fyrkat,

---

²⁷¹ Pål Nymoen, «Bøleskipet - og brynesteinseksport fra Norge», i *Ressourcer og kulturkontakter: arkæologi rundt Skagerrak og Kattegat*, red. Liv Appel og Kjartan Langsted (Helsingør: Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, Gilleleje museum, 2011), 84.

²⁷² Nymoen, 84.

²⁷³ Nymoen, 84.

²⁷⁴ Nymoen, 84.

²⁷⁵ Nymoen, 84–85.

Aggersborg, Trelleborg og Gamle Lejre inn, Birka, Lund og Sigtuna i Sverige, Wollin i Polen og Thetford i England.²⁷⁶ De arkeologiske funnene av brynestein i England, indikerer at vikingene brakte det med seg dit. Handelsskip fra vikingtid og middelalder har brukt naturstein eller «varestein» som ballast for å oppnå nødvendig stabilitet i seilas, og det kan forklare hvorfor fra år 900 og i de påfølgende par århundrer ser ut til å være en vid distribusjon av brynestein til flertallet av handelshavnene vi kjenner fra vikingtidens/middelalderens handelsverden i Nord-Europa.²⁷⁷ Det er særlig funnene i Danmark som er interessante. F.eks. er Aggersborg og Trelleborg nært tilknyttet Harald Blåtann og hans regjeringstid. Det er tidligere i studien blitt lagt frem en hypotese om at Blåtann kan ha hatt en samarbeidspartner i Harald Grenske, som muligens hadde ansvaret for handelen i Skiens-området. Gitt ulike funn, geografisk plassering o.l. så er ikke det en utenkelig tanke.

Andre deler av Telemark er også kjent for jern laget av myrmalm. Funn viser en stor ansamling av jernvinneanlegg i utmarksområdene, og størrelsen på disse anleggene tyder på at produksjon av smibart jern tidlig ble satt i system i dette området. Jern og emner til brynestein har sannsynligvis vært en viktig faktor i regionens økonomi allerede fra vikingtid av. Disse virksomhetene er av en såpass størrelse at det må ha krevd omfattende organisering, transportsystem og ledelse med vidt kontaktnett. Mange funn av såkalte importfunn langs Skiensvassdraget indikerer slike sammenhenger. Utførsel av jern, brynestein og andre produkter har trolig også vært avgjørende for anleggelsen av en handelshavn ved munningen av vassdraget, som i middelalderen ble til Skien by.²⁷⁸

Kontaktnettets i vikingtiden var sterkt preget av livet til sjøs, med nettverksbygging og kontakt over Nordsjøen, noe såkalte importfunn viser. Det er tidligere nevnt at nettverksbygging i Skandinavia var preget av gavegiving, og et relevant spørsmål er om norske bryner kan ha inngått i gavesortimentet.²⁷⁹ Skipsforlis med ulike steinvarer kan derfor være et særegent kildemateriale, sier Nymoens. Ved å ha et annet perspektiv, kan man få nye svar og åpne opp for andre spørsmål, fra dette kildematerialet.²⁸⁰ Kan dette ha vært en gave fra underkonger i Norge og til Harald Blåtann?

---

²⁷⁶ Siri Myrvoll, «Skien og Telemark - naturressurser, produkter og kontakter i sen vikingtid og tidlig middelalder», *Viking* 49 (1986 1985): 174.

²⁷⁷ Nymoens, «Bøleskipet - og brynesteinsekspor fra Norge», 92–93.

²⁷⁸ Nymoens, 84.

²⁷⁹ Nymoens, 96.

²⁸⁰ Pål Nymoens, «Kun for den smarte skippers regning?: skipsvrak med omsettelig ballast: på sporet av kverstein, kleber og brynehandelen fra Norge ca 800-1800», *Nicolay* 2011 nr. 2 = Nr. 114 (2011): 73.

Varetyper som kan ha blitt benyttet som gaver, f.eks. norske bryner, blir gjerne karakterisert som *prestisjevarer*. Disse gavene kan ha fungert som viktige faktorer i et makt-relasjonssystem ved å konsolidere giverens styrke. Felles for objekter som inngår i et slikt system er at de brukes for å «*udbygge alliancer med utgangspunkt i hierarkiets top, der kunne kontrollere adgangen til de statusgivende gjenstande*».²⁸¹

I Sørøst-Norge viser funn en omfattende produksjon av jern fra slutten av vikingtiden og begynnelsen av middelalderen (ca. 950-13/1400).²⁸² Det er gjort funn av «norsk» og «svensk» jern i Danmark, som viser at Danmark mest sannsynlig hadde behov for å importere jern. Det er i Norge og Sverige anslått at de var selvforsynte med jern. I Danmark ser det ut til å ha vært et lavere produksjonsomfang. Det ser ut til at Norge og Sverige har hatt såpass stort produksjonskvantum, som tilsier at det også ble solgt som et handelsprodukt. Et spørsmål er da til hvilket handelsområde; lokalt, regionalt eller interregionalt? I denne sammenhengen er det særlig interessant å se om overskuddsproduksjonen kan ha inngått i handelsvirksomheten i Sør-Skandinavia.²⁸³

Det er utført flere undersøkelser av vikingtids- og middelaldergjenstander fra Danmark, for å finne ut hvor materialet stammer fra. Rundberget refererer til Vagn Buchwald, som har gjort slike undersøkelser, og utfra resultatene tolker opphavet til at det kan være norsk.²⁸⁴ Dette kan på den annen side settes i tvil. I Ribe er det også spor etter norsk jern. Det er funnet et langt jernanker datert til år 750-800, samt et annet anker funnet ved Ladbykipet datert til ca. år 950. I tillegg er fire nagler fra skipet analysert og støtter opp om et norsk opphav.²⁸⁵ Et sentralt spørsmål når vi snakker om norsk opphav av jern, er hvor stor handelen med jern kan ha vært i denne perioden. Rundberget sier derimot at sjansen for at denne har vært stor er heller begrenset, men dette kan forandre seg etter hvert som man gjør nye arkeologiske funn.²⁸⁶ På tross av dette ser det ut til å ha blitt eksport og omsatt jern over Kattegat og Skagerak i vikingtiden, og *jern som handelsprodukt må anses å ha vært del av et større økonomisk nettverk*.²⁸⁷

---

²⁸¹ Nymoen, «Bøleskipet - og brynesteinseksport fra Norge», 96.

²⁸² Bernt Rundberget, «Sørskandinavisk jernutvinning i vikingtiden - lokal produksjon eller handelsprodukt?», i *Et felles hav - Skagerak og Kattegat i vikingtiden*, red. Anne Pedersen og Søren Sindbæk (København: Nationalmuseet, 2015), 173–74.

²⁸³ Rundberget, 178.

²⁸⁴ Rundberget, 178.

²⁸⁵ Rundberget, 180.

²⁸⁶ Rundberget, 182.

²⁸⁷ Rundberget, 182.

Hvor stor denne handelen har vært, vet vi ikke, men det er mye som tyder på at jern som produkt har vært en del av et handelsnettverk i Sør-Skandinavia. Mangel på funn av jern i Danmark, og funn av jern med norsk og svensk opphav er klare indikatorer på dette.²⁸⁸ Et annet sentralt spørsmål er også hva jern har blitt brukt til, og hvor mye folk hadde behov for. Man ser en klar økning i produksjonsvolumet på slutten av vikingtiden, og Rundberget mener at dette har en sammenheng med samfunnsendringer. Befolkningsøkning, større leidang og behov for våpen kan ha vært noen av årsakene til at produksjonsvolumet økte. Det kan også ha sammenheng med en økt urbaniseringsprosess i tillegg til omlegging av jordbruket. At behovet for jern økte i løpet av yngre jernalder hersker det liten tvil om.²⁸⁹

3.9 Sammenfatning

I dette kapitlet har problemstillingen vært: «*Hvilken rolle har danskekongene hatt i handelsnettverket i Viken, og kan danskekongene ha stått bak de nye bydannelsene i Viken, med inspirasjon fra sitt eget Jellingkongedømme?*». De eldste norske byene i Viken er Oslo, Tønsberg, Borg og Skien. Jeg har i dette kapitlet forsøkt å se på grunnlaget bak disse bydannelsene, og hvordan disse byene kan ha vært tilknyttet handel. I forrige kapittel gikk jeg mer inn på Jellingkongedømmets nyskapende elementer, med institusjonsbygging som et ledd for å konsolidere makt innad i kongedømmet, muligens også utad og videre til andre landområder.

Dannelsen av Oslo kan ses fra et politisk-strategisk syn som en gunstig maktposisjon innerst i Oslofjorden. Tønsberg og Borg lå også strategisk til, men her hadde det i utgangspunktet falt mer naturlig geografisk å danne byer først enn innerst i Oslofjorden. Skien bærer et mye sterkere preg av handel, og har en annen utvikling enn de tre andre byene. Hypotesen om at Harald Blåtann og hans sønn Svein Tjugeskjegg har bygd misjonskirker og hatt begynnende urbaniseringstendenser i både Oslo, Tønsberg og Borg mener jeg så absolutt er reell. Jeg tror de lagde grobunn for en bydannelse, med kirke, bebyggelse og handel, og med det ble det lagt et godt grunnlag. Tanken om at Olav Haraldsson, muligens også hans forgjenger Olav Tryggvason, har kommet til noe vi kan kalle «dekka bord», hvor forarbeidet var gjort og det bare var for han/dem å ta over og utvikle videre, synes jeg er høyst sannsynlig. Dette gjelder også Harald Hardråde i Oslo. Når det gjelder Skien er det heller tvilsomt at det står dansk begynnelse bak Skiens byutvikling. Jeg tror heller at danskekongen her hadde et godt

---

²⁸⁸ Rundberget, 184.

²⁸⁹ Rundberget, 183–84.

vennskap med vedkommende som var ansvarlig i området. En mulighet er at det kan ha vært Harald Grenske, Olav Haraldssons far.

Når det gjelder handel og utveksling av brynestein og jern, så er det en klar kobling mellom Skien og Danmark, med begrunnelse i arkeologiske funn. Danskekongen kan se ut til å ha hatt et godt vennskap med vedkommende som hadde makt i dette området, og på den måten skaffet seg gode handelsavtaler for å få en jevn tilførsel av både brynestein og jern til sitt område. Skien er også stedet hvor det er gjort funn av Norges eldste kristne gravplass. I det neste kapitlet vil jeg gå mer innpå selve kristningsprosessen i Viken, hvordan Danmark kan passe inn, og om selveste Blåtann kan ha stått bak de kjente haugbrottene i Viken. I det neste kapitlet ligger fokuset på kristningsprosessen i Viken-området, og på hvilken måte danskekongene kan ha hatt en innvirkning.

4. Religion og religiøs legitimering

4.1 Kristningsprosessens kildemateriale

Jellingsteinen har innskriften «*Harald konge bød gjøre dette minnesmerke etter Gorm sin far og Tyra sin mor – den Harald som vant seg alt Danmark og Norge og gjorde danene kristne.*». Runesteiner er noe vi forbinder vikingtiden med, men i hovedsak må reising av runesteiner betraktes som et kristelig fenomen. Jellingsteinen er et slikt kristelig fenomen, med en klar kobling til kristningsprosessen i Norden, og f.eks. er over 80% av de 1500 runesteinene i Uppland-traktene enten prydet med et kristent kors eller har en innskrift som slutter med en kristen bønn.²⁹⁰ Danmark lå nærmere kristne Europa enn Norge, og det er naturlig at de kristne impulsene derfor har kommet hit tidligere. Jellinganlegget hadde både kristne og hedenske elementer. Her er det både to gravhauger, rester av en steinsetning i en skipsformasjon i tillegg til en middelalderkirke og en kirkegård. Steinen forteller at Blåtann «gjorde danene kristne», og siden han hadde overherredømme over Viken er det nærliggende å tenke at han også gjorde menneskene i Viken kristne. Innskriften på Jellingsteinen dateres til ca. 960. Noe som skiller seg ut på steinen er at runene er skrevet vannrett, til forskjell fra de tradisjonelle loddrette linjene. Dette kan tyde på påvirkning fra kristen bokkultur, ved at det ser ut som man leser en bok. Steinen er også dekorert med en løve, en slange og en kristusfigur. Teksten og bildene henger sammen. Der det står «vant hele Danmark og Norge» står løven som herskersymbol, men kristus-figuren dekorerer der det står «gjorde danene kristne».²⁹¹ Til forskjell fra både Danmark og Sverige er det ikke gjort funn av lignende runesteiner i Viken. Det er også stor mangel på funn fra denne perioden i både Vestfold og Østfold. Tidligere har det blitt gjort store funn av de kjente gravhaugene, mens på slutten av 900-tallet er det gjort få arkeologiske gravfunn. Kan dette knyttes til kristningen? Dagfinn Skre mener blant annet at overgangen fra hedendom til kristendom kan deles inn i to prosesser, en lang og en kort; *Christianization* og *conversion*. Det vil si den lange kristningsprosessen og den korte konverteringsprosessen til kristendommen.²⁹² Dette vil senere i kapitlet forklares mer utdypende. I dette kapitlet vil problemstillingen være: «*Hvordan kan kristningsprosessen ha utviklet seg i Viken-området, og på hvilken måte kan den danske kongemakten ha bidratt?*».

---

²⁹⁰ James Knirk, «Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge», i *Fra hedendom til kristendom: perspektiver på religionsskiftet i Norge*, red. Magnus Rindal, KULT-bøker 11 (Oslo: Ad notam Gyldendal, 1996), 43.

²⁹¹ Knirk, 43–44.

²⁹² Dagfinn Skre, «Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events», *Scandinavian Journal of History* 23, nr. 1–2 (1998): 4, <https://doi.org/10.1080/03468759850115990>.

4.2 Kristningsprosessen

Selv om impulser fra kristendommen har kommet over lengre tid, skjøtt selve overgangsprosessen fart da stormenn og konger sluttet seg til den nye religionen. Vi hadde ifølge sagaene tre store kristningskonger; Håkon «den gode» Adalsteinsfostre, Olav Tryggvason og Olav «den hellige» Haraldsson. Alle disse hadde kontakt og kom vestfra, fra England eller Vesterhavsoyene, hadde krav om kongemakt i landet og et ønske om religionsskifte. Kongemakten hadde en stor betydning for religionsskiftet i de nordiske landene. Kjennskap til kristendommen hadde vært kjent i lengre tid, men den varige kristningen av landet hadde en klar sammenheng med etableringen av en sterk kongemakt. Religionsovergangen har ikke vært et resultat av en indre religiøs utvikling, men skiftet henger nøye sammen med politiske forhold, som var til dels turbulente på slutten av vikingtiden.²⁹³

Den norrøne religionen var godt integrert i samfunnet, og man omtalte religion som *sidr*, det vil si «sed» eller «skikk». Religionen spilte en stor rolle når det gjaldt tinget og loven, men etikken var ikke direkte knyttet til gudstroen, som det er i kristendommen. Ære sto sentralt i det førkristne samfunnet, og den sosiale ordningen var basert på et uskrevet *ære*-system. Alle forhold, det være seg rett og galt, kjønnsroller, seksualmoral, dagligliv og høytid, ble regulert og bedømt etter dette begrepet.²⁹⁴

Siden hedendommen var så dypt integrert i samfunnssystemet, må det ha vært utfordrende å skifte religion, for hele samfunnet som helhet. Det hadde en klar sammenheng med store politiske og sosiale omveltninger. I løpet av noen hundre år gikk det fra å være et ættesamfunn, til et hierarkisk statsamfunn med en kongemakt og en monoteistisk gud på toppen.²⁹⁵

Kulten og de religiøse handlingene sto sentralt i den gamle religionen, mens den nye hadde dogmer som fastslo hva mennesker skulle tro. Dette er en av de store forskjellene ved religionene. I hedendommen kunne folk fritt tro det de ville, men mer strenge og konservative når det gjaldt kulten og de hellige handlingene. Å ta opp enda en gud, Kvite-Krist, var helt lov da kristendommen nådde Norden. Kristendommen er på den annen side en monoteistisk religion, med en allmektig Gud.²⁹⁶

---

²⁹³ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 17–18.

²⁹⁴ Hansen mfl., 19–20.

²⁹⁵ Hansen mfl., 26.

²⁹⁶ Hansen mfl., 26–27.

De store motsetningene kom først da kristendommens representanter gikk til angrep på hedendommens hellige plasser og gjenstander. Gudstjenesten i kristendommen skulle foregå i egne sakralbygninger, kirker. I starten har disse måttet være provisoriske.²⁹⁷ Langs kysten av landet vårt finner vi mange steinkors, og disse kan være minner etter en misjonstid da den kristne forkynnelsen måtte foregå ute i det fri. Det vokste også frem store forskjeller mellom kvinner og menn. Kvinner hadde ingen plass i den kristne kulttjenesten. Den skulle kun ivaretas av et mannlige presteskap med særskilt utdanning. I hedendommen hadde kvinnene en naturlig plass i kultlivet, og var vel representert i maktenes verden. Kristendommen endret radikalt den nordiske kvinnens selvbilde og status.²⁹⁸

Hele kristningsprosessen og overgangen fra vikingtid til middelalder ser i vårt perspektiv ut som en periode med store og dramatiske omskiftelser på alle samfunnsområder. Har vi noen vitnesbyrd fra menneskene i samtiden? Enkelte kilder gir glimt av at mennesker som levde i denne epoken, visste at de levde i en overgangsperiode. I siste del av vikingtiden dukker det opp en betegnelse på hedendommen; heidinn domr. En klar motsetning til kristendommens betegnelse, kristinn domr. Hva ordet heidinn betyr er usikkert, men det kan bety «hjemlig».

Det er tidligere nevnt at kongemakten var vesentlig for innføringen av kristendommen. Det har med ganske stor sikkerhet vært overordnede tingvedtak til grunn for en slik viktig endring. Det er en interessant kilde som bekrefter at selve overgangen fra den ene religionen til den andre har vært markert ved et vedtak. Så viktig at man har regnet tiden etter det.²⁹⁹ Det gjelder en innskrift på en runestein, om et vedtak om kristendomsinnføring som ble gjort tolv år før steinen ble reist. Det har vært diskutert om det er Olav Haraldssons og biskop Grimkjells vedtak av kristendommen som eneste tillatte religion, fastlagt på Mostertinget i 1024, det her siktes til. Enkelte andre mener at innskriften refererer til tingvedtaket om kristendom som Olav Tryggvason fattet på Dragseidet på Nord-Vestlandet i 996. En annen mulighet er Håkon den godes kristningsforsøk på Møre omkring 950. Uansett hvilket svar det er på spørsmålet

---

²⁹⁷ Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, 146. Olav seilte øst over havet, og kom seilende av hav ytterst på Moster, der gikk han først i land i Norge, og der lot han synges messer i teltene på land. Og siden ble det bygd en kirke på samme sted.

²⁹⁸ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 28.

²⁹⁹ Hansen mfl., 29–31. Det dreier seg om en runestein fra øya Kuløy på Nordmøre, midt i den gamle leden. Steinen inneholder følgende innskrift (som alle runeinnskrifter er tyding og tolking omdiskutert. Her gjengir vi Aslak Liestøls lesning): «Tore og Hallvard reiste denne steinen etter (Ulvljot) ... Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge.» Innskriften sikter til et vedtak om kristendomsinnføring som ble gjort tolv år før steinen ble reist.

om hvilket tingvedtak Kuløy-innskriften referer til, er det tydelig at skifte av religion ble regnet som en skjellsettende begivenhet som dannet utgangspunkt for ny tidsmarkering.³⁰⁰

4.3 Kongemaktens akilleshæl

Det er velkjent at konger fra vikingtid og middelalder fikk ulike tilnavn, f.eks. Olav den Hellige, Håkon den Gode og Harald Hårfagre. Disse tilnavnene trengte ikke å vise til kongens personlige egenskaper, men kunne heller reflekterte befolkningens lykke under kongens regjeringstid. Kongens rolle som religiøs leder, speilet seg gjennom hans vellykkethet. Hadde kongen fremgang, viste det at han hadde gudene på sin side. Om det skjedde uforutsette ting, som uår eller naturkatastrofer, gikk dette hardt utover befolkningen og var et tegn på at gudene ikke var på kongens side. Kongens maktposisjon var sterk avhengig av folkets lykke, og det var derfor nødvendig å aktivt søke situasjoner som kunne understreke hellet hans; At gudene var på hans side. En naturlig tilnærming var da offensive handlinger. Om kongen vant kriger og tvister, kunne dette motvirke konsekvensene av faktorer han ikke hadde makt over, som f.eks. naturkatastrofer.³⁰¹

Samspeillet mellom rollene som religiøs og militær leder hadde store ringvirkninger for kongemakten, og om det kom mange uår f.eks., viste dette at kongen hadde et dårlig forhold til gudene og kongen hadde store sjanser for å få folket mot seg. Om kongen var riktig uheldig, kunne det ifølge svensk tradisjon, blitt en ofring av kongen for å blidgjøre gudene. Fortellinger fra sagalitteratur tyder på at dette faktisk skjedde, og vi finner også slike eksempler i norsk sammenheng. En paragraf i Frostatingslova, regnet for å være et gammelt element i lova, sier følgende:

*Ingen mann skal gjera valdsverk mot andre, korkje kongen eller nokon annan mann. Men om kongen gjer det, då skal det skjerast pil og lata fara innom alle fylke, og ein skal fara etter og drepa han, om ein kan få tak på han. Men om han kjem seg unna, då skal han aldri komma att i landet. Og kvar den som ikkje vil fara etter han, skal bøta tre merker, og sameleis den som let pila stansa.*³⁰²

Dette er et enestående eksempel i germanske lovtekster, men sier sannsynligvis noe om den generelle oppfatningen av kongens rolle i Norden. Kongen stod ikke over loven, og det ser snarere ut til at lovbrudd gjort av kongen skulle forfølges og straffes særdeles hardt. Denne

---

³⁰⁰ Hansen mfl., 29–31.

³⁰¹ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, 24.

³⁰² Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 24–25.

paragrafen viser også noe annet interessant, nemlig at kongen som den militære lederen, også hadde denne maktposisjonen som en av sine akilleshæler.³⁰³

4.4 Overgang fra hedendom til kristendom

Den hedenske religionen ble byttet ut med en ukjent utenfra. Hedendommen hadde ikke noe klart, definert trosinnhold. Det fantes heller ingen utarbeidede regler, og den var heller ikke fast organisert. Hedendommen blir av religionshistorikere definert som en *etnisk* religion: «*Et konglomerat av skikker, riter, kultformer og trosforestillinger som delvis kan ha røtter langt tilbake i tid.*».³⁰⁴ Denne religionen hadde en nær forbindelse til folkegruppen og landområdet, og religionen var også inkorporert i alle aspekter av livet; Fra mer organiserte ofringer til det dagligdagse husholdet. Kristendommen som etter hvert ble religionen her til lands, er av et helt annet slag. Troen og læren er organisert, og all prestetjeneste var forbeholdt geistligheten som var en del av kirkeorganisasjonen. Nordmennene på 1000-tallet og senere har kalt overgangen fra hedendom til kristendom for «sedskiftet» istedenfor «trosskiftet». Det var ikke bare troen som ble endret, det var også sosiale og kulturelle normer som endret helt karakter.³⁰⁵ Dagfinn Skre mener at overgangen fra hedendom til kristendom kan deles inn i to prosesser, en lang og en kort; *Christianization* og *conversion*. Det vil si den lange kristningsprosessen og den korte konverteringsprosessen til kristendommen.³⁰⁶

Skre mener at selve kristningsprosessen foregikk over flere hundre år, hvor vikingene blant annet fikk kristne impulser fra tokt de var ute på ellers i Europa. Dette brakte de med seg hjem, og det ble litt etter litt flere kristne tradisjoner som overlappet med de eldre hedenske tradisjonene. Denne prosessen krevde ikke nevneverdig hjelp fra spesifikke misjonærer. Men når befolkningen begynte å gi slipp på sine hedenske tradisjoner, og heller benyttet seg mer av kristne tradisjoner, var misjonærene på plass. Rett og slett for å hjelpe til å utøve det kristne liv. Det sistnevnte er hva Skre definerer som *conversion*, og det var da misjonærene jobbet med de hedenske frem til kristendommen hadde overtatt som hovedtrosretning i Norge.³⁰⁷

Å gå fra hedendom til kristendom fikk store konsekvenser i datidens vikingsamfunn og for alle deler av menneskelivet: politikk, kunst, økonomi, forholdet mellom kjønna, kultpraksis, arbeidsrutiner og forestillingen om et liv etter døden. Det første av hovedområdene som ble påvirket gjaldt politisk struktur og religion i det førkristne Norden, og ikke minst forholdet

---

³⁰³ Ersland og Institutt for forsvarsstudier, 25.

³⁰⁴ Krag, *Norges historie fram til 1319*, 41.

³⁰⁵ Krag, 42.

³⁰⁶ Skre, «Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events», 4.

³⁰⁷ Skre, 4.

mellom det kristne Europa og Norden. To sentrale spørsmål å stille seg er hvor lang tid disse endringene tok og hvor sterkt de kristne ideene påvirka samfunnsutviklinga i Norden. Det er særlig tre forskningsområder som har stått sentralt: Kontakten mellom Skandinavia og det kristne Europa før vikingferdene tok til, hvordan vikingferdene påvirka kristningen av Norden og misjonærene og deres rolle ved innføringa av den nye troen.

Det andre hovedområdet i kristningsprosessen dreide seg om selve innføringen av kristendommen og hvordan dette gikk for seg i perioden ca. 950-1000. Her har det vært sentralt for forskerne å blant annet se på konge- og høvdingmakten, forholdet mellom verdslig makt og religion, hvorfor viktigheten av innføringen av kristendommen var så stor for de verdslige lederne, men også kontinuiteten mellom det gamle norrøne og den nye kristne kongeideologien. Det tredje hovedområdet er gjelder utbyggingen av kirkeorganisasjonen, og forholdet mellom konge- og kirkemakt. Det fjerde og siste hovedområdet tar mer for seg selve innholdet i trosretningen. Kristendommen brakte med seg et nytt verdensbilde, nye forestillinger, f.eks. helgener, synd, helvete og himmelrike, nye ritualer og nye sosiale normer og atferd.

Man har ofte for vane å se på slike store endringer i et nasjonalt perspektiv, men det er viktig å ikke glemme lokale og regionale variasjoner. Hedendommen hadde flere hellige handlinger, kulten, som sto i sentrum, og derav var det mange egne lokale varianter av den norrøne religionen. Kristendommen var en universell frelsesreligion som i utgangspunktet var mer ensartet enn den norrøne religionen.³⁰⁸

4.5 Kristendommens vei til Viken

Hvordan har kristendommen spreidd seg helt opp til de nordiske landene? Vikingene dro på mange handelsferder og vikingtokter, og har derfra fått med impulser fra kristendommen, i tillegg til egne kristne misjonærer som ble sendt til Norden. Man vet at kristne impulser og påvirkning kom til Danmark og Sverige sørfra, fra det som senere ble det hamburg-bremenske erkebispedømmet, mens det ifølge de skrevne kildene vi har til rådighet primært var engelske prester og misjonærer som brakte kristendommen til Vest-Norge. Området det er fokus på i denne studien er Øst-Norge, og her har vi mindre informasjon om hvordan kristendommen kom. Men det er visst at det i Viken var bred kontakt med Danmark, og kristendommen kan derfor ha kommet tidlig til dette området.³⁰⁹

---

³⁰⁸ Jón Viðar Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200*, Utsyn & innsikt (Oslo: Samlaget, 2003), 6–9.

³⁰⁹ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 17.

Kåre Lunden presenterte i 1997 en teori om at hovedmotivet for kongenes kristne promotering handlet om politiske og sosiale problemer som følge av flere religioner samtidig i et samfunn. Han mente at konkurransen mellom hedendom og kristendom resulterte i en armert konflikt, hvorav tvil og usikkerhet i en delt religiøs befolkning hadde en svekkende effekt på samfunnet.³¹⁰ Skre kom med en artikkel i 1998, hvor han nevner Lundens artikkel og meninger, og sier seg uenig med teorien. Han mener det er lite bevis for en slik konkurranse, for ikke å nevne en armert konflikt.³¹¹ Sagaene forteller om kristningsprosessen som en voldelig prosess, med konger som presset kristendommen på befolkningen, og dette er noe av bakgrunnen for Lundens syn. Jeg vil heller si meg enig i Skres konklusjon, om at kristningsprosessen og overgangen til kristendommen heller bør ses på som et tegn om å ville identifisere seg mer med det kristne og mer siviliserte Europa.³¹² Denne konklusjonen kan også støttes opp av en danskekonge som har villet få Vikens befolkning til å kristne seg. La oss se på Blåtanns kristne makttilnærming.

4.6 «(...) og gjorde danerne kristne» - Gjaldt det Viken også?

På den store Jellingsteinen står det at Blåtann gjorde danerne kristne. Sigurðsson har en hypotese om at dette gjaldt for hele området som danskene hadde herredømme over på slutten av 900-tallet. Det er derfor tenkelig at dette også gjaldt menneskene som bodde i Viken, og et bevis, slik Jan Bill og Aoife Daly har påpekt, kan være haugbrottene i Oseberg og Gokstad (ca. 950-990). For Blåtann må det ha vært at kristendommen gjennomsyret alle områdene han hadde kontroll over. Noe annet påfallende er at Kaupang forsvinner omtrent samtidig med haugbrottene. Om det er noen sammenheng er uvisst, men det er en fristende tanke å forestille seg det.³¹³

Harald Blåtann skal ha kristnet danskene rundt år 960. På dette tidspunktet var kristendommen kjent i landet, som gjorde at det ikke førte til større politiske omveltninger. På samme måte som vikingene i Norge hadde fått kjennskap til kristendommen gjennom tokt, handelsreiser og besøkende, var dette også tilfellet i Danmark. Roesdahl sier også at folk kunne bli døpt som en del av en fredsavtale, som betaling for noe annet. Kan det ha vært politiske motiver bak innføringen av kristendommen i Danmark? Danmark var, til forskjell fra

---

³¹⁰ Kåre Lunden, «Overcoming Religious and Political Pluralism. Interactions between Conversion, State Formation and Change in Social Infrastructure in Norway c. AD 950-1260», *Scandinavian Journal of History* 22, nr. 2 (1997): 83–97, <https://doi.org/10.1080/03468759708579344>.

³¹¹ Skre, «Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events», 12.

³¹² Skre, 18–19.

³¹³ Sigurðsson, «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum», 29.

Norge, nærmere det siviliserte Europa, og et ekspanderende tysk rike. Roesdahl sier at en innføring av kristendommen kunne sette en stopper for *korstogsbegrundelserne* i det tyske rikets ekspansjonspolitik. Skriftlige kilder og utbyggingen av Danevirke viser at det faktisk var trusler sørfra. Kongen kunne benytte seg av kirkeorganisasjonen som en lojal alliansepartner for å konsolidere makten.³¹⁴

Jellingsteinen sier at Blåtann gjorde *danene kristne*, men kan Vikens befolkning ha inngått i denne betegnelsen? Det er ikke gitt at Blåtann hadde fullstendig kontroll over Viken på 900-tallet, og derav fikk innført kristendommen. Det eldste tegnet vi har på en kristen gravplass i Viken-området er på Faret i Skien, som vil bli nevnt i neste del. Kan Blåtann kobles til Skien og disse kristne gravene? Byen Skien utviklet seg på en annen måte enn de andre byene i Viken, med et mer handelspreget utspring. Det ligger mer politisk-strategiske initiativer bak dannelsen av f.eks. Oslo. Dette korresponderer derfor bedre med Blåtanns ambisjoner i Viken-området. Faret i Skien og handelen i Skien kan heller se ut til å ha blitt styrt av en storslekt, en lokal konge eller lignende. På den annen side kan Blåtann ha hatt et vennskap med denne lokale underkongen, og bidratt til å gjøre området kristent gjennom sin egen påvirkning. Om han så har gjort det, så kan det vitne om et tegn på å vise makt. Haugbrottene skjer på omtrent samme tid, og selve motivet bak haugbrottene kan ha vært å ville nedbryte gamle maktsymboler. Blåtann er en mulig kandidat bak disse haugbrottene. Det vil bli gått nærmere inn på senere i kapitlet.

4.6.1 Hvor er de eldste kristne gravplassene?

Det er funn etter kristendommen allerede på 900-tallet her til lands. Det er særlig på Vestlandet og andre kystdistrikt, hvor de kristne impulsene har gjort seg gjeldende. Grunnen til det er en klar kontakt med kristne land i vest og sør flere århundrer tidligere. Et annet klart spor, eller ikke spor, er at det blir færre og færre hedenske graver funnet i kyststrøkene andre halvdel av 900-tallet. Disse kristne tendensene ser ut til å ha blitt akseptert, mens det ble mer strid da kristendommen hadde klart å vokse seg stor nok til å kjempe imot hedendommen.³¹⁵ Det er gjort funn av eldre kristne gravplasser her til lands, men det er også noe som skjer samtidig med funn av eldre kristne gravplasser. I Agder, Vestfold og Østfold er det et klart fall i antall hedenske graver fra slutten av 900-tallet sammenlignet med tidligere århundre, mens i Trøndelag og deler av Vestlandet fortsetter antallet av hedenske graver å ligge på det

---

³¹⁴ Roesdahl, *Danmarks vikingetid*, 231–33.

³¹⁵ Krag, *Norges historie fram til 1319*, 43.

samme helt til slutten av 900-tallet.³¹⁶ Kan denne sammenligningen indikere at kristendommen kom tidligere til Viken-området enn andre steder i landet? La oss se videre på hva som per dags dato er regnet som Norges eldste, kristne gravplass.

Vi vet fra arkeologiske funn at byen Skien mest sannsynlig er grunnlagt rundt 1000-tallet, og at det har vært aktiviteter i området tidligere, i form av blant annet handel. Når det gjelder kristendommens inntog til Viken er også området rundt Skien interessant, nærmere bestemt Faret i Skien. Gaute Reitan sier at *Faret er navnet på området som ligger langs sørside av Skienselva der denne vider seg ut og kalles Hjellevannet.*³¹⁷ Rett ved Faret ligger også Galgeholmen, som var Skiens rettersted i senmiddelalder og tidlig nytid. Hvilke funn er gjort på Faret? Det ble funnet et sverd og en øks i 1860-åra, og har mest sannsynlig vært en del av gravgodset tilhørende en mannsgrav fra vikingtid. Det er også gjort funn av noen gravhauger på Galgeholmen. Før utgravningene her i 2001 og 2004 var det en sannsynlig teori om at denne plassen hadde vært et hedensk gravfelt i yngre jernalder. Dette er også en plausibel teori, siden hauger, bygninger o.l. ville vært iøynefallende for handelsreisende og varefrakt ved vassdraget. Det er gjort funn av brynesteiner under utgravningene på Faret, og det kan ha vært et egnet sted for omlasting og transport av disse.³¹⁸ I tillegg er det også gjort funn av drøyt 30 store, runde eller rundovale kokegroper som er datert fra mellom Kr.f. og ca. 350 e.Kr. Det er også gjort funn av flere kokegroper oppover langs Hjellevannet. Kokegroper er et vanlig kulturminnefunn. Mest sannsynlig har det blitt brukt til matlaging, men siden det er så mange i nær avstand er det mulig å anta at kokegroppfeltet på Faret har vært en møteplass for festlige lag i eldre jernalder.³¹⁹

Faret ser ut til å ha hatt et hedensk gravfelt, men det ser også til å ha hatt en kristen gravplass. Hvilke resultater ga utgravningene? Det ble etter hvert klart at det her fantes flere lag med graver, som tyder på intensiv bruk over en lengre periode. Det har vært en kirke her og nord for kirkefundamentene fantes det også flere graver, også her i flere lag. Alle gravene lå orientert vest-øst, med visse små avvik. Det ble også innenfor kirkefundamentene påvist graver i flere lag.³²⁰ Disse ble ikke fullt undersøkt, men på *bakgrunn av deres orientering, de*

---

³¹⁶ Skre, «Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events», 8–9. Se også Nordeide, *The Viking Age as a Period of Religious Transformation*. for regionale forskjeller på kristne graver.

³¹⁷ Gaute Reitan, «Faret i Skien: Norges eldste kristne gravplass - dens framvekst og forfall», *Årbok (Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, trykt utg.)*. 161(2007) (2007): 130.

³¹⁸ Reitan, 130.

³¹⁹ Reitan, 130–31.

³²⁰ Reitan, 132.

*ubrente skjelettene i ryngleie og fraværet av gravgaver, er det høyst sannsynlig at også disse individene er blitt gravlagt i henhold til kristen tradisjon.*³²¹ En av gravene er datert til 890-990, mens en annen er datert til 885-980. Et lag under den sistnevnte grava ble det også funnet en nedskjæring for en kristen grav, men null funn av skjelettresten. Den er på bakgrunn av dette ikke datert, men må imidlertid være eldre enn grava over. Den vil med stor sannsynlighet dateres til 800-tallet, altså første halvdel av vikingtiden.³²²

På dette lille undersøkte området er det med helt sikkerhet 40 graver, men mest sannsynlig flere. Om man regner med at det har vært like stor tetthet av graver på hele gravplassen, kan det dreie seg om rundt 1200 kristne graver på gravplassen på Faret. Reitan sier at dette kun er et forsiktig anslag, og at det reelle antallet kan være langt høyere.³²³ Har det vært et kirkebygg her på samme tid som gravplassen? Det er ikke gjort funn av noe kirkebygg samtidig med de eldste gravene. Den eldste kirken har vært en såkalt stolpekirke, med et personlig preg, som er kalt Faret I og en av stolpene er direkte datert til 1010-1040, som gjør Faret I til et av de aller eldste kirkebyggene vi kjenner til her i landet.³²⁴ Funnene viser at dette er kristne graver, og kan dateres til så tidlig som på slutten av 800-tallet, eller senest i første halvdel av 900-tallet. Hvem kan ha stått bak? Reitan mener at det er en storgård som kan stå bak funna ved Hjellevannet. En slik gård er ikke påvist gjennom arkeologiske funn, men kirkebygginga bærer preg av en klar privat karakter i eldre kristen tid andre steder i landet, så det kan også ha vært tilfellet på Faret.³²⁵ I de tidligere kapitlene er det nevnt at Blåtann og Grenske kan ha hatt jevnlig kontakt og en fast allianse. Kan det være at forgjengerne til de to nevnte også har hatt kontakt, med handelsavtaler og kristen påvirkning?

Reitan konkluderer med at funnene på Faret ved Hjellevannet i Skien trolig er Norges eldste kristne gravplass dokumentert gjennom arkeologiske undersøkelser. De eldste gravene er trolig fra slutten av 800-tallet, og det ble like etter år 1000 reist en kirke her, som senere har blitt erstattet av andre kirkebygg. Kirkestedet har muligens skjedd på initiativ fra eieren av storgården. Siden det er gjort funn av hedenske gravplasser her også, i tillegg til kokegropfelt, kan denne gården allerede i eldre jernalder ha spilt en stor rolle i lokalområdet.³²⁶

---

³²¹ Reitan, 132.

³²² Reitan, 133.

³²³ Reitan, 133.

³²⁴ Reitan, 133.

³²⁵ Reitan, 135.

³²⁶ Reitan, 135–36.

Er det gjort funn av noen andre eldre, kristne gravplasser i Viken-området? Det kan nevnes at det er funnet spor etter en gravplass i Tønsberg, som lenge var antatt å stamme fra rundt år 900, men nye dateringer har datert gravplassen til tidligst på 1000-tallet. Som Nordeide sier, så er dette uten tvil en kristen gravplass, men ikke så tidlig anlagt som antatt.³²⁷ Et maktsenter som forsvant i løpet av 900-tallet var Kaupang, og rundt her er det foreslått at det kan være opp mot 1000 graver.³²⁸ En diskusjon har vært om noen av disse har vært kristne. Det er noen tegn som kan tyde på at det er noen kristne graver rundt Kaupang, blant annet én haug med et lite kors. Disse tegnene tyder på at gravene kan ha inkludert noen kristne eller kristne besøkende, men det er ingen av gravene som er bekreftet som helt kristen.³²⁹ På den annen side var Kaupang en handelsplass med koblinger til andre steder i Europa som var kristne. Om det hadde kommet kristen påvirkning hit hadde ikke det vært unaturlig. I Oslo er det også funnet en gammel kirkegård, og Ole Egil Eide mente at dette var de eldste kristne gravene i Norge. Dateringer fra 1970-tallet foreslo at disse gravene kunne ha begynt et godt stykke før år 1000.³³⁰ Disse dateringene hadde dessverre flere svakheter, og dateringer fra 2003-2005 viser at gravene mest sannsynlig er fra etter år 1000, mest sannsynlig i løpet av første halvdel av 1000-tallet.³³¹

4.7 Haugbrott

4.7.1 Haugenes betydning i det førkristne samfunn

Det er, som Skre banalt konstaterer, veldig lenge siden vikingtidens gravhauger ble bygd, og det er ingen som lenger husker hvorfor det ble gjort. Vi må derfor belage oss på kilder når vi skal gjøre et forsøk på å forstå gravhaugenes betydning i det førkristne samfunn. Siden haugene stammer fra en hedensk tid, er det å anta at haugene hovedsakelig hadde klare mentale aspekter ved seg, noe de skriftlige kildene ikke forteller oss noe særlig om.³³² De ulike haugene er plassert forskjellig rundt om i terrenget, og en mulig tolkning er at de også har ulik betydning. Selv om de er plassert forskjellig i terrenget, *må vi tro at hauger i alle disse ulike kontekstene dels har hatt et visst felles meningsinnhold*, som Skre sier.³³³

Storhauger har i sosiologisk målestokk blitt oppfattet som maktsymboler, og at de gravlagte har tilhørt det øvre sosiale sjikt i samfunnet, gjerne regionalt. Brendalsmo og Røthe sier også

---

³²⁷ Nordeide, *The Viking Age as a Period of Religious Transformation*, Volume 2:202.

³²⁸ Nordeide, Volume 2:202.

³²⁹ Nordeide, Volume 2:203.

³³⁰ Nordeide, Volume 2:209.

³³¹ Nordeide, Volume 2:210.

³³² Skre, «Haug og grav. Hva betyr gravhaugene?», 37.

³³³ Skre, 38–39.

at Oseberg og Gokstad i tillegg bør kunne oppfattes som viktige politiske revirmarkeringer for en regional elite, siden de ikke har en direkte kobling til en storgård eller et felles gravfelt.³³⁴ Størrelsen på haugene bør også ses i sammenheng med vikingtidssamfunnet, som Sigurðsson kaller et «show-off-samfunn». Det var om å gjøre å ha de største festene, gi de dyreste gavene, bygge de største hallene, skipene og ikke minst bygge de største gravhaugene.³³⁵ Vikingtidssamfunnet var også et æresamfunn, og storhaugene var med på å sørge for å ære en tidligere herskers minne, og at ettermålet ikke ble glemt. De ble gjerne bygd nærme sjøen, som f.eks. Borre, for at skip som seilte innover fjorden kunne betrakte herskerens minne.³³⁶ Et ganske innlysende motiv for en ny hersker er derfor å bryte ned disse haugene, og derav den tidligere herskerens ærefulle ettermæle. Men å bryte seg inn i en svær haug ville tatt lang tid. Dette vitner om at det var en makt i området som foretok haugbrottene, som Brøgger påpekte allerede i 1945:

*Det var et svært innbrudd. Ikke noe søndagsarbeide. De må ha brukt mange dager på det og mange folk har vært med i arbeidet. Bygdens folk må ha visst om det. Det er gjort så å si midt under alles påsyn.*³³⁷

Haugbrott har skjedd over hele landet og det er et kjent fenomen at flere har brutt seg inn i de store gravhaugene fra vikingtiden. Oseberghaugen, Gokstadhaugen, flere av Borrehaugene, storhauger på Karmøy og flere hauger i Sør-Trøndelag har blitt plyndret.³³⁸ Brendalsmo og Røthe poengterer også det Brøgger tok opp i sin artikkel i 1945 om haugbrottet i Oseberghaugen; Ikke alle storhaugene var brutt opp. Hauger som ikke inneholdt graver hadde forblitt urørt. Haugbrottene som Brøgger også nevnte var alle fra yngre jernalder, fra vikingtiden. Hvem hadde interesse av å bryte opp disse haugene? De stilte derfor følgende og lik problemstilling i sin artikkel fra 1992: «Hvorfor ble det utført brot i utvalgte hauger og hvem gjorde det?».³³⁹ Det er haugbrottene i Viken-området som er av interesse i denne studien.³⁴⁰

---

³³⁴ Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», 89.

³³⁵ Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 14.

³³⁶ Jón Viðar Sigurðsson, 93.

³³⁷ Brøgger, «Oseberggraven - Haugbrottet», 5.

³³⁸ Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», 84.

³³⁹ Brendalsmo og Røthe, 84–85.

³⁴⁰ For gjennomgang og sammenligning med haugbrott andre steder i landet, se; Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse».

4.7.2 Hvordan ble haugene brutt opp?

Det har blitt gravd helt inn til sentrum av haugen, skjeletter har blitt flyttet på og gravgods er tatt ut eller ødelagt. Det ser ut at det i mange av tilfellene er foretatt en åpning forholdsvis kort tid etter at haugene var ferdigbygget. Haugrøverne i Gokstad har gått inn fra siden i haugen, slått seg inn i skipet og inn i gravkammeret. Nærmest alt i gravkammeret var slått i stykker og ødelagt.³⁴¹ I Oseberghaugen har det blitt gravd rett inn til gravkammeret, hvor mesteparten av skjelettene, sammen med en del av gravgodset har blitt fjernet.³⁴² Den største haugen på Borre ser også ut til å ha en innbruddsgang og massene fra sjakta er kastet dels i sjaktmunningen og dels i grøften omkring haugen.³⁴³ Det er også foretatt haugbrott i mange av de andre haugene på Borre, og felles for alle er at inngrepet er påbegynt ved en av gangbroene som fører over den grøften som omgir haugen.³⁴⁴

Det har vært mulig å C14-datere haugbrottene på Borre til tiden mellom 870 og 1030, og resultater antyder at den eldste delen av dateringsmarginen er mest sannsynlig. Det arkeologiske materialet taler for at haugbrottene har blitt utført i vikingtiden, og at de ansvarlige haugbryterne har hatt kjennskap til gravkamrenes plassering. Innbryterne kan også ha visst hvem de gravlagte har vært og hva slags gravgods de har hatt med seg i haugen.³⁴⁵

Siden innbruddene er utført på samme måte og gjort systematisk, kan det bety at alle haugbrottene er utført i samme periode. Det er også mulig at det har vært flere innbruddsfaser. Det har også foregått haugbrott av samme karakter som på Borre i skipsgravene på Oseberg og Gokstad i Vestfold og i Grønhaug på Karmøy. På grunn av gode bevaringsforhold har det også her vært mulig å vise hvordan gravbryterne har gått frem i de sentrale delene av haugene.³⁴⁶

4.7.3 Vikens sammenlignbare haugbrott

Det som er en klar fellesnevner for haugbrottene rundt om i landet er at de har blitt utført kort tid etter de ble bygget, om lag én generasjon etter selve gravlegginga. Gravhaugene er også tolket som viktige graver i nærmiljøet eller omegn. Slike storhauger har ifølge Brendalsmo og Røthe blitt oppfattet i de «sosiologiske modeller» som uttrykk for makt. De som var øverst i samfunnets hierarki, ble gravlagt i slike hauger. Borre, Oseberg og Gokstad er eksempler på

---

³⁴¹ Soma, «Haugbrott og herskermakt», 16.

³⁴² Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», 87.

³⁴³ Brendalsmo og Røthe, 86.

³⁴⁴ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 68.

³⁴⁵ Soma, «Haugbrott og herskermakt», 18.

³⁴⁶ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 70–72.

maktsymbolske gravhauger. Haugene som ble utsatt for haugbrott tilsier at det var graver tilhørende personer med ledende posisjoner i samfunnet. Med unntak av noen hauger på Borre, som også stammer fra merovingertid, så stammer alle haugene fra vikingtid.³⁴⁷ Et annet trekk ved haugbrottene, er at de som er gravlagt er fjernet fra plassen sin i grava. I Oseberg og Gokstad ble det funnet kun funnet deler av skjelettet, og det ble funnet i innbruddsgangen til haugen. Et motiv for haugbrottene kan derfor se ut til å ha vært å fjerne resten etter den avdøde fra graven. Er det noen andre gjenstander som har blitt fjernet, og som kan gi oss et mer helhetlig motiv for haugbrottene? Det har vært gode bevaringsforhold, spesielt i Oseberg og Gokstad, som har gjort at gjenstander av organisk materiale har holdt seg. Det har blitt funnet flere gjenstander ute i innbruddsgangen, Oseberg; skjelettdeler, klær, dyne/pute, senger, bildevev, sko, husgeråd, rideutstyr og likbåre; Gokstad; skjelettdeler, klær, seng, husgeråd og rideutstyr.³⁴⁸ Alle disse gjenstandene har blitt ødelagt. Brendalsmo og Røthe ser derfor mønsteret på denne måten: Den døde (skjelettet), den dødes «personlige utstyr» (perler, seng, sengetøy, skrin, klær, sko) og den dødes maktsymboler (båt, rideutstyr, billedvev, husgeråd).³⁴⁹ Hvem kan ha hatt interesse av å bryte seg inn i gravhauger og ødelegge både restene etter mennesker, men også menneskenes eiendeler?

4.7.4 Hvilke motiv kan ha stått bak haugbrottene?

Haugbrott har av de fleste forskerne blitt sett på som en regulær plyndring, en mindreverdige handling som ikke burde forekomme i et rettsbevisst samfunn. Forskerne har sett for seg at gravene stort sett ble respektert før kristendommen kom og folk og mistet sin gamle rettsbevissthet, og ble gravplyndrere.³⁵⁰ Bjørn Myhre mener at haugbrott-handlingene er så systematisk gjennomført at det ser ut til å nærmest ha vært en regel å skulle gjøre inngrep i forfedres graver i yngre jernalder/tidlig middelalder. Myhre velger derfor å se på haugbrottet som en del av samfunnets ideologiske verden, knyttet til religiøse forestillinger, arverettsregler innad i samfunnet eller som et ledd i maktoverføring fra én generasjon til en annen. Brøgger har også de samme hypotesene, og mener at haugbrottene var en akseptert praksis i det samtidige samfunnet, grunnet tiden det tok å komme seg inn til haugsentrum.³⁵¹

Blant forskere er det i særdeleshet tre ulike hypoteser som peker seg ut. Den første hypotesen mener at det er opphenting av skjelettresten etter de gravlagte personene som er motivet for

---

³⁴⁷ Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», 87–89.

³⁴⁸ Brendalsmo og Røthe, 90.

³⁴⁹ Brendalsmo og Røthe, 91.

³⁵⁰ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 73.

³⁵¹ Hansen mfl., 74–75.

haugbrottet. Den andre hypotesen mener opphenting av gjenstander er motivet for haugbrottet. Den tredje hypotesen mener at det er selve nedbrytingen av haugen som er et sentralt motiv.³⁵² De to sistnevnte hypotesene ble nevnt i 3.3.2., men det var kun den sistnevnte som hadde størst politisk-strategiske motiv bak seg. I denne delen vil kun de to førstnevnte hypotesene bli nevnt, siden de er mulige kristne motiv.

Den første hypotesen er at haugbrottet besto i opphenting av skjelettrester av de gravlagte personene. Innunder denne hypotesen er det flere mulige motiver igjen, men det mest fremtredende og som vil bli lagt frem her er translatio-motivet, som Torstein Capelle har lagt frem som en mulig forklaring på haugbrottene. Hensikten var å overføre rester av de døde fra en hedensk grav til kristen jord i tidlig kristen tid. Her ligger det altså kristne motiver bak handlingen. Nylig omvendte hedninger kan ha hatt et stort ønske og vært opptatt av å gi sine hedenske forfedre en kristen begravelse i en kirke eller på en kristen gravplass. Translatio-hypotesen kan støttes opp av et arkeologisk funn gjort av Knud Krogh i 1982 under gulvet i Jelling kirke på Jylland. Funnet var en rikt utstyrt mannsgrav, og gjenstandene sammen med plassering vitner om en person av høyeste rang. Knoklene lå rotete til, og Krogh trakk konklusjonen om at den døde var flyttet til denne graven fra en tidligere grav. Han tror den opprinnelige graven var i «Nordhaugen», og støttet seg på en tidligere fremsatt hypotese som mente at haugen hadde vært kong Gorm den gamles gravsted. Graven under kirkegulvet er fra hans levetid, og Knud Krogh tror det er Gorm den gamle han avdekket, og at det var hans sønn, Harald Blåtann, som brøt seg inn i gravhaugen, og gjengravde sin fars rester i kristen jord. Dette funnet har Knud Krogh deretter brukt for å forklare andre haugbrott, slik som Oseberg, Gokstad og Ladby-graven på Fyn. Det taler også for at det var Blåtann som sto bak disse haugbrottene, i tillegg til innbruddet i den eldste haugen på Borre.³⁵³

Krogh har møtt motstand på sine hypoteser av en annen dansk arkeolog, Harald Andersen, som mener at Kroghs fremstilling er preget av at «*everything is accommodated to the transfer theory, while obvious counter-arguments are bagatellized or left completely unmentioned*».³⁵⁴ Andersen mener at det er mer sannsynlig at det er Harald Blåtann som er gravlagt under kirken i Jelling og avviser Kroghs helhetstolkning. Grunnlaget for den påstanden begrunner Andersen med at funn fra utgravningene stemmer bedre overens med et haugbrott som gravrøveri fra nyere tid. Han mener også at gravkammeret i Nordhaugen kan ha vært bygget

---

³⁵² Soma, «Haugbrott og herskermakt», 5.

³⁵³ Hansen mfl., *Fra hammer til kors*, 76–77.

³⁵⁴ Soma, «Haugbrott og herskermakt», 34.

senere.³⁵⁵ Kroghs fremstilling er omdiskutert, men *translatio*-motivet for haugbrott står fortsatt sterkt som en plausibel forklaring. Ved å flytte de døde fra haugene til kristen jord, fikk de også ta del i frelsen, til tross for at de var hedninger.³⁵⁶

Den andre hypotesen handler om opphenting av gjenstander. Dette er mer et gravrøveri for egen vinning, men kan også ses som en politisk handling med henting av ulike maktsymboler f.eks. I både Oseberg og Gokstad er gjenstander ødelagt, og dette skal ikke ha vært nødvendig om man var ute etter guld og sølv, som Brøgger sier.³⁵⁷ Arkeolog Frands Herschend mener at haugbrottet i Oseberg har mer sammenheng med *translatio*-motivet, siden skjelettresten er hentet ut. Han mener at det var nødvendig å ødelegge møbler o.l. for å komme frem til skjelettet og hente det. Det gjør at ødeleggelsene får en mer logisk forklaring.³⁵⁸ Mange av gjenstandene i gravhaugene i Viken ser ut til å være ødelagt, men det kan også ha vært flere gjenstander der som vi ikke vet om. Dette kan ha vært maktsymboler som har blitt tatt i bruk av den defamerende ætt for å vise at de hadde makt.³⁵⁹

Et siste motiv som også er nyttig å trekke frem, som Brendalsmo og Røthe nevner, er at haugbrottene kan ha vært en del av kristningsprosessen i Norge. Gravhaugene symboliserte før-kristne kultiske funksjoner, som tidlige kristne konger ville ødelegge som et steg i sin misjonering. Brendalsmo og Røthe sier derimot at dette er en liten plausibel forklaring, om man ser tendensene i Olav Tryggvasons saga.³⁶⁰ Men hvor mye skal man stole på sagalitteraturen?

4.7.5 Hvem sto bak haugbrottene?

Det er særlig Harald Blåtann som er antatt å stå bak haugbrottene. Bill og Daly peker også på Håkon Jarl som en mulig kandidat. De begrunner denne påstanden med undersøkelser fra 2009, hvor det hevdes at Osebergskipet ble bygget av tømmer fra Karmøy, og at samme type tømmer også er funnet i Storhaug og Grønhaug. Dette gjelder også en av de tre mindre båtene funnet i Gokstadhaugen. Karmøy var på 800-tallet Harald Hårfagres territorium. Kan gravhaugene ha noe med allianser mellom storfamilier i øst og vest? Håkon hadde ikke makt i Viken, men det kan hende at han også ønsket å få makt her.³⁶¹ En måte å få makt på kan ha

---

³⁵⁵ Soma, 34.

³⁵⁶ Soma, 34.

³⁵⁷ Brøgger, «Oseberggraven - Haugbrottet», 5–6.

³⁵⁸ Soma, «Haugbrott og herskermakt», 62.

³⁵⁹ Brendalsmo og Røthe, «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse», 107.

³⁶⁰ Brendalsmo og Røthe, 108.

³⁶¹ Jan Bill og Aoife Daly, «The Plundering of the Ship Graves from Oseberg and Gokstad: An Example of Power Politics?», *Oxford: Antiquity Publications at Oxford University Press*, 2012, 820–21.

vært å utføre haugbrott. Om haugene har en kobling til Hårfagreätten, kan Håkon som en del av Håløygættene ha villet svekke ættens maktsymboler som en politisk handling. Det som svekker argumentasjonen for at Håkon har stått bak haugbrottene er all usikkerheten. Sagaene forteller om at han gjorde opprør mot kristninga i Viken. Da ville det også stått om han hadde gjort noe så omfattende som haugbrottene. Argumentasjonen taler heller for Blåtann som hauginnbryter.

Hva kan ha vært motivet for Håkon, om det var han som sto bak haugbrottene?

Kristningsmotivet kan vi forkaste. Han blir i sagalitteraturen fremstilt som en ekte hedning. Han ble døpt, men dette var mest sannsynlig kun et sjakktrekk i et politisk spill. Han kan som hedning ha utført haugbrottene som en religiøs handling, men det er lite sannsynlig siden han ikke hersket i Viken. En politisk handling, med mål om å destruere avdødes makt, er eneste plausible forklaring. En nedbryting av haugen og ødeleggelse av gjenstander og skjelettresten er det motivet som ser ut til å passe best, siden han da også samtidig legitimerer sin egen makt.

Den andre kandidaten bak haugbrottene er kristningskongen Harald Blåtann. I Jelling har det også blitt foretatt haugbrott med *translatio* som motiv; Å flytte hedenske skjelettresten til en kristen plass. Her er tanken at det er Blåtann som har gravlagt sin far på en kristen plass. Dette er en familiær og mer kjærlig handling, enn Blåtann ville gjort i Viken-området. Arkeologiske funn sier at hærverk har funnet sted, og Blåtann kan ha brukt det som et ledd i sin maktposisjonering i området. Det er særlig hypotesen om maktdestruering og nedbryting av selve haugen som er den mest plausible forklaringen om at Blåtann står bak haugbrottene i Viken. Han har villet bryte ned maktsymbolene til tidligere herskere i Viken, som et ledd i sin maktutvidelse i området. Brøgger sa at handlingene har tatt lang tid, og har mest sannsynlig skjedd i dagslys og foran øynene på befolkningen. I vikingtidssamfunnet levde kongene og høvdingene på en scene, som Sigurðsson sier, og Blåtann kan ha brukt haugbrottene som en av sine sjanser til å være på en scene.³⁶² Bill og Daly mener at hovedmotivet bak haugbrottene har vært en negativ ladet holdning mot de avdøde og/eller monumentene i seg selv, og derav begått av en hersker med legitimitet i området.³⁶³

Nå har særlig to kandidater blitt vektlagt som kandidater bak haugbrottene, men ingenting er sikkert. Det kan ha vært noen andre som har stått bak. Bill og Daly daterer haugbrottene på

---

³⁶² Jón Viðar Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 97.

³⁶³ Bill og Daly, «The Plundering of the Ship Graves from Oseberg and Gokstad: An Example of Power Politics?», 815–18.

Oseberg til ca. 953-990 og Gokstadhaugen til ca. 939-1050. Blåtanns dødsår er usikkert, men rundt 986 og Håkon jarl dør i 995. Det kan derfor ha vært en annen hersker som står bak haugbrottene, siden vi der er i et grenseland mellom herskeres regjeringstid.

4.8 Sammenfatning

I dette kapitlet har problemstillingen vært: «*Hvordan kan kristningsprosessen ha utviklet seg i Viken-området, og på hvilken måte kan den danske kongemakten ha bidratt?*». Jeg har gjort et forsøk på å undersøke hvordan kristningsprosessen har utviklet seg i Viken med blant annet de eldste gravplassene i Norge, haugbrott og hvordan danskekongen kan ha passet inn i dette bildet. Ut ifra de arkeologiske funnene finner vi den eldste gravplassen på Faret i Skien. Her er det dokumentert handelsaktivitet og befolkningsaktivitet lenge før kristningen kom til området. Det er vanskelig å gi noen konkrete konklusjoner eller svar når det gjelder danskekongens rolle i Skiens-området. Det kan hende danskekongen hadde koblinger til Skiens-området gjennom personen som hadde makt i området, muligens Harald Grenske. Det som støtter denne teorien er blant annet handelsvarer, f.eks. brynestein og jern, som er funnet i Danmark i større kvanta. Større kvanta tyder på en jevnlig kontakt mellom Skiens-personen og danskekongen, og på den måten kan også kristne impulser ha spredt seg til Skien.

Når det gjelder haugbrottene i Viken, så er Håkon Jarl og Harald Blåtann begge klare kandidater bak disse. Håkon Jarl er for det meste utelukket, men Harald Blåtann kan sannsynligvis ha stått bak disse. Danskekongen hadde interesse av å ha makt i Viken-området, og haugbrottene kan ha vært et virkemiddel på vei til å styrke hans posisjon i området. Som det ble sagt i delen om haugbrottene, så måtte den som har utført haugbrottene ha hatt makt i området, siden dette ble gjort over flere dager og ikke kunne bli gjort i det skjulte. Og personen ville nok at det skulle bli gjort i offentlighetens øye, for en enda større effekt.

5. Oppsummering

5.1 Hovedfunn

I denne studien har temaet vært den danske kongemaktens betydning i Viken-området i perioden ca. 950-1016. Hvilken rolle har den danske kongemakten hatt, og på hvilken måte klarte de å styre Viken? På hvilken måte har de styrt? Kan det ha vært gjennom institusjonsbygging, et felles handelsnettverk, byer eller tilknyttet kristningsprosessen?

I denne studien har hovedproblemstillingen vært følgende: «*På hvilke politiske, militære, økonomiske eller religiøse måter var Viken-området dansk mellom ca. 950 og 1016?*». Først i dette oppsummeringskapitlet vil jeg ta for meg en oppsummering av hvert enkelt kapittel, for deretter å koble hvert kapittel opp mot hovedproblemstillingen.

I kapittel 2 lå fokuset på organiseringen av Jellingkongedømmet og hvordan det kunne ha utviklet seg videre i Viken. Jeg stilte følgende spørsmål: «*I hvilken grad har Jellingkongedømmet kunnet styre Viken som en region?*». Jellingkongedømmet var nytenkende og mange vil si at det var forut for sin tid på veien mot mer institusjonaliserte kongedømmer. I dette kapitlet var det særlig opprettelsene av husebyene og Danmarks trelleborger som sto i fokus. Det er ikke alt vi vet, men jeg ser muligheten og sannsynligheten for at Blåtann kan stå innenfor tre hypoteser. Blåtann kan ha stått bak huseby-etableringen i Viken, muligens kombinert med en militær ordning, i form av ringborger. Husebyene kan også ha blitt dannet som ledd og knutepunkter i et handelsnettverk oppover langs Oslofjorden, som Myhre har foreslått som en mulig hypotese. Husebyen ved Rygge er den som peker seg mest ut, siden det her også er gjort et arkeologisk funn av en gullspore i tillegg til en mulig ringborg i nærheten. Ringborgene som en militær ordning kan ha oppstått som en motpol til Håkon Adalsteinsfostres leidangsordning.

I kapittel 3 lå fokuset på handel og økonomi. Følgende problemstilling ble stilt: «*Hvilken rolle har Harald Blåtann hatt i handelsnettverket i Viken, og kan Harald Blåtann ha stått bak de nye bydannelsene i Viken, med inspirasjon fra sitt eget Jellingkongedømme?*». Det som er et klart sammenfall i området på slutten av 900-tallet, er Kaupangs fall med flere, og dannelsen av nye sentralsteder. Vi vet at Kaupang mest sannsynlig ble grunnlagt med base i politiske motiver. Det er derfor sannsynlig at det også var politiske motiver som sto bak Kaupangs fall. Her kan haugbrottene, sett med et politisk ståsted, ha spilt en rolle. Om det var selve nedbrytingen av haugen eller fjerning av maktsymboler, så kan det stå klare politiske motiver bak haugbrottene, og en veldig sannsynlig gjerningsperson er Harald Blåtann, begrunnet med

hans maktpolitiske ønsker i området. Samtidig som haugbrottene skjer ser vi klare urbaniseringstendenser i Oslo, Tønsberg og Borg. Vi ser også urbaniseringstendenser i Skien, men her er det mer preget av handel. I Skien bærer arkeologiske funn preg av mye handel, og det er gjort flere funn av brynestein og jern i Danmark, som kommer fra Skien. En hypotese om at Harald Blåtann kan ha hatt en mellommann i Skien med gode handelsavtaler er derfor sannsynlig å tenke. Her kan Harald Grenske være en mulig kandidat, som også kan ha høstet godt av et vennskap med danskekongen. Oslo, Tønsberg og Borg har mer like urbaniseringsutgangspunkter med misjonskirker, handel og tettere bosetning. Om Harald Blåtann, eller hans sønn Svein Tjugeskjegg står bak selve bydannelsen er jeg usikker på. Men det kan se ut til at de har kommet med gode fundament for en fremtidig by. Noe som i prinsippet kan bety at blant annet Olav Haraldsson kan ha kommet til «dekka bord», hvor grunnarbeidet allerede var godt fundamentert.

I kapittel 4 lå fokuset på kristningsprosessen i Viken-området. Problemstillingen i kapitlet var: *«Hvordan kan kristningsprosessen ha utviklet seg i Viken-området, og på hvilken måte kan den danske kongemakten ha bidratt?»*. Den eldste kristne gravplassen er funnet på Faret i Skien. I kapittel 3 ble hypotesen om at Harald Grenske var Harald Blåtanns mellommann i Skien lagt frem. Det er også mulig å se en sammenheng mellom gravplassen i Skien og forholdet mellom Grenske og Blåtann. De kan ha hatt et forhold som var primært knyttet til handel og økonomi, men ved å ha jevnlig kontakt kan også kristne impulser ha spredd seg fra Danmark til Skien og Viken. På den måten kan den danske kongemakten ha bidratt til at kristningsprosessen skjøt fart og fikk mer grobunn i Viken. Harald Blåtann kan også ha bidratt på andre måter, f.eks. gjennom haugbrott. Det ble i forrige kapittel nevnt politiske motiver, men det kan også ha vært kristne motiver bak haugbrottene. Et kristent motiv kan ha vært ønsket om å fjerne skjeletter og få dem i kristen jord. Det andre motivet er at tidlige kristne konger kan ha hatt et ønske om nedbryting av gamle, hedenske skikker, deriblant gravhaugene.

5.2 Konklusjon og videre spørsmål

I denne studien har hovedproblemstillingen vært: *«På hvilke politiske, militære, økonomiske eller religiøse måter var Viken-området dansk mellom ca. 950 og 1016?»*. For å få en mer helhetlig oversikt vil jeg ta for meg ett og ett av de tre hovedkapitlene og se hvordan de forholder seg til den overordnede problemstillingen.

Det første hovedkapitlet, kapittel 2, tok for seg det politiske og militære perspektivet. Jellingkongedømmet var en nytenkende kongemakt, og institusjonsbygging sto sentralt. Her kan husebyene ha vært ett ledd i institusjonsutbyggingen og maktkonsolideringen i Viken for danskekongen. Som Roesdahl nevner, så var sjøtilgang viktig for Jellingkongedømmet. Viken er området rundt Oslofjorden, og var lett tilgjengelig fra Danmark. Det er en stor konsentrasjon av husebyer rundt Jelling, men det er enda tettere i Viken. Det er gjort få arkeologiske utgravninger ved husebyene, noe som gjør det vanskelig å trekke klare konklusjoner. Det største funnet er gullsporen som er funnet på Rød ved Rygge, rett ved en huseby. Hva husebyene har fungert som er vanskelig å fastslå, men en hypotese er at de har fungert som knutepunkter oppover Oslofjorden, muligens for innsamling av skatter og avgifter, tilknyttet handelsnettverket. Eventuelt en kombinasjon. I tillegg til husebyen ved Rygge, skiller også husebyen som er nærme Kaupang seg også ut i mengden. Her er det gjort funn av en stor hall og mange gjenstander. Det er som sagt vanskelig å trekke klare konklusjoner, men det kan ha vært mulig at underkongen, og danskekongens representant, har hatt sitt hovedsete på Huseby ved Rygge. Grunnlaget for den påstanden er særlig funnet av gullsporen som gir en klar kobling til den danske kongemakten i det aktuelle tidsrommet. Om det hadde blitt foretatt flere arkeologiske undersøkelser ved husebyene, tror jeg vi kunne tilegnet oss mer kunnskap om hva disse husebyene faktisk var. Det har vi dessverre ikke per dags dato. Om jeg hadde hatt mer forskningstid, hadde det vært interessant å se videre på husebyene ellers i landet. Kan det være en kobling mellom husebyene i Viken og Trøndelag f.eks.?

For å ta for oss en del av hovedproblemstillingen: På hvilke måter var Viken dansk når vi ser på det politiske? Den store konsentrasjonen av husebyer i Viken er ikke tilfeldig. Funn ved ulike husebyer tyder på at det har vært maktpolitiske motiver i området. Om danskekongene sto bak grunnleggelsen av husebyene som institusjoner kan vi ikke si for sikkert, men muligheten er der. Gullsporen i Rygge er en klar indikator på danskekongenes rolle i Viken, og det at det er rett ved en huseby er muligens ikke tilfeldig. Husebyene kan altså ha vært en politisk arena for danskekongene i Viken.

Videre til det militære perspektivet. Her er trelleborgene en viktig faktor. Dette var store ringborger i Jellingkongedømmet, og fungerte som aktive forsvarsanlegg. I Viken er det flere steder som heter Trelleborg, og en hypotese er om disse har fungert på samme måte som trelleborgene i Danmark. Som nevnt i forrige avsnitt skiller Huseby ved Rygge seg ut i mengden, med sine arkeologiske funn. Den skiller seg også ut ved at det her er gjort funn av

det som ser ut til å være en ringborg. Dette styrker altså hypotesen om at Blåtanns mann har hatt sitt hovedsete nettopp her. Blåtann hadde klare militærpolitiske ønsker i Viken, og en videreføring av hans kjære trelleborger til Viken kan ha økt hans faktiske makt i området.

Den norske kongen Håkon Adalsteinsfostre innførte mest sannsynlig leidangsordningen til Norge. Det kan tenkes at leidangen var et motsvar til Blåtanns utbygging av trelleborger i Viken, for at Håkon skulle ha en militær sjanse i Viken-området. Det er også her vanskelig å trekke klare konklusjoner, men mulighetene er til stede for at dette kan ha skjedd. Om jeg hadde hatt mer tid og en større studie, kunne det, sammen med husebyene, vært interessant å se hendelsene i en større nasjonal kontekst, muligens også hvordan det var i vårt naboland, Sverige.

Over til hovedproblemstillingen: På hvilke militære måter har Viken vært dansk i det aktuelle tidsrommet? Det eneste som kan være en indikator på dansk påvirkning eller maktutøvelse militært er anleggelse av trelleborger, så vidt vi vet. Det er gjort funn av en mulig trelleborg ved Rygge, i samme området som gullsporen ble funnet og husebyen lå. Som med husebyene er muligheten der, men det er vanskelig å si det for sikkert om Viken var dansk når det gjaldt det militære.

Det andre hovedkapitlet tok for seg handel- og økonomiperspektivet. Hvor mye påvirkning Harald Blåtann hadde på handelsnettverket i Viken er et vanskelig spørsmål å svare på. En sannsynlig samarbeidspartner finner vi i Harald Grenske, som var plassert i Skiens-området. Gjennom Harald Grenske kan Harald Blåtann ha fått tilgang på unike handelsressurser, som kan ha vært med på å styrke hans utbygging av den danske kongemakten, men også hans maktpolitiske utbygginger i Viken. Husebyene kan også trekkes inn her, som mulige knutepunkter tilknyttet handelsnettverket i Viken. Byutviklingen i Viken skjøt også fart i perioden, med særlig Oslo, Tønsberg, Borg og Skien. Sistnevnte kan ha hatt Harald Grenske som sin største bidragsyter. Sammen med urbaniseringstendensene faller også gamle sentralsteder, som Kaupang, Borre og Gokstad bort. I sammenheng med deres fall og bortgang finner vi haugbrottene. Haugbrottene kan ha hatt klare politiske motiver, med den hensikt å bryte ned og/eller fjerne eldre maktsymboler, for å øke sin egen maktpolitiske posisjon. Blåtann trer frem som den største kandidaten, og noe han absolutt kunne ha tjent på. Om det var han som sto bak, så vil det også tilsi at han hadde mye makt i området, siden det tok lang tid å foreta haugbrottene. Et poeng her er også at han hadde villet ønske å gjøre det på «en scene», for å vise hva for en makt han faktisk hadde. Oslo, Tønsberg og Borg har misjonskirker, tettere bosetning og handel som fellesnevner for den første byutviklingen. Om

de faktisk kunne bli definert som byer under Harald Blåtann er uvisst, men jeg mener sannsynligheten er særdeles høy for at grunnlaget ble lagt med danskekongen, muligens også med hans sønn Svein Tjugeskjegg. For å kunne utvikle disse stedene, måtte også danskekongen ha hatt makt i området. Det kan derfor argumenteres for at Viken var dansk i den aktuelle tidsperioden. Om jeg hadde hatt en større studie ville det vært interessant å se videre på Olav Haraldssons rolle etter danskekongene. Kom han til «dekka bord» i Viken, og kunne videreutvikle byene, som allerede hadde et godt fundament? Det er en hypotese som virkelig kunne vært interessant å forske mer på.

For å komme frem til hovedproblemstillingen: På hvilke økonomiske måter var Viken dansk? Funn av blant annet brynestein og jern fra Norge i Danmark er bevis på handelsavtaler mellom landene. Grunnleggelsen av Skien skiller seg ut, og er tydelig handelsbasert. Danskekongen har mest sannsynlig hatt en god relasjon til den lokale kongen, og på den måten ordnet gode handelsavtaler. Hvor mye makt han hadde, er vanskelig å si, men sannsynligheten for dansk maktutøvelse handelsmessig er lavere enn andre maktutøvende samfunnsområder. Når det gjelder grunnleggelsene av de andre byene er det signifikante fellesnevner, som f.eks. kirkegårder og maktpolitiske motiver. Hypotesen om danskekongenes påvirkning på Norges tidlige bydannelser bør ikke avfeies, for det er mest sannsynlig på den måten og/eller politisk som mest sannsynlig har vært dansk i perioden.

I det tredje hovedkapitlet lå fokuset på kristningsprosessen i Viken, og hvordan den danske kongemakten hadde en rolle her. Arkeologiske funn viser at den eldste kristne gravplassen har vært på Faret i Skien. Mest sannsynlig hadde ikke Blåtann mest makt i dette området, men kan ha hatt et godt forhold til Harald Grenske, som hadde makt i området. Om de hadde et godt forhold, er det stor mulighet for at kristne impulser kan ha spredd seg først til Skien og videre oppover Oslofjorden. Det andre som er viktig å sette fokus på er haugbrottene og deres kristne motiver. Harald Blåtann ønsket så mye makt som mulig, og som et ledd i dette kan han ha hatt kristne intensjoner med haugbrottene. Som tidlig kristen konge kan han ha hatt ønske om å bryte ned eldre hedenske maktsymboler, slik som gravhaugene. For å kunne gjennomføre haugbrottene måtte også gjerningspersonen ha hatt makt i området, siden det var et tidkrevende arbeid. Når det gjelder kristningsprosessen i Viken, kunne det også her vært interessant å se det i en større nasjonal kontekst, og sammenlignet det mer med andre regioner. I tillegg ville det vært gunstig å se på hvordan de tradisjonelle norske kristningskongene hadde passet inn i bildet, sammen med Harald Blåtann. På hvilken måte kan Viken ha vært dansk på en religiøs måte? Jellingsteinen sier at Harald Blåtann kristnet

danene, men ble Viken regnet som danene? Både ja og nei. Den mest sannsynlig eldste gravplassen er funnet på Faret i Skien, og funn tilsier ikke at danskekongen hadde spesielt stor makt i dette området. Haugbrottene er et annet argument, men det taler heller for et maktpolitisk motiv enn et religiøst. Sannsynligheten for at danskekongen utøvde makt fra et religiøst perspektiv er heller lav.

Til slutt vil jeg forsøke å oppsummere og se om det er mulig å trekke noen konklusjoner fra denne studien. Det som er utfordrende når man skriver om eldre historie, er mangelen på kilder, særlig skriftlige kilder. Det er derfor utfordrende og nærmest umulig å trekke klare konklusjoner. Når det gjelder studiens kjerne, er spørsmålet om danskekongen hadde makt i Viken fra ca. 950 til 1016. Det er mange ulike måter å tilegne seg makt på. Kongedømmet på denne tiden er ikke det samme som i dag, og det var ikke et samlet norsk rike som vi kjenner det som i dag. En konge kan ha hatt makt på et samfunnsområde, men muligens ikke et annet. Når det gjelder danskekongens politiske makt i Viken, vil jeg si at det er en god mulighet for at han har hatt det. Gjennom husebyene, trelleborgene og mellommenn/underkonger kan Blåtann hatt store muligheter for å utøve makt. Om han faktisk sto bak haugbrottene, er det en klar indikasjon på at han hadde makt i området. Når det gjelder militær makt, gjennom trelleborgene, er dette en mulighet, muligens noe mer usikker enn politisk. Det er gjennom økonomisk makt danskekongen mest sannsynlig har hatt mest makt i området. Arkeologiske funn taler for at danskekongen har stått bak de store bydannelsene i Viken, noe som gjør han til en maktsterk person i Viken. Gjennom husebyene kan han ha tilegnet seg gode knutepunkter og derav makt. Det som er mer usikkert er hans kristne makt. Han kan ha bidratt med kristne impulser fra Danmark, men hvor mye makt han hadde på det religiøse i Viken utover det, er vanskelig å vite. Viken kan ha vært dansk på noen måter, men hva som var dansk kan diskuteres.

6. Bibliografi

- Bandlien, Bjørn. «Harald Grenske - en småkonge i storpolitikken». I *Telemark i vikingtid og tidlig middelalder*, redigert av Nils Ivar Agøy, Ellen Schrumpf, og Kirsten Tangen, 39:17–29. Telemark historie - Tidsskrift for Telemark Historielag, 2018.
- Bill, Jan, og Aoife Daly. «The Plundering of the Ship Graves from Oseberg and Gokstad: An Example of Power Politics?» *Oxford: Antiquity Publications at Oxford University Press*, 2012, 808–24.
- Brendalsmo, Jan, og Petter Molaug. «To norske byer i middelalderen - Oslo og Tønsberg før ca. 1300». *Collegium medievale* 27 (2014): 136–202.
- Brendalsmo, Jan, og Gunnhild Røthe. «Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse». *Meta (Lund)*. 1992 nr 1/2 (1992): 84–119.
- Brink, Stefan. «Nordens Husabyar - unga eller gamla?» I *En bok om husbyar*, redigert av Michael Olausson, 65–74. Stockholm: Riksantikvarieämbet, 2000.
- Brøgger, A. W. «Oseberggraven - Haugbrottet». *Viking - Tidsskrift for norrøn arkeologi* Bind IX, nr. 9 (1945): 1–44.
- Brøgger, A. W., og Universitetets oldsaksamling. *Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge: 1 : Østfolds oldtidsminner*. Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1932.
http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006121400003.
- Caprona, Yann C. de. *Norsk etymologisk ordbok: tematisk ordnet*. Oslo: Kagge, 2013.
- Carstens, Lydia. «Huseby in the Old Norse Written Sources». I *Husebyer - Status Quo, Open Questions and Perspectives: Papers from a Workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, redigert av Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, Vol 20:3:11–26. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History. Jelling Series. Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016.
- Eilersgaard Christensen, Lisbeth. «Husebyer in Denmark - Husby in Grejs Parish, Nørvang Hundred and Husby in Ullerup Paris, Elbo Hundred». I *Husebyer - Status Quo, Open Questions and Perspectives: Papers from a Workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, redigert av Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, Vol 20:3:55–70. Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016.
- Erlingsen, Einar. «Anla Harald Blåtann en borg i Tønsberg?» I *Berget: Historisk årbok for Tønsberg*, 1.årgang. Tønsberg: Berget, 2014.

- Ersland, Geir Atle, og Institutt for forsvarsstudier. *Krigsmakt og kongemakt 900-1814. Norsk forsvarshistorie*. Bergen: Bergen : Eide, cop. 2000-2004, 2000.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013011407018.
- Forseth, Lars. «Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene». I *Over grenser: Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*, redigert av Jón Viðar Sigurðsson og Per Norseng, nr 5, 2003:31–70. Oslo: Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder Unipub, 2003.
- Gansum, Terje. *Jernaldermonumenter og maktstrukturer. Vestfold som konfliktarena*. Redigert av Ingrid Fuglestvedt og Bjørn Myhre. *Konflikt i forhistorien*. AmS-varia (trykt utg.) 30. Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger, 1997.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010050605024.
- Grieg, Sigurd. *Vestfolds oldtidsminner*. Arkeologiske landskapsundersøkelser i Norge. Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1943. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010070205027.
- Hansen, Jan Ingar, Knut G. Bjerva, Inge Lønning, Anders Kaardahl, og Borre historielag. *Fra hammer til kors: 1000 år med kristendom : brytningstid i Viken*. Oslo: Schibsted, 1994. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010121605039.
- Hansen, Lars Ivar, og Bjørnar Olsen. *Samenes historie: fram til 1750*. Oslo: J.W.Cappelens Forlag as, 2004.
- Helle, Knut. *Norsk byhistorie: urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax, 2006.
- Hjardar, Kim. *Vikingenes verden: vikingenes historie i kart, tekst og bilder*. Oslo: Spartacus, 2013.
- Howaldt, Jürgen. *Jellingsteinen*. 2003. Foto.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runenstein_Blauzahn_2.jpg.
- Hårdh, Birgitta. «Silverekonomier kring Kattegat». I *Et fælles hav - Skagerak og Kattegat i vikingetiden*, redigert av Anne Pedersen og Søren Sindbæk, 102–19. København: Nationalmuseet, 2015.
- Iversen, Frode. «Huseby and the Scandinavian taxation model». I *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, Vol 20:3:121–40. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History. Jelling Series. Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016.
- Jón Viðar Sigurðsson. *Kristninga i Norden 750-1200*. Utsyn & innsikt. Oslo: Samlaget, 2003.

- . *Skandinavia i vikingtiden*. Oslo: Pax, 2017.
- Kaldal, Ingar. *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Samlagetets bøker for høgare utdanning. Oslo: Samlaget, 2003.
- Knirk, James. «Tolv vintre hadde kristendommen vært i Norge». I *Fra hedendom til kristendom: perspektiver på religionsskiftet i Norge*, redigert av Magnus Rindal, 43–54. KULT-bøker 11. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1996.
- Krag, Claus. *Norges historie fram til 1319*. Oslo: Universitetsforl, 2000.
http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013071806057.
- . *Vikingtid og rikssamling: 800-1130*. Bd. B. 2. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Lunden, Kåre. «Overcoming Religious and Political Pluralism. Interactions between Conversion, State Formation and Change in Social Infrastructure in Norway c. AD 950-1260». *Scandinavian Journal of History* 22, nr. 2 (1997): 83–97.
<https://doi.org/10.1080/03468759708579344>.
- Molaug, Petter B. «Oslo blir by - fra 1000 til 1200». I *De første 200 årene - nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*, redigert av Hans Andersson, Gitte Hansen, og Ingvild Øye, 73–92. Bergen: UBAS, 2008. <http://hdl.handle.net/1956/11369>.
- Myhre, Bjørn. *Før Viken ble Norge: Borregravfeltet som religiøs og politisk arena*. Norske oldfunn (trykt utg.). Tønsberg: Vestfold fylkeskommune, 2015.
- . «Haugbrott eller gravplyndring i tidlig kristningstid?» I *Fra hammer til kors. 1000 år med kristendom. Brytningstid i Viken.*, redigert av Jan Ingar Hansen og Knut Bjerva, 68–85. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag A/S, 1994.
- Myrvoll, Siri. «Skien - møteplassen ved Bryggevannet». *Telemark historie: tidsskrift for Telemark historielag* 28 (2007): 34–50.
- . «Skien og Telemark - naturressurser, produkter og kontakter i sen vikingtid og tidlig middelalder». *Viking* 49 (1986 1985): 161–80.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker. *The Viking Age as a Period of Religious Transformation: The Christianization of Norway from AD 560-1150/1200*. Bd. Volume 2. Studies in Viking and Medieval Scandinavia ; Turnhout, Belgium: Brepols, 2011.
- Norgeshistorie, Om, og konservering og historie (IAKH) ved UiO Institutt for arkeologi. «Vikingtidsbyen Kaupang - Norgeshistorie». Åpnet 16. mars 2020.
<https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/0804-vikingtidsbyen-kaupang.html>.
- Norseng, Per G. «Lendmann». I *Store norske leksikon*, 21. mars 2018.
<https://snl.no/lendmann>.
- . «Årmann». I *Store norske leksikon*, 21. februar 2017. <https://snl.no/%C3%A5rmann>.

- Norseng, Per G., og Ida Scott. «Viken – historisk landskap». I *Store norske leksikon*, 17. oktober 2019. http://snl.no/Viken_-_historisk_landskap.
- Nymoen, Pål. «Bøleskipet - og brynesteinsekspert fra Norge». I *Ressourcer og kulturkontakter: arkæologi rundt Skagerrak og Kattegat*, redigert av Liv Appel og Kjartan Langsted, 83–99. Helsingør: Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, Gilleleje museum, 2011.
- . «Kun for den smarte skippers regning?: skipsvrak med omsettelig ballast: på sporet av kvernstein, kleber og brynehandelen fra Norge ca 800-1800». *Nicolay* 2011 nr. 2 = Nr. 114 (2011): 65–74.
- Orning, Hans Jacob. *Unpredictability and Presence: Norwegian Kingship in the High Middle Ages*. BRILL, 2008.
- P. H. Sawyer. *Da Danmark blev Danmark: fra ca. år 700 til ca. 1050*. Bd. 3. København: Gyldendal, 1988.
- Pedersen, Anne. «Monumental Expression and Fortification in Denmark in the Time of King Harald Bluetooth». I *Fortified Settlements in Early Medieval Europe - Defended Communities of the 8th-10th Centuries*, redigert av Hajnalka Herold og Neil Christie, 1197b–1197u. Oxford & Philadelphia: Oxbow Books, 2016.
- «Per Haavaldsen: Et gravfelt fra vikingtid på Huseby». Åpnet 16. mars 2020. <https://www.sandefjord.folkebibl.no/sandefjord/tema/kulturminner/kulturminnervar1983.html>.
- Reitan, Gaute. «Faret i Skien: Norges eldste kristne gravplass - dens framvekst og forfall». *Årbok (Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, trykt utg.)*. 161(2007) (2007): 129–137.
- Roesdahl, Else. *Danmarks vikingetid*. Lindhardt og Ringhof, 2019.
- . «The Emergence of Denmark and the Reign of Harald Bluetooth». I *The Viking World*, redigert av Stefan Brink og Neil Price, 652–64. The Routledge worlds. London: Routledge, 2008.
- . «The Unification Process of The Danish Kingdom - and the Danish Husebyer and their owners». I *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, redigert av Thorsten Lemm, Anne Pedersen, og Lisbeth Eilersgaard Christensen, Vol 20:3:175–82. Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016.

- Rundberget, Bernt. «Sørskandinavisk jernutvinning i vikingtiden - lokal produksjon eller handelsprodukt?» I *Et fælles hav - Skagerak og Kattegat i vikingetiden*, redigert av Anne Pedersen og Søren Sindbæk, 168–87. København: Nationalmuseet, 2015.
- Schia, Erik. *Oslo innerst i Viken: liv og virke i middelalderbyen*. 2. utg. Oslo: Aschehoug, 1995. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008030400036.
- Scholz, Bernhard Walter. *Carolingian Chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories*. Ann Arbor Paperbacks. Ann Arbor, Mich: University of Michigan Press, 1972.
- Scott, Ida. «Kongs- og lendmannsgårder i Viken ca 800-1240 - i et rikssamlingsperspektiv.», 2016. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-57067>.
- Sigurðsson, Jón Viðar. «Jyllandshavet ca. 870-1035: De danske kongenes mare nostrum». I *Et fælles hav: Skagerrak og Kattegat i vikingetiden*, redigert av Anne Pedersen, 24–36. København, 2015.
- . «Viken og fullføringen av rikssamlingen». I *Over grenser: Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder*, redigert av Per Norseng, nr 5, 2003:7–30. Oslo: Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder Unipub, 2003.
- Skre, Dagfinn. «Haug og grav. Hva betyr gravhaugene?» I *Middelalderens symboler*, redigert av Ann Christensson, Else Mundal, og Ingvild Øye, 11:37–52. Kulturtekster (trykt utg.). Bergen: Senter for europeiske kulturstudier, 1997.
- . *Kaupang in Skiringssal*. Norske Oldfunn (Trykt Utg.). Århus, Oslo: Aarhus University Press Kaupang Excavation Project, University of Oslo, 2007.
- . «Missionary Activity in Early Medieval Norway. Strategy, Organization and the Course of Events». *Scandinavian Journal of History* 23, nr. 1–2 (1998): 1–19. <https://doi.org/10.1080/03468759850115990>.
- Soma, Rune. «Haugbrott og herskermakt», 2007.
- Steinnes, Asgaut. *Husebyar*. Oslo: Grøndahl, 1955. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010111205022.
- Sturlason, Snorre. *Snorre Sturlasons kongesagaer*. Redigert av Finn Hødnebo. Oversatt av Gustav Storm, Anne Holtmark, og Didrik Arup Seip. Stormutgaven. Oslo: J.M. Stenersens Forlag AS, 2017. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016020108028.
- Stylegar, Frans-Arne. «Arkeologi i nord: En trelleborg i Rygge?» *Arkeologi i nord* (blog), 29. mars 2005. <http://arkeologi.blogspot.com/2005/03/en-trelleborg-i-rygge.html>.

- . «Husebyer in Norway - their archaeological and topographical context». I *Husebyer - status quo, open questions and perspectives: papers from a workshop at the National Museum Copenhagen 19.-20.March 2014*, redigert av Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm, og Anne Pedersen, Vol 20:3:27–40. Copenhagen, Odense: National Museum of Denmark University Press of Southern Denmark, 2016.
- . «Kongegaven - Gullsporen fra Rød i europeisk perspektiv». I *Arvegull: Rygge kirke*, redigert av Bjørn Bandlien, 76–85. Oslo: Press, 2019.
- . «‘Vestfolds siste hedning’ fra Gipø?» Nøtterøy Historielag, 11. desember 2016.
<https://www.notteroyhistorielag.no/vestfolds-siste-hedning-fra-gipo/>.
- Titlestad, Torgrim, red. *Fagerskinna*. 2.utgave. Stavanger: Saga Bok, 2008.
- Tvedt, Knut Are. «Huseby – Oslo». I *Store norske leksikon*, 22. februar 2017.
http://snl.no/Huseby_-_Oslo.
- Tveito, Olav. «St. Hallvard – helgenen fra Huseby. Noen synspunkter på legendens proveniens og kultens særpreg». *Historisk tidsskrift*, nr. 01 (2006): 9–24.
- Ulriksen, Eli. «Tønsberg: bebyggelse og beboere fra 1000-tall til 1200-tall». I *De første 200 årene - nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*, redigert av Hans Andersson, Gitte Hansen, og Ingvild Øye, 93–108. Bergen: Institutt for arkeologi, historie, kulturvitenskap og religion, Universitetet i Bergen, 2008.
- Buskerud fylkeskommune. «Vil undersøke gravhauger i Lier med georadar». Åpnet 16. mars 2020. <http://www.bfk.no/Nyheter/Kulturminnevern/Vil-undersoke-gravhauger-i-Lier-med-georadar/>.
- Westerdahl, Christer, og Frans-Arne Stylegar. «Husebyene i Norden?» *Viking (Oslo : 1937- . : trykt utg.)*. 2004 nr 67 (2004): 101–138.